

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI ANABİLİM DALI

ÜRDÜN'ÜN TURİZM COĞRAFYASI

Yüksek Lisans Tezi

TÜLİN BABAL KOÇAK

İSTANBUL, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI ANABİLİM DALI

ÜRDÜN'ÜN TURİZM COĞRAFYASI

Yüksek Lisans Tezi

TÜLİN BABAL KOÇAK

Tez Danışmanı: DOÇ. DR. NURAN TAŞLIGİL

İSTANBUL, 2010

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506109055 no. lu Tülin Babal Koçak'ın hazırladığı "Ürdün Turizm Coğrafyası" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca 14.06.2010.. tarihinde saat 11.00.'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezininKs.Bulu.. ne ~~OYBİRLİĞİ/ÇYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Nuran TAŞLIGİL	<i>Ks.Bulu</i>	<i>TA</i>
Prof. Dr. Meral AVCI	<i>Ks.Bulu</i>	<i>M. Avcı</i>
Prof. Dr. Nurten GÜNAL	<i>Ks.Bulu</i>	<i>N. Günal</i>

ÖNSÖZ

Coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu'da bir kavşak noktasında bulunan Ürdün, siyasi sorunlarla uğraşan ülkelere komşu olmasına rağmen bu sorunlardan uzak kalmış ve savaşlarla kaynaklanan Ortadoğu'da sakin ve güvenli bir ülke olma özelliğini korumayı başarmıştır.

Ortadoğu'daki pek çok ülkenin aksine petrol geliri olmayan Ürdün, ticaret ve turizmini geliştirerek bölgedeki petrol zengini ülkeler gibi refah seviyesini yükseltmeye çalışmaktadır. Tarihi ve kültürel zenginlikler ve doğal güzelliklerle dolu bu ülkede; inanç, deniz, sağlık, doğa ve kültür turizmi gibi birçok turizm çeşidi bir arada bulunmaktadır.

Ülkemizde Ürdün'ün turizmiyle ilgili daha önce yapılmış detaylı bir çalışma olmaması, bu çalışmayı yapmamda etkili olmuştur. Bu çalışmada Ürdün'ün fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine değinilmiş, turizm coğrafyası detaylı olarak ele alınmıştır. Hazırladığım çalışmanın, bu konudaki açığı az da olsa kapatmasını ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara yardımcı olmasını umut ediyorum.

Tez çalışmasına başladığım andan itibaren desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Nuran TAŞLIGİL'e çok teşekkür ederim. Yüksek lisansa başlamam konusunda bana büyük destek veren sayın hocam Yard. Doç. Dr. Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmalarım sırasında daima yanımda olan aileme ve özellikle seyahatim sırasında da bana eşlik eden sevgili eşim Mesut İlker KOÇAK'a çok teşekkür ederim.

Tülin BABAL KOÇAK

ÖZET

Ürdün, 92.300 km²'lik yüzölçümünün yaklaşık %75'i çöllerle kaplı, doğal kaynaklar bakımından fakir bir ülkedir.

Ülke, doğal özellikleri bakımından Ürdün vadisi, plato sahası ve çöl bölgesi olmak üzere üç bölgeden oluşur. Ürdün vadisi bölgesi; ülkenin batısında Ürdün Nehri'nin oluşturduğu ova, Lut Gölü ve güneyindeki Vadi Araba'yı içine alır. Burası, deniz seviyesinden düşük rakımıyla ülkenin en alçak bölgesidir. Yağış değerlerinin düşük olması nedeniyle kuzeydeki alüvyal ovada Ürdün nehri ve kolları tarımsal sulamada kullanılır. Buna rağmen, ülkenin tarımsal üretimi, ihtiyacını karşılayamaz. Plato sahası, ülkenin en engebeli ve yağışlı bölgesidir. Ülkenin diğer kesimlerine göre daha serin ve nemli olan iklimi, nüfusun bu bölgede yoğunlaşmasını sağlamıştır. Çöl bölgesi, en geniş yüzölçümüne sahip bölgedir. Yağış değerlerinin çok düşük, sıcaklık ortalamalarının çok yüksek olduğu bu bölgede nüfus çok azdır.

Doğal kaynakları bakımından fakir olan ülkenin petrol üretimi ve tarımsal üretimi ihtiyacını karşılayamaz. En önemli doğal kaynağı fosfattır. Ortadoğu'da bir kavşak noktası konumunda bulunması dolayısıyla ülkede ticaret de gelişmiştir.

Ülkede gelişen bir başka sektör de turizmdir. Tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerini verimli bir şekilde değerlendiren ülkeyi 2009 yılında 7 milyondan fazla turist ziyaret etmiş, ülkenin aynı yıl turizm gelirleri 3 milyon dolara yaklaşmıştır. Turizmdeki hizmet kalitesi giderek artmakta, buna bağlı olarak gelen turist sayısı ve turizm gelirleri de yükselmektedir.

Ülkenin doğal ve kültürel kaynaklarının çeşitliliği turizm çeşitlerinin de zengin olmasını sağlamıştır. Üç dinin de kutsal mekânlarının bulunması, ülkede inanç turizminin gelişmesinde etkili olmuştur. Tarihi ticaret yollarının üzerinde bulunması sayesinde toprakları üzerinde birçok medeniyet hüküm sürmüştür, Petra, Jerash, Pella gibi antik şehirler kurulmuştur. Özellikle 2006 yılında dünyanın 7 harikasından biri seçilen Petra, ülkenin en çok turist çeken bölgesidir. Lut gölünün suyu ve çamuru ile göl çevresindeki termal kaynakları sayesinde ülkede sağlık turizmi de gelişmiştir. Ayrıca son yıllarda dünyada giderek önem kazanan doğa turizmi ülkede gelişmeye başlamakta

ve yıllardır var olan doğayı koruma alanları doğa turizmi anlayışı içinde turizme açılmaktadır.

Ülkede turizmi etkileyen en önemli faktör, Ortadoğu'da yaşanan savaş ve çatışmalardır. Çevresinde yıllardır yaşanan savaş ve çatışmalardan ülke turizmi de zaman zaman olumsuz etkilenmiştir. Ancak ülkenin uyguladığı barış politikası, bu olumsuz etkinin en az seviyede olmasını sağlamıştır. Barış politikası sayesinde savaşlardan uzak durmuş, dünyanın birçok yerinden gelen turistlerin güvenle konaklayabilecekleri bir ülke olmuştur. Giderek artan hizmet kalitesi ve bu alanda yapılan yatırımlarla ülke, gelecek yıllarda turizm gelirlerini daha da arttıracaktır.

Anahtar kelimeler: Ürdün, Turizm, Coğrafya

SUMMARY

Jordan is a country which is so poor with regard to natural sources with an area of 92.300km² 75% of which is covered with deserts.

With respect to natural sources the country is composed of three main areas which are namely Jordan Valley, plateau field, and desert area. Jordan Valley area includes the lowland in the west which was formed by the River Jordan, Dead Sea and the Valley Araba in the south. This area is the lowest region of the country with its altitude lower from the sea level. Owing to the fact that the precipitation rates are low, River Jordan and its distributaries are used for agricultural irrigation in the alluvial lowland which is in the south. In spite of this the agricultural production of the country doesn't meet the requirements. Plateau area is the hilliest and the rainy area of the country. Its climate which is cooler and wetter compared to the other regions has caused the dense population here. The desert area is the region with the largest surface. The population is so low in this area because of the fact that the rain rates are so low and the heat average is so high.

The country's poor of natural sources thus its petroleum production and agricultural production don't meet the requirements. Its most important natural source is phosphate. Since it is located at a junction point in the Middle East, trade has also improved here.

Another sector that has improved in this country is tourism. The country who appreciates its historical, cultural and natural beauties was visited by over seven million tourists in 2009. And the tourism income reached (3 000 000)\$ three million dollars in the same year. Its service quality has been improving and as a result of this the number of the tourists visiting the country and the tourism income has been rising steadily.

The variation in the natural and cultural sources of the country has caused rich tourism types. Providing sacred places for the three religions has been effective in improving the belief tourism in the country. Since historical trade routes were located here, many civilizations have prevailed and the ancient cities like Petra, Jerash, Pella were established here. Particularly Petra which was chosen to be one of the Seven

Wonders of the World in 2006 is the tourism center in the country. As a result of the the Dead Sea's water and mud and the thermal sources around the sea, the health tourism has also improved in that region. Besides nature tourism which has gained great importance in the world has improved in this country as well and the nature protection areas existing for years are opening for tourism in the name of nature tourism.

The most peculiar factor affecting tourism in the country is the battles and war going on in the Middle East. The country's tourism has also been affected in a negative way from time to time because of the battles and war continuing here. Yet, the peace policy implemented by the country has lessened this negative effect to the lowest level. Thanks to the peace policy it has stayed away from the war and has become a country where tourists from all over the world can come and stay safely. With the rising service quality and the investments in this field, the country is going to improve its tourism incomes in the coming years.

Keywords: Jordan, Tourism, Geography

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	I
GRAFİK LİSTESİ	III
HARİTA LİSTESİ	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
FOTOĞRAF LİSTESİ	VIII
1. GİRİŞ	1
2. ÜRDÜN'ÜN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	3
2.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri.....	3
2.1.1. Çöl Alanları	3
2.1.2. Ürdün (Şeria) Vadisi	6
2.1.3. Plato Sahası	8
2.2. İklim Özellikleri	11
2.2.1. Sıcaklık	11
2.2.1.1. Ürdün Vadisi Bölgesi	11
2.2.1.2. Plato Sahası	12
2.2.1.3. Çöl Bölgesi	14
2.2.2. Yağış	16
2.2.2.1. Ürdün Vadisi Bölgesi	17
2.2.2.2. Plato Sahası	18
2.2.2.3. Çöl Bölgesi	19
2.3. Topraklar	23
2.4. Bitki Örtüsü	26
2.5. Su Kaynakları	27
2.5.1. Akarsuları	27
2.5.2. Gölleri	29
2.5.3. Yeraltı Suları	33
3. ÜRDÜN'ÜN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ	34
3.1. Ürdün'ün Yerleşme Tarihi	34
3.2. Nüfus Özellikleri	36
3.2.1. Ürdün'ün Nüfus Gelişimi	36
3.2.2. Nüfusun Yapısal Özellikleri	38
3.2.2.1. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	38
3.2.2.2. Nüfusun Etnik Gruplara Göre Dağılımı	39
3.2.2.3. Nüfusun Dini Yapısı	40
3.2.2.4. Nüfusun Eğitim Durumu	41
3.2.2.5. Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı	41
3.2.3. Nüfus Dağılışı ve Yerleşme	41
3.2.4. Nüfus Hareketleri	44

4. ÜRDÜN'ÜN EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	45
4.1. Tarım ve Hayvancılık	45
4.2. Madenler ve Enerji Kaynakları	48
4.3. Sanayi	49
4.4. Ulaşım	51
4.4.1. Karayolu	51
4.4.2. Denizyolu	54
4.4.3. Havayolu.....	55
4.4.4. Demiryolu	56
4.5. Ticaret	58
5. ÜRDÜN'ÜN TURİZM COĞRAFYASI	60
5.1. Ürdün'ün Turizmini Etkileyen Faktörler	60
5.1.1. Fiziki Faktörler	61
5.1.1.1. Yeryüzü Şekilleri ve Jeolojik Yapı.....	61
5.1.1.2. İklim.....	63
5.1.1.3. Bitki Örtüsü ve Hayvan Yaşamı	64
5.1.1.4. Su Kaynakları	65
5.1.1.4.1. Göller	65
5.1.1.4.2. Akarsular	66
5.1.1.4.3. Yeraltı Suları	67
5.1.1.4.4. Denizler	68
5.1.2. Beşeri Faktörler	68
5.1.2.1. Ulaşım	68
5.1.2.2. Tarihi ve Tarihî Eserler	70
5.1.2.3. Çatışmalar ve Dış İlişkiler	70
5.1.2.4. Uluslar Arası Anlaşmalar ve Tanıtım	71
5.2. Turizmin Gelişimi	71
5.2.1. Gelen Turist	71
5.2.1.1. Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri	71
5.2.1.2. Turistlerin Geldikleri Bölgeler	77
5.2.1.3. Turistlerin Konaklama Tercihleri	79
5.2.1.4. Turistlerin Ulaşım Tercihleri	81
5.2.1.5. Turistlerin Ziyaret Ettikleri Bölgeler.....	84
5.2.2. Giden Turist Sayısı ve Turizm Giderleri	85
5.2.3. Konaklama	89
5.2.4. İstihdam	94
5.3. Turizmin Ülke Ekonomisine Katkısı	96
5.4. Turizm Çeşitleri	97
5.4.1. İnanç Turizmi	97
5.4.1.1. Müslümanların Kutsal Mekanları	99
5.4.1.1.1. İslam Devletleri Dönemindeki Savaş Alanları ve Şehit Sahabelerin Türbeleri.....	99
5.4.1.1.2. Peygamberlerin Türbeleri	101

5.4.1.1.3. Türk Şehitliği	102
5.4.1.2. Hıristiyanların Kutsal Mekânları	102
5.4.1.2.1. Bethany Beyond (Vaftiz Bölgesi)	102
5.4.1.2.2. Madaba	105
5.4.1.3. Yahudilerin Kutsal Mekânı: Nebo Dağı	108
5.4.2. Kültür Turizmi	112
5.4.2.1. Amman	112
5.4.2.1.1. Amman Kalesi	113
5.4.2.1.2. Antik Tiyatro	114
5.4.2.1.3. Kral Hüseyin Tepesi	117
5.4.2.1.4. Ashab-ı Kehf	120
5.4.2.1.5. Hicaz Demiryolunun Ürdün İstasyonu	120
5.4.2.2. Petra	120
5.4.2.3. Jerash	136
5.4.2.4. Pella Antik Kenti	148
5.4.2.5. Gadara Antik Kenti	150
5.4.2.6. Karak Kalesi	151
5.4.2.7. Shobak Kalesi	153
5.4.2.8. Çöl Kaleleri	153
5.4.2.8.1. El-Mukavir	154
5.4.2.8.2. Amra Kasrı	155
5.4.2.8.3. Assarah Hamamı	156
5.4.2.8.4. Karaneh Kasrı	156
5.4.2.8.5. El-Kastal	157
5.4.2.8.6. Tuba Kasrı	157
5.4.2.8.7. Azrak Kalesi	157
5.4.2.8.8. El-Hallabat Kasrı	159
5.4.2.8.9. El Müşetta Kasrı	159
5.4.2.8.10. Umm El Jimal	159
5.4.3. Sağlık Turizmi	160
5.4.3.1. Ölü Deniz	160
5.4.3.2. Termal Alanlar	162
5.4.4. Deniz Turizmi	164
5.4.4.1. Akabe	164
5.4.5. Eko Turizm (Doğa Turizmi)	167
5.4.5.1. Azrak Doğayı Koruma Alanı	168
5.4.5.2. Shaumari Doğayı Koruma Alanı	169
5.4.5.3. Ajlun Doğayı Koruma Alanı	170
5.4.5.4. Dana Doğayı Koruma Alanı	173
5.4.5.5. Vadi Mujib	174
5.4.5.6. Bethany Ekosistemi	176
5.4.5.7. Vadi Rum	178
6. SONUÇ	185
KAYNAKÇA	188

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Bazı Merkezlerin Aylara Göre Sıcaklık Dağılışı (°C).....	16
Tablo 2 : Bazı Merkezlerde Maksimum ve Minimum Sıcaklık Değerleri(°C)	16
Tablo 3 : Bazı Merkezlerin Aylara Göre Yağış Dağılışı (mm).....	21
Tablo 4 : Bazı Merkezlerde Yıllık Toplam Yağış Değerleri (mm).....	21
Tablo5 : Ürdün Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (1952-2008).....	37
Tablo 6 : Ürdün’de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1990-2008).....	38
Tablo 7 : Ürdün’de Nüfusun Etnik Gruplara Göre Dağılımı.....	40
Tablo 8 : Ürdün’de Yıllara Göre Tarımsal Üretim (Bin Ton).....	47
Tablo 9 : Ürdün’de Yıllara Göre Hayvansal Üretim (Bin Ton).....	48
Tablo 10 : Ürdün’de Endüstriyel Üretim	50
Tablo 11 : Ürdün’deki Karayolu Ağı Uzunluğu.....	54
Tablo 12 : Ürdün’de Yıllara Göre Turizm Gelirleri ve Giderleri (1981-2000)...	72
Tablo 13 : Ürdün’e Gelen Turist Sayısı, Turizm Gelirleri ve Turizm Gelirlerindeki Artış Oranları (2000-2009).....	74
Tablo 14 : Bölgelere Göre Turizm Gelirleri (2009).....	77
Tablo 15 : Geldikleri Bölgelere Göre Gelen Turist Sayıları (2009).....	78
Tablo 16 : Ürdün’e En Çok Turist Gönderen İlk 10 Ülke ve Gelen Turist Sayısı (2009).....	79
Tablo 17 : Geceleyen ve Günübirlik Gelen Turist Sayıları ve Değişim Oranları (2008-2009).....	80
Tablo 18 : Ulaşım Türlerine Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009).....	82
Tablo 19 : Havaalanına Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009).....	83
Tablo 20 : Önemli Turizm Merkezlerine Gelen Yerli, Yabancı ve Toplam Turist Sayısı İle Turist Sayısının Değişim Oranları (2008-2009).....	85

Tablo 21 : Ürdün'den Yurt Dışına Çıkan Kişi Sayısı ve Artış Oranları (2002-2009).....	86
Tablo 22 : Ürdün'den Yurt Dışına Çıkışlarda Gidilen Ülke Gruplarının Yüzdesel Ağırlıkları (2002-2006).....	88
Tablo 23 : Ürdün'de Yıllara Göre Turizm Giderleri ve Artış Oranı (1981-2000).....	88
Tablo 24 : Yıllara Göre Ürdün'ün Turizm Giderleri ve Giderlerin Artış Oranları (2002-2009).....	89
Tablo 25 : Ürdün'deki Konaklama Türlerinin Yıllara Göre Değişimi (1992-2009).....	90
Tablo 26 : Ürdün'de Konaklama Türleri ile Bu Türlelere Göre Oda ve Yatak Sayıları (2009).....	92
Tablo 27 : Şehirlere Göre Otel Sayıları (2009).....	93

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1 : Deir'in Sıcaklık Rejimi Diyagramı.....	12
Grafik 2 : İrbid'in Sıcaklık Rejimi Diyagramı.....	13
Grafik 3 : Amman'ın Sıcaklık Rejimi Diyagramı.....	14
Grafik 4 : Maan'ın Sıcaklık Rejimi Diyagramı.....	15
Grafik 5 : Akabe'nin Sıcaklık Rejimi Diyagramı.....	15
Grafik 6 : Deir'in Yağış Rejimi Diyagramı.....	17
Grafik 7 : İrbid'in Yağış Rejimi Diyagramı.....	19
Grafik 8 : Amman'ın Yağış Rejimi Diyagramı.....	19
Grafik 9 : Maan'ın Yağış Rejimi Diyagramı.....	20
Grafik 10: Akabe'nin Yağış Rejimi Diyagramı.....	21
Grafik 11: Lut Gölü Suyundaki Madensel Tuzların Oranı.....	31
Grafik 12: Ürdün Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (1952-2008).....	37
Grafik 13: Ürdün'de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1990).....	39
Grafik 14: Ürdün'de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2005).....	39
Grafik 15: Ürdün'de Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı.....	41
Grafik 16: Ürdün'e Gelen Turist Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2002-2009).....	74
Grafik 17: Ürdün'ün Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Değişimi (2000-2009).....	75
Grafik 18: Ürdün'ün Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Artış Oranları (%) (2001-2009).....	75
Grafik 19: Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)	76
Grafik 20: Geldikleri Bölgelere Göre Turist Sayısı (2009).....	79

Grafik 21: Geceleyen ve Günübirlik Gelen Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı (2009).....	81
Grafik 22: Günübirlik ve Geceleyen Turist Sayısının Değişimi (2008-2009).....	81
Grafik 23: Ulaşım Türlerine Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009).....	82
Grafik 24: Havaalanına Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009).....	83
Grafik 25: Ürdün’de Türlerine Göre Konaklama Seçenekleri (2009).....	91
Grafik 26: Konaklama Seçeneklerine Göre Oda Sayısı (2009).....	91
Grafik 27: Sınıflandırmalarına Göre Otel Sayıları (2009).....	93
Grafik 28: Ürdün’de Turizm Sektöründe Çalışan Kişi Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2004-2009).....	95
Grafik 29: Turizm Aktivitelerine Göre Çalışan Kişi Sayısı (2009).....	95
Grafik 30: Madaba’ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009).....	108
Grafik 31: Nebo Dağı’na Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009*).....	112
Grafik 32: Petra’ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009).....	134
Grafik 33: Jerash’a Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009).....	146
Grafik 34: Pella’ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009).....	149
Grafik 35: Karak’a Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009).....	152

Grafik 36: Ölü Deniz'e Gelen Turist Sayısının Aylara

Göre Dağılımı (2008-2009)..... 162

Grafik 37: Vadi Rum'a Gelen Turist Sayısının Aylara

Göre Dağılımı (2008-2009)..... 183

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No.
Harita 1 : Ürdün'ün Coğrafi Konumu	1
Harita 2 : Ürdün'de Yağışın Dağılışı	22
Harita 3 : Ürdün'ün Nüfus Dağılışı	43
Harita 4 : Ürdün'ün Kara, Hava ve Demiryolları.....	57
Harita 5 : Ürdün'de Turizm Çeşitleri ve Turizm Merkezleri	98
Harita 6 : Petra Antik Kenti	135
Harita 7 : Jerash Antik Kenti	147
Harita 8 : Vadi Rum	184

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Lut Gölü'nün Bulunduğu Çöküntü Alanın Profili 30

FOTOĞRAF LİSTESİ

	Sayfa No.
Fotoğraf 1 : Ülkenin Kuzeydoğusunda Yer Alan Bazalt Çölü	4
Fotoğraf 2 : Ülkenin Güneyinde Yer Alan Rum Çölü	5
Fotoğraf 3 : Rift Vadisi'nde Yer Alan Lut Gölü	7
Fotoğraf 4 : Ülkenin Kuzeybatısında Bulunan Plato Sahası	9
Fotoğraf 5 : Ürdün Nehri ve Deltası	28
Fotoğraf 6 : Mujib Barajı	29
Fotoğraf 7 : Lut Gölü	32
Fotoğraf 8 : Azrak Vahası	33
Fotoğraf 9 : Amman-Akabe Bölünmüş Yolu	53
Fotoğraf 10 : Amman-Petra Yolu	53
Fotoğraf 11 : Akabe Limanı	55
Fotoğraf 12 : Lut Gölü Kıyısındaki Dağlık Alanlar ve Zarga Nehri'nin Açtığı Derin Vadi	62
Fotoğraf 13 : Vadi Rum	63
Fotoğraf 14 : Ülke Geneline Yaşanan Kuraklık Sonucu Yayılan Kurakçıl Bitkiler	65
Fotoğraf 15 : Ürdün-İsrail Sınırını Oluşturan Ürdün Nehri	66
Fotoğraf 16 : Mujib Vadisi Üzerinde Oluşan Bir Şelale	67
Fotoğraf 17 : Vaftiz Havuzu, Arkasında Büyük Kilise'nin Kalıntıları	103

	Sayfa No.
Fotoğraf 18 : Kilisenin Zeminini Tamamen Kapladığı Düşünülen Mozaiklerin Kalıntıları	104
Fotoğraf 19 : İsrail Sınırını Oluşturan Ürdün Nehri Kıyısına İnşa Edilen Yunan Kilisesi	104
Fotoğraf 20 : St. George Kilisesi ve Kilisenin Zemininde Bulunan Mozaik Harita	105
Fotoğraf 21 : Arkeoloji Müzesi	106
Fotoğraf 22 : Etnografya Müzesi	106
Fotoğraf 23 : Mozaik Yapımı	107
Fotoğraf 24 : Atölyelerde Yapılan Mozaik Eserler	107
Fotoğraf 25 : Restore Edilen Siyagha Kilisesi	109
Fotoğraf 26 : Seyir Terasından Bir Görünüm. Şekilde; Terastan Hangi Yöne Bakınca Neresinin Görüleceğinin Çizimi	110
Fotoğraf 27 : Müzede Sergilenen Mozaiklerden Birkaçı	110
Fotoğraf 28 : Papa'nın Ziyareti Anısına Dikilen Anıt	111
Fotoğraf 29 : Kilise	111
Fotoğraf 30 : Herkül Tapınağı	113
Fotoğraf 31 : Milli Arkeoloji Müzesi	114
Fotoğraf 32 : Emevi Camisi	115
Fotoğraf 33 : Antik Tiyatro	115
Fotoğraf 34 : Kostüm Müzesi	116

	Sayfa No.
Fotoğraf 35 : Etnografya Müzesi	116
Fotoğraf 36 : Kral Hüseyin Tepesi ve Kraliyet Sarayı	117
Fotoğraf 37 : Kraliyet Otomobil Müzesi	118
Fotoğraf 38 : Çocuk Müzesi	118
Fotoğraf 39 : Kral Abdullah Camisi	119
Fotoğraf 40 : Kral Hüseyin Camisi	119
Fotoğraf 41 : Liesegang Kuşağı Kumtaşları	121
Fotoğraf 42 : Cin (Djin) Blokları	123
Fotoğraf 43 : Obelisk Mezar ve Triclinium	123
Fotoğraf 44 : Al Madras	124
Fotoğraf 45 : Geçit (Siq)	125
Fotoğraf 46 : Hazine	126
Fotoğraf 47 : Fasadlar Sokağı	127
Fotoğraf 48 : Tiyatro	127
Fotoğraf 49 : Mezar Alanları: Soldan Sağa: Saray Mezarı, Korint Mezarı, Silk Tapınağı ve Urna Mezarı	128
Fotoğraf 50 : Büyük Tapınak	129
Fotoğraf 51 : Şehir merkezi ve Anıtsal kapı	130
Fotoğraf 52 : Şehir merkezi ve Bizans Kasrı(solda)	130
Fotoğraf 53 :Taş Müzesi	131

	Sayfa No.
Fotoğraf 54 :Aslan Mezarı	131
Fotoğraf 55 : Manastır	132
Fotoğraf 56 : Romalı Asker Anıtı, Solda: Dış Görünüm, Sağda: İç Görünüm...	133
Fotoğraf 57 : Hadrian Kapısı	137
Fotoğraf 58 : Hipodrom	138
Fotoğraf 59 : Güney Kapısı	138
Fotoğraf 60 : Zeus Tapınağı	139
Fotoğraf 61 : Güney Tiyatro.....	140
Fotoğraf 62 : Oval Meydan (Forum)	140
Fotoğraf 63 : Kolonlu Cadde	142
Fotoğraf 64 : Macellum	142
Fotoğraf 65 : Su Anıtı	143
Fotoğraf 66 : Artemis Tapınağı	143
Fotoğraf 67 : Kuzey Tiyatrosu	144
Fotoğraf 68 : Tetrapylonlar (Güney Tetrapylon)	145
Fotoğraf 69 : Pella Antik Kenti	148
Fotoğraf 70 : Siyah Bazalt Taşından Tiyatro ve Sütunlar	150
Fotoğraf 71 : Kale İçinde Bulunan Osmanlı Savaş Topu ve Kalenin İçinden Bir Görünüm	151
Fotoğraf 72 : Karak Kalesi	152

	Sayfa No.
Fotoğraf 73 : Shobak Kalesi	153
Fotoğraf 74 : Amra Kasrı	155
Fotoğraf 75 : Karaneh Kasrı	156
Fotoğraf 76 : Azrak Kalesi	158
Fotoğraf 77 : Gölün Kaldırma Kuvveti Nedeniyle Suya Batmadan Gazete Okuyan Bir Turist	161
Fotoğraf 78 : Hamamat Main Şelalesi	163
Fotoğraf 79 : Modern Akabe	166
Fotoğraf 80 : Akabe Kalesi	166
Fotoğraf 81 : Azrak Vahası	168
Fotoğraf 82 : Shaumari Doğayı Koruma Alanı'nda Yaşayan Devekuşları	170
Fotoğraf 83 : Ajlun'daki Yoğun Bitki Örtüsü	171
Fotoğraf 84 : Dana Doğayı Koruma Alanı	173
Fotoğraf 85 : Mujib Doğayı Koruma Alanı	175
Fotoğraf 86 : İlgin Ağaçları, Bataklıklar ve Ürdün Nehri	178
Fotoğraf 87 : Ram Dağı Etekleri(Solda)	180
Fotoğraf 88 : Rum Köyü	180
Fotoğraf 89 : Vadi İçindeki Bir Bedevi Çadırı	181
Fotoğraf 90 : Taşlara Kazınmış Çizimlerden Biri	181

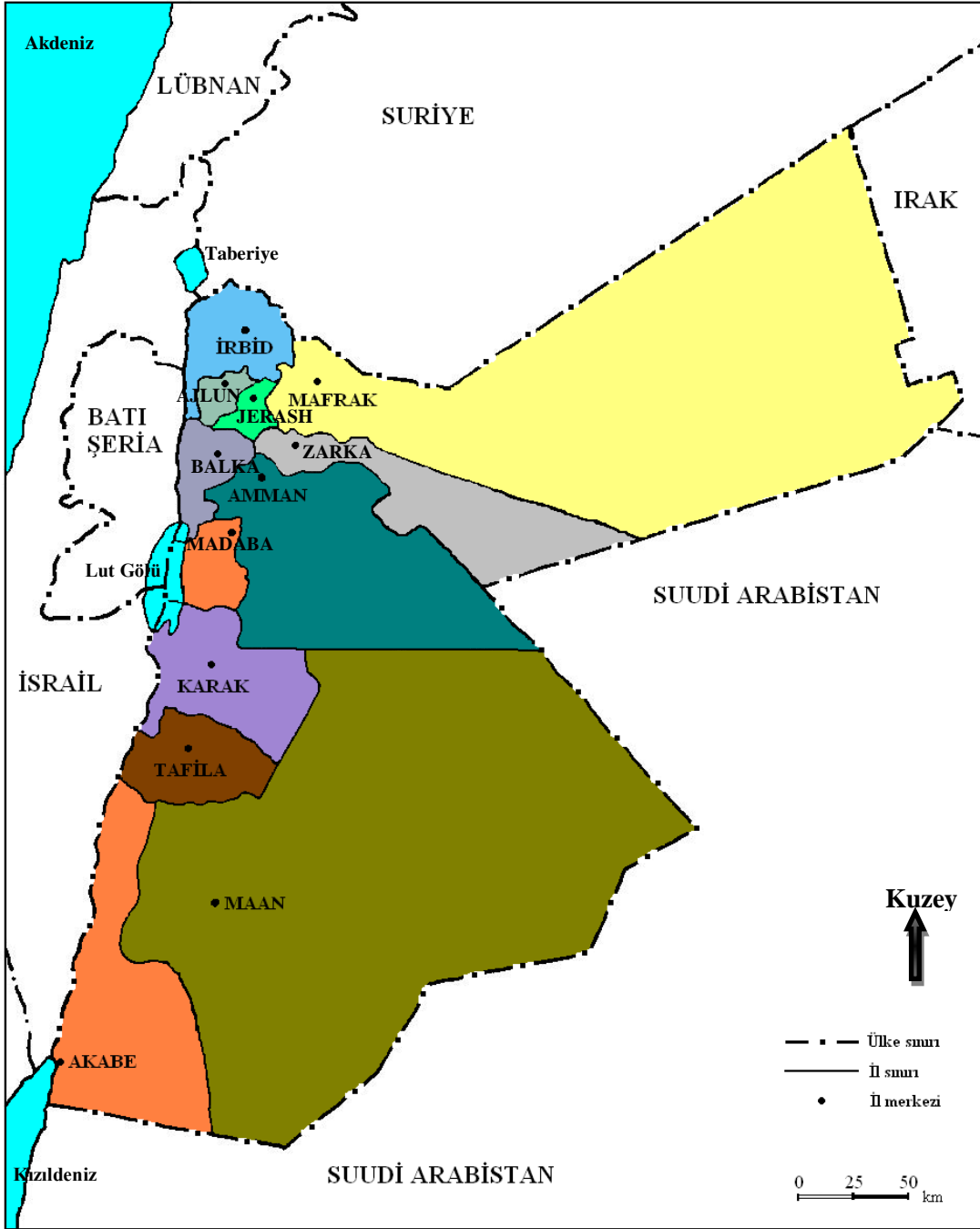
Fotoğraf 91: Ram Dağı Yamaçlarında, Rum Köyünün Su İhtiyacını

Karşılamanı Sağlayan Su Kaynağı ve Çevresinde Gelişen Bitkiler..... 182

Fotoğraf 92: Yöre Halkının Bitki Çayı Olarak Kullandıkları Bir Ot 182

1. GİRİŞ

Ürdün, 92.300 km² yüzölçümüne sahip bir Güneybatı Asya ülkesidir. Toplam yüzölçümünde kara alanı 91.971 km², su alanı ise 329 km²'dir. 29° - 34° Kuzey paralelleri ile 35° - 39° Doğu meridyenleri arasında yer alır.

Harita 1: Ürdün'ün Coğrafi Konumu

Ülkenin kuzeyinde Suriye, doğusunda Irak ve Suudi Arabistan, güneyinde Suudi Arabistan ve Kızıldeniz, batısında İsrail, Lut Gölü ve Filistin yönetiminde olan Batı Şeria bulunur. Sınırlarının toplam uzunluğu 1635 km'dir. Suriye ile olan toplam 375 km'lik sınırının kuzeybatı kısmını Ürdün nehrinin bir kolu olan Yermük nehri çizer. Irak ile olan sınırı 181 km'dir. En uzun sınırı olan Suudi Arabistan 744 km'dir. 238 km uzunluğunda olan İsrail sınırı ise kuzeyde Ürdün nehriyle başlar. Batı Şeria sınırına kadar da sınırı Ürdün nehri çizer. Nehir, Batı Şeria sınırını da 97 km boyunca çizmeye devam eder. Buradan sonra doğal bir sınır olan Lut Gölü üzerinden devam eder. Gölün batı kıyıları İsrail'e, doğu kıyıları Ürdün'e aittir. Lut Gölü'nün bitiminde Vadi Araba'yı izler ve Akabe Körfezi'nde Kızıldeniz'e ulaşarak İsrail sınırı sona erer.

Ürdün'ün kuzey, doğu ve güneyini oluşturan Suriye, Irak ve Suudi Arabistan sınırları çöl bölgeleri olduğu için oldukça düz hatlarla belirlenmiştir. Ancak batı sınırı Lut Gölü haricinde oldukça girintili çıkıntılıdır. Özellikle kuzeybatıda Batı Şeria ve İsrail sınırını çizen Ürdün nehri geniş tabanlı bir vadi içinde menderesler çizerek akmakta ve sınırlar da bu mendereslerin kıvrımlarını takip etmektedir. Kuzeybatıda Suriye sınırı da Yermük nehri ve bölgedeki dağlık alanların eteklerini takip ettiğinden düz hatlar çizmemektedir.

Ürdün'ün 3 coğrafi bölgesi vardır. Her coğrafi bölgesinde 4 il bulunur. Kuzey Bölge'de İrbid, Ajlun, Jerash ve Mafrak, Merkez Bölge'de Balka (Salt), Madaba, Amman ve Zarka, Güney Bölge'de ise Karak, Tafila, Maan ve Akabe olmak üzere toplam 12 ili bulunur.

2. ÜRDÜN'ÜN FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri

Güneybatı kesimindeki Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'le bağlantısı olan ülkenin büyük kısmı, ortalama yükseltileri 600–1000 m arasında değişen platolar görünümündedir. Yükseltisi doğuya ve batıya doğru gidildikçe azalan bu geniş platonun batı kenarı, içinde Ürdün nehrinin bulunduğu Şeria Vadisi'dir. Bu vadi, Lut Gölü tektonik hattı ile kesilir. Lut gölü, yeryüzünün deniz seviyesinden en alçak noktası olması ile tanınır (deniz seviyesinin 392 m altında) (GÖZENÇ, 1999, s.181).

Ürdün, coğrafi yönden üçe ayrılır.

2.1.1. Çöl Alanları

Doğuda Suriye çölünün güneye doğru devamı olan, üzeri yer yer bazalt lavları ve tüfleri ile örtülü çöl sahası ve onun batıya doğru devamı niteliğindeki kurak plato ülkenin yaklaşık dörtte üçünü kaplar. Burada yükselti güneydeki Akabe körfezine doğru artar. Ülkenin güneyindeki Ram dağı, 1750 m ile ülkenin en yüksek noktasını oluşturur (GÖZENÇ, 1999, s.181).

Ürdün'ün en geniş bölgesini oluşturan bu saha, kuzeyde başkent Amman ile güneyde Maan arasında çizilen kuzey-güney yönündeki çizginin veya Hicaz demiryolunun doğusunda kalan sahadır (GÖZENÇ, 1999, s.182).

Ürdün'ün neredeyse %75'ini oluşturan bu çöl ve bozkır alanı, Kuzey Arap Çölü olarak bilinen bölgenin bir parçasıdır. Bölge, deniz seviyesinden 600 ila 900 metre yükseltiler arasında değişiklik gösteren rakımıyla, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'a kadar uzanmaktadır. Bölgenin tüm kısımları sert çöl iklimleri, bitki örtüleri ve seyrek nüfusları ile aynı özellikleri gösterse de, temeldeki jeolojik yapıları açısından oldukça farklıdır.

Ürdün'ün kuzeyinde yer alan Bazalt Çölü, 25 milyon yıl önce başlayan ve bir milyon yıldan daha kısa bir süre önce son bulan volkanik aktivitenin ürünüdür (Fotoğraf

1). Çeşitli lav akıntıları Suriye'deki Jabal ad Druz'dan (Dürzî Dağı) yayılmaktadır ancak Ürdün'de de kilometrelerce uzunlukta koniler ve çatlaklar mevcuttur.

Bu volkanik kayalıklar çöl ikliminin şartlarına maruz kaldıklarından (gündüzleri sıcak ve geceleri soğuk), bugün bu bölgelerde fiziksel yolla parçalanmış büyük kaya parçaları bulunmaktadır. Alçak bazalt tepeleri arasında silt dolu bölgeler mevcuttur.

Daimi akışlı Azrak vahası ile daimi akışlı olmayan birçok akarsu, Bazalt Çölü'nün sınırlarında uzanmaktadır. Azrak bölgesi, Bazalt Çölü'nün altında uzanan su tabakasının yüzeye çıktığı bir bölgedir (www.andrevsi.freeserve.co.uk 2.12.2009). Bazalt Çölü'ndeki volkanik oluşumlar Suriye ve Suudi Arabistan'a kadar uzanmakta ve yüzeyi kaplayan siyah bazalt kayalıkları ile bilinmektedir.

Fotoğraf 1: Ülkenin Kuzeydoğusunda Yer Alan Bazalt Çölü

Bazalt Çölünün doğusunda yer alan inişli çıkışlı arazisiyle, kalkerden oluşan plato (Rweishid Çölü), Irak sınırına kadar uzanmaktadır. Çölün iç kısımları, özellikle de kuzey kısmı kireçtaşından oluşmaktadır. Genellikle sert kireçtaşı, daha yumuşak olan ve kolay aşınan Radyolitlerle (Çakmaktaşının daha çabuk kırılan beyaz, sarı, gri veya kahverenginde olabilen karışık cinsi) tabakalanmış durumdadır. Taşların farklı aşınım

özelliğine sahip olması, arazinin engebeli bir görünüm kazanmasına yol açmıştır. Kireçtaşının oluşumu, Trias devriden Paleojen devrine, 248 milyondan 25 milyon yıla kadar oldukça geniş bir süreyi kapsamaktadır.

Al-Jafr'ın güneyinde ve Rum Çölü'nün doğusunda yer alan Al-Mudavvara Çölü, izole edilmiş tepeleri ve geniş, kumlu vadilerle birbirinden ayrılmış alçak kayalık dağları ile tanınmaktadır. Ürdün'deki en ünlü çöl Rum Çölü'dür (Fotoğraf 2). Bu kurak bölgeyi, kum taşı platoları kaplamaktadır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010). Burası, Ürdün'ün en eğimli alanıdır. Kumtaşları 590-480 milyon yıl önce genellikle Paleozoik Devir'de oluşmuş taşlardır. Rum Çölü'nde genellikle Kambriyen döneminde oluşmuş kırmızı renkli sert kumtaşları bulunur. Bunlar, çöldeki dik kayalık dağları oluşturmaktadır. Bu dağ blokları, birbirine geçen fayların kumtaşı bloklarını doğrusal şekilde bölmesiyle oluşmuştur. Erozyona maruz kalan bu fay hatları önce dar geçitler haline gelmiş, daha sonra erozyonla aşınan maddelerle (kum) dolu geniş vadilere dönüşmüşlerdir. Dağlar, vadinin tabanından 800 m yükseklikte bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Ülkenin Güneyinde Yer Alan Rum Çölü

2.1.2. Ürdün (Şeria) Vadisi

Ürdün'ün bütün batı şeridi boyunca uzanan Ürdün Vadisi, ülkenin en ayırt edici ve doğal özelliğidir. Ürdün Vadisi; Türkiye'nin güneyindeki Amik Ovası'ndan başlayıp Suriye, Lübnan, Lut Gölü, Akabe Körfezi ve Kızıl Deniz üzerinden güneye doğru devam ederek Afrika'nın doğusunda Mozambik'e kadar uzanan yaklaşık 6000 km uzunluğundaki Büyük Rift Vadisi'nin içinde yer alır.

Rift Vadisi, Arabistan ve Afrika levhaları arasındaki sınırı belirleyen derin, yanal atımlı fayın oluşturduğu bir çöküntü alanıdır. Buradaki hareketlilik esas olarak Orta Miyosen ve Geç Pliyosen evrelerinde gerçekleşmiştir. Rift Vadisi, her iki yanında benzer coğrafi özelliklere sahip bölgeler arasında 105 kilometre boyunca uzanan sol yanal atımlı fay sistemidir (örneğin İsrail'in Timna bakır depozitleri, Feinan'dakilerin 105 km güneydedir). Ürdün civarlarındaki ana aktif fay, ülkenin batı kesiminde yer almakta ve burada fay dikliklerinin ve depremlerin meydana gelmesine neden olmaktadır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Ürdün'ün en genç arazisi Rift Vadisi'nde bulunmaktadır. Bu arazi, birkaç bin yıl öncesine kadar bu bölgelerde var olan göllerde birikerek oluşan silt taşlarından oluşmaktadır. Yeni oluştuğu için yumuşak olan bu kayalar, Ürdün nehri ve kolları tarafından vadi boyunca kolayca aşınmış ve bölge, engebeli bir görünüm almıştır.

Ürdün Vadisi, yerkürenin deniz seviyesinden en alçak kesimlerinden biridir. Filistin platosu ile Ürdün platosu arasında yer alır. Ürdün Nehri, vadi içinde geniş menderesler çizer, büyük bir delta meydana getirerek Rift vadisi içinde yer alan Lut Gölü'ne kuzeyden dâhil olur (GÖZENÇ, 1999, s.182) (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Rift Vadisi'nde Yer Alan Lut Gölü

Çukurluğun güney ucunu ise Vadi Araba teşkil eder. Burası Ürdün – İsrail sınırı boyunca Akabe körfezine kadar uzanır (GÖZENÇ,1999, s.183). Vadi Araba, 155 km uzunluğundadır. Vadi Araba, kuzeyde deniz seviyesinin 300 metre aşağısından başlar ve Jabal Risha'da deniz seviyesinin 355 metre üzerine çıkar. Akabe'de tekrar deniz seviyesine iner (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Rift Vadisi boyunca depremler sıkça görülür ancak çölün iç kısımlarına doğru deprem oluşumu azalmaya başlar. Bu depremlerin kaynağı, bugünkü Ürdün ve İsrail'in arasında bulunan ve levha sınırını oluşturan (Arabistan levhası ve Afrika levhası sınırı) ana fay sistemidir. Tarihi kayıtlara göre, geçen 2500 yılda, bölgede 42 büyük deprem meydana gelmiştir. Depremler nedeniyle bölgede birçok kültürel merkez yıkıma uğramıştır. Örneğin MÖ 3.yy'da meydana gelen depremin, İncil'de adı geçen ve Lut Gölü'nün güney doğusunda yer alan dört şehrin (Sodom, Gomora, Admah ve Zeboim) yıkımına neden olduğu tahmin edilmektedir. MS 19 Mayıs 363'te meydana gelen depremden Petra da dâhil olmak üzere büyük bir alan etkilenmiş ve ardından 9 Temmuz 551 yılında yaşanan depremden sonra Petra bir daha inşa edilememiştir. MS 18 Ocak 748'de meydana gelen depremden sonra Jerash tamamen boşaltılmıştır. 23 Mayıs 1834'teki deprem Rabba, Umm ar Rasas ve Madaba'da da hasara neden olmuştur.

Günümüzde meydana gelen depremler nedeniyle; göl çevresinde ve Ürdün Nehri vadisinde geçmişte göl seviyesi daha yüksekken birikmiş olan yumuşak marnlarda zaman zaman kaymalar meydana gelmiştir. Kayan tabakalar geçmişte Ürdün Nehri'nin göle ulaşmasını geçici bir süre engellemiştir (www.andrewsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

Lut Gölü bölgesindeki sismik hareketlerin kaynağı, gölün doğu şerididir. Rift'in sismik hareket yönünden en az aktif olan kesimi ise Araba Vadisi'dir. Yakın zamanda meydana gelen depremlerin tarihi şöyledir: 11 Temmuz 1927 (Damiya merkezli), 31 Mart 1969 (kuzey Kızıldeniz merkezli) ve 22 Kasım 1995 (kuzey Kızıldeniz merkezli) (www.andrewsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

Ürdün'ün en eski arazisi ise 570 milyon yaşlı, Prekambriyen döneminden kalan arazi olup, bunlar Akabe'nin kuzeyindeki dağları oluşturur. Çoğunlukla, dayk olarak bilinen magmatik kayalar ile iç içe geçen granitlerden oluşmaktadır. Daykların oluşma evresinde, yüzeyin çok derinlerinde yer alan granitler, büyük gerilimlere maruz kalarak şekil değiştirmiş ve daha sonra granitler arasında oluşan çatlaklar eriyik kayalarla (dayk) dolmuştur. Bugün yamaçlarda görünen siyah çizgileri bu eriyik kayalar (dayklar) oluşturmaktadır.

Akabe granitlerinde meydana gelen yoğun fülüvyal erozyon, vadileri ve alçak yamaç tabakalarını dolduran yoğun alüvyal bölgelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu bölgelerin derinliklerinde bulunan su kaynakları vasıtasıyla birçok yerde akasya ormanları oluşmuştur (www.andrewsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

2.1.3. Plato Sahası

Batıda yer alan plato sahası, Lübnan dağlarının güneye doğru devamı şeklinde olup hafif tepelik arızalı bir saha görünümündedir (GÖZENÇ, 1999, s.183). Bu bölge kuzeyden güneye doğru dar çıplak bir alan gibi açılan Ürdün Vadisi'nin doğusunda bulunmaktadır. Bölge engebelidir. Birçok yerde vadiler ve nehir yataklarıyla derince aşındırılmıştır. Bu aşındırma faaliyetleri nedeniyle engebeli bir görünüm kazanan bölge, birçok kaynaktan "dağlık bölge" olarak geçmektedir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4: Ülkenin Kuzeybatısında Bulunan Plato Sahası

Ürdün'ün plato bölgesi Ürdün Vadisi'ni doğudaki çöl bölgesinden ayırmaktadır. Bu bölge ülkenin batı kesiminde uzanır ve Ürdün'ün nüfusunun yoğun olduğu yerlere – Amman, Zarka, Irbid ve Karak gibi - ev sahipliği yapar. Bölgede bulunan Jerash, Karak, Madaba ve Petra gibi tarihi sit alanlarının varlığı, bölgenin eskiden beri insanların ilgisini çektiğini göstermektedir.

Kuzeyde Umm Kais ve güneyde Ras an-Nakab boyunca uzanan bölge, birçok vadi ve dere yatakları tarafından bölünmüştür. Bu platoyla iç içe geçen tüm vadiler – Mujib Vadisi, Musa Vadisi, Hassa ve Zarga Vadileri de dâhil olmak üzere – sonunda Ürdün Nehri'ne, Lut Gölü'ne veya genellikle mevsimsel akışa sahip derelerin bulunduğu kurak Rift Vadisi'ne uzanmaktadır. Dağlık bölgelerin rakımı deniz seviyesinden 600 – 1.500 m yüksekliğe kadar değişiklik göstermektedir.

Mujib Vadisi'nin kuzey tepelerinden bakıldığında, derince ayrılmış vadinin çoğunlukla kireçtaşı ve marndan oluşan birçok kaya tabakasını, yarıp ilerlediği görülür.

Kalın ve sert kireçtaşları sarp kayalıklar oluştururken daha yumuşak olan marnlar duişuk açılı yamaçlar oluşturmakta ve genellikle kütle hareketlerine maruz kalmaktadır. Vadinin derinliği 800 metredir. Bölgede bulunan kayaçlar zeminden yukarı doğru sıralanırsa: en altta Kambriyen dönemi kumtaşları, üzerinde Kretase dönemi kireçtaşları, bunun da üzerinde Miyosen devri bazaltlar bulunmaktadır (www.andrewsi.freeseve.co.uk 02.12.2009).

Dana Vadisi ise erozyona uğramış bir fay hattı üzerinde (Araba Vadisi'ne uzanan bir fay) yer alır. Muhtemelen, nemli dönemlerde bugüne kıyasla çok daha canlı olan nehirler bu derin vadiyi binlerce yıldan beri aşındırmaktadır. Bugün, Dana köyü çevresindeki pınarlar toprakları sulamakta ancak bölgede sadece küçük bir pınar yıl boyunca akışa sahip bulunmaktadır. Vadi, 1700 metreden başlayarak deniz seviyesine kadar inmektedir. Vadiye yüksek bir bölgeden bakıldığında bölge jeolojisinin dikey bir kesitini görmek mümkündür. Bu kesitte en altta bakırlı kireçtaşları ve şistler, üzerinde beyaz kireçtaşı tümsekler, bunların üzerinde diskordans yapmış olan Alt Kretase dönemi yumuşak kireçtaşlarından oluşan yamaçlar, en üstte ise st Kretase kireçtaşları bulunmaktadır.

Amman civarındaki kireçtaşlarının oluşumu Geç Kretase dönemine kadar uzanmaktadır. Bölgedeki kireçtaşı yatakları genellikle kabuk ve ekinooidlerden (deniz canlıları) oluşan fosiller barındırmaktadır. Bu fosiller, içerisinde çeşitli yaşamlar barındıran ılık ve sığ denizin tüm Ortadoğu'yu kapladığı dönemlerden kalmıştır. Bu kireçtaşı arazisi aynı zamanda Ürdün'n en önemli akiferlerini de içermektedir (www.andrewsi.freeseve.co.uk 02.12.2009).

2.2. İklim Özellikleri

Ürdün, yüzölçümü olarak küçük bir ülke olmasına karşın yeryüzü şekillerinin çeşitlilik göstermesinden dolayı farklı iklim çeşitlerinin bir arada yaşandığı bir ülkedir. Ürdün'de batıdan doğuya gidildikçe kuraklaşan iklim özellikleri görülür. Batısında Şeria ve Gor çukurluğunun bulunduğu alanda Akdeniz iklimine benzer özellikler yaşanırken, doğuya ve güneye gidildikçe önce step, sonra çöl iklimi ile karşılaşılır (GÖZENÇ, 1999, s.183). Bunun sonucunda Ürdün'de üç iklim bölgesi mevcuttur. Bunlar sırasıyla Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü Ürdün Vadisi bölgesi, step ikliminin yaşandığı yüksek alanlar ve doğuda çöl ikliminin yaşandığı Bedia bölgesidir.

2.2.1.Sıcaklık

Ürdün Meteoroloji Müdürlüğü verilerine göre; ülkede yıllık ortalama sıcaklıklar 13°C ile 25°C arasında değişir. Ülkenin güneyinde 17°C – 24°C arasında seyreden yıllık ortalama sıcaklıklar, kuzey kesiminde 13°C'ye kadar düşmektedir. Ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında 6-8°C ortalama sıcaklık farkı vardır (KESKİN, 2008, s.13).

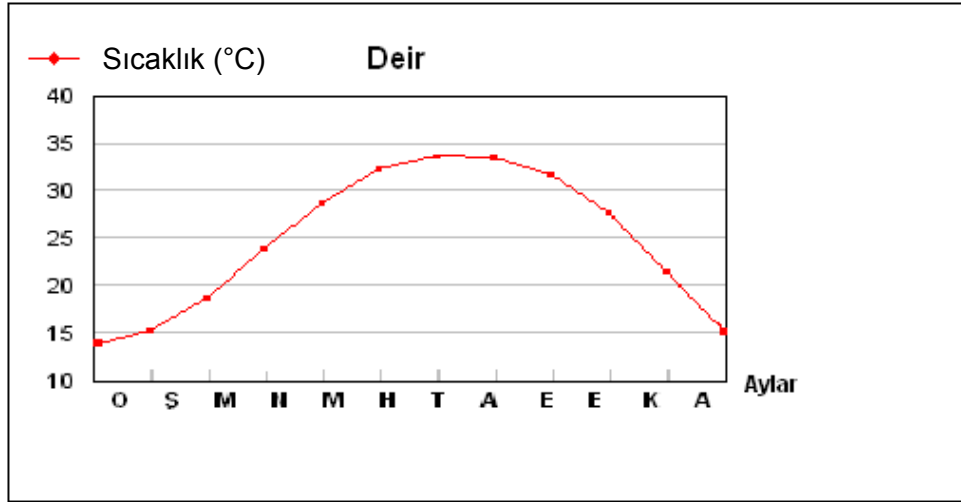
Ürdün'deki üç iklim bölgesinin sıcaklık özellikleri aşağıdaki gibidir.

2.2.1.1. Ürdün Vadisi Bölgesi

Bu bölgenin ortalama sıcaklıkları ülkenin diğer bölgelerinden birkaç derece daha yüksektir. Bunun sebebi, bir çukurluk içinde yer almasıdır. Batıdan (Akdeniz üzerinden) gelen nemli rüzgârlar çukurluğun batısındaki dağların denize bakan yamaçlarına yağış bıraktıktan sonra vadiye kuru ve sıcak karakterli olarak iner, böylece sıcaklık ortalamaları yükselir. Ayrıca deniz seviyesinin altında yükselti değerlerine sahip olması da sıcaklığının yüksek olmasına sebep olan diğer bir faktördür. Sıcaklık yazın 40°C'nin üzerine sıklıkla çıkar, kışın ise 20°C'nin altına nadiren iner (TARAWNEH ve ŞEN, 2003, s.4).

Yükseltisi deniz seviyesinin 244 m altında olan Deir, bu bölgede yer alan bir yerleşimdir. Deir'in yıllık sıcaklık değerleri aşağıdaki gibidir.

Bölgenin yıllık ortalama sıcaklığı 24,2°C'dir. En sıcak ay olan Temmuz ayı ortalama sıcaklığı 33,8°C'dir. En soğuk ay olan Ocak ayı sıcaklık ortalaması ise 14,6°C'dir (Grafik 1). Deir'in bu denli yüksek sıcaklıklara sahip olmasının nedeni yükseltisinin deniz seviyesinin altında olmasıdır.

Grafik 1: Deir'in Sıcaklık Rejimi Diyagramı

2.2.1.2. Plato Sahası

Kuzey dağlık bölgeler olarak anılan plato sahasının kuzey kesimi, güneyde Umm Kais'e (Amman'ın kuzeyinde) kadar uzanmaktadır ve bölgede tipik Akdeniz iklimi ve bitki örtüsü görülmektedir. Bu bölgenin yüksek kesimleri ülke genelinden daha soğuk olan iklimiyle tanınmaktadır.

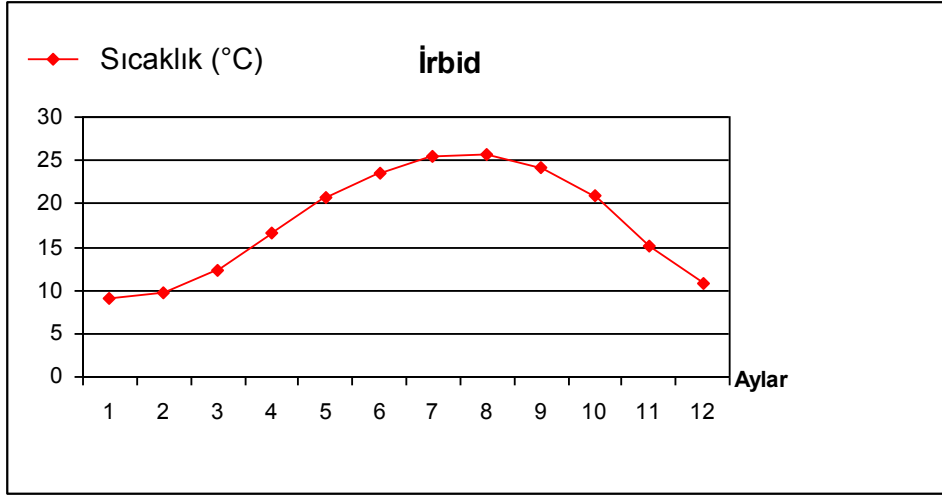
Genellikle yüksek sıcaklık ortalamalarına sahip olan ülkede en düşük ortalama sıcaklıkların yaşandığı bölge plato sahasıdır. Burası, ortalama yükseltisinin fazla olmasından dolayı diğer bölgelere göre yazın daha serindir. Bölgenin bu özelliği, en fazla nüfusa sahip bölge olmasında da etkili olmuştur.

Bölgedeki yıllık sıcaklık ortalamaları yaklaşık 17-18°C civarında olmaktadır. Yazları 25-30°C arasında gerçekleşen sıcaklık ortalamaları kışın 5°C'nin altına düşebilmektedir. Örneğin bölgenin güneyinde bulunan Şobak ilçesinde, 1992 yılı kış mevsiminde hava sıcaklığı -14 °C olarak ölçülmüştür (www.jmd.gov.jo 12.11.2009).

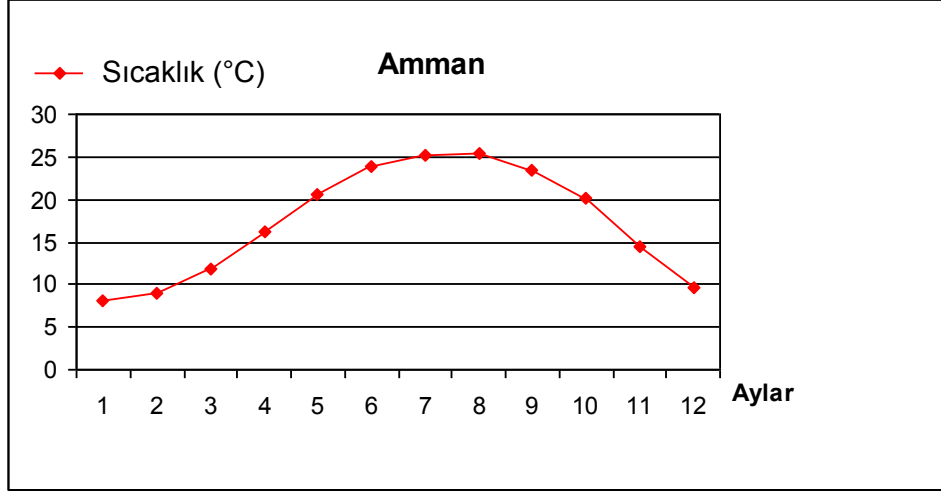
618 m yükseltideki İrbid'in ve İrbid gibi yüksek bölge içinde yer almasına rağmen daha farklı iklimsel özelliklere sahip 767 m yükseltideki Amman'ın yıllık sıcaklık değerleri aşağıdaki gibidir.

İrbid'in yıllık ortalama sıcaklığı 19,3°C'dir. En yüksek sıcaklık ortalaması 25,6°C ile Ağustos, en düşük sıcaklık ortalaması ise 9°C ile Ocak ayıdır (Grafik 2).

Amman'da yıllık ortalama sıcaklık değeri 17,3°C'dir. En yüksek sıcaklık ortalaması 25,3°C ile Ağustos, en düşük sıcaklık ise 8°C ile Ocak ayıdır (Grafik 3).

Grafik 2: İrbid'in Sıcaklık Rejimi Diyagramı

Grafik 3: Amman'ın Sıcaklık Rejimi Diyagramı

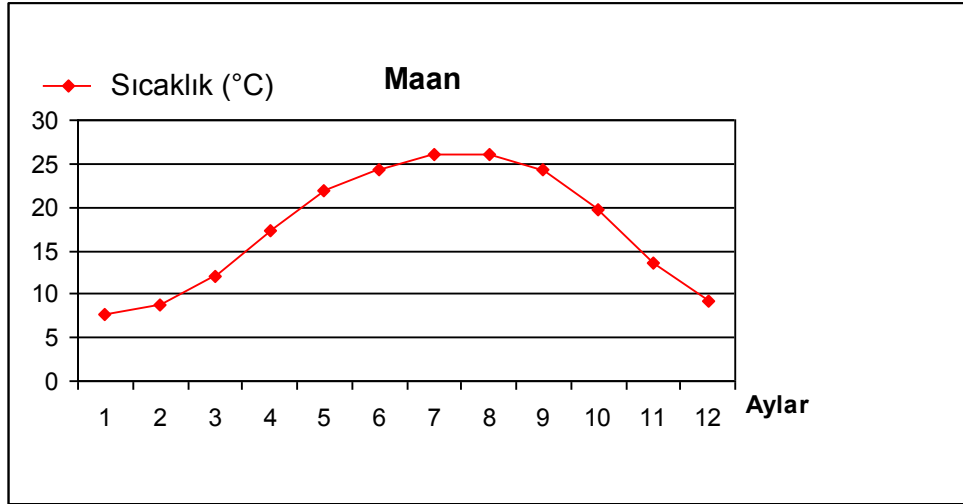
2.2.1.3. Çöl Bölgesi

Bu bölge Ürdün'deki toplam alanın yaklaşık %75'ini içermektedir. Kuzeyden Ürdün'ün güney ve güneybatısına doğru uzanmaktadır (TARAWNEH ve ŞEN, 2003, s.5). Bölgenin en önemli özelliği günlük ve mevsimler arası sıcaklık farklarının yüksek olmasıdır. Nem miktarı çok az olduğu için yazın gündüzleri çok ısınır ve sıcaklık 40°C'yi geçer. Özellikle kışın geceler oldukça soğuk olmaktadır (www.jmd.gov.jo 12.11.2009).

Çöl bölgesinde yerleşmeler çok azdır. Ancak çölün her yerinde aynı özellikler görülmez. Örneğin Maan'da yükselti nedeniyle farklılıklar görülmektedir. Maan, bölgede yer alan 1069 m yükseltiye sahip bir yerleşimdir. Bu yükselti değeri nedeniyle çöl bölgesinde yer alan en düşük sıcaklık ortalamasına sahip yerdir. Maan'a ait yıllık sıcaklık değerleri aşağıdaki gibidir.

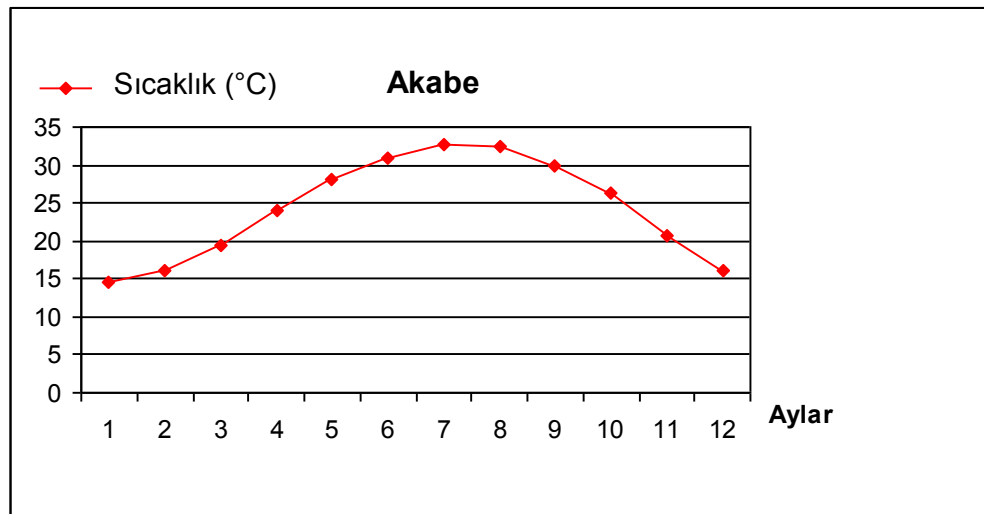
Yıllık ortalama sıcaklığı 19,02°C olan Maan, ülkenin güney kesiminde bulunur. Bu bölgede bulunan Akabe'de yıllık ortalama sıcaklık 24,2°C'dir. Ülkenin güney kesiminde yer alan diğer bölgelere göre Maan'da ortalama sıcaklıkların daha düşük olmasının sebebi şehrin 1.069 m yükseltiye sahip olmasıdır. Bu sıcaklık ortalaması ile kuzeyde yer alan İrbid ve Deir'e göre de daha düşük ortalama sıcaklığa

sahiptir. En yüksek sıcaklık değeri 26,1°C ile Ağustos ayıdır. En düşük sıcaklık değeri ise 7,6°C ile Ocak ayıdır (Grafik 4).

Grafik 4: Maan'ın Sıcaklık Rejimi Diyagramı

Yıllık ortalama sıcaklığı 26,25°C olan Akabe, ülkenin güneybatısında Kızıldeniz kıyısında bulunur. Ortalama yükseltisinin deniz seviyesinde olması ve güneş ışınlarının düşme açısının diğer bölgelere göre daha büyük olması sebebiyle ortalama sıcaklığı oldukça yüksektir. En yüksek sıcaklık değeri 32,6°C ile Temmuz ayıdır. En düşük sıcaklık değeri ise 14°C ile Ocak ayıdır (Grafik 5).

Grafik 5: Akabe'nin Sıcaklık Rejimi Diyagramı

Tablo 1
Bazı Merkezlerin Aylara Göre Sıcaklık Dağılışı

Merkez	Sıcaklık (°C)												
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ortalama
İrbid	9	9,7	12,3	16,6	20,8	23,6	25,4	25,6	24,2	21	15,2	10,8	17,85
Amman	8	9	11,8	16,2	20,5	23,9	25,2	25,3	23,4	20,2	14,5	9,7	17,30
Maan	7,6	8,8	12	17,3	21,8	24,2	26	26,1	24,2	19,8	13,6	9,3	17,55
Akabe	14,6	16	19,3	24	28,1	30,8	32,6	32,4	30	26,3	20,8	16	26,80

Tablo 2
Bazı Merkezlerde Maksimum ve Minimum Sıcaklık Değerleri

İstasyon	Sıcaklık (°C)	
	Maksimum	Minimum
İrbid	25,6	9
Amman	25,3	8
Deir	33,8	14,6
Maan	26,1	7,6
Akabe	32,6	14,6

2.2.2. Yağış

Ülkede bulunan üç farklı iklim bölgesinde farklı yağış değerleri görülmektedir. Ancak ülkede yağış azlığı genel bir özellik olarak karşımıza çıkar. Nitekim ülkenin en fazla yağış alan yeri olan İrbid'in yıllık yağış miktarı 465,7 mm'dir. Ülkenin en fazla yağış alan kesimi kuzeybatısı iken iç kesimlere ve güneye gidildikçe yağış miktarı azalır. Ülkedeki tüm iklim bölgelerinde en yağışlı mevsim kıştır. Bu mevsimden sonra yağışlar giderek azalır ve yaz mevsimi tamamen yağışsız geçer.

Ülkenin en doğusu yılda 120 mm'den az yağış alır, batıdan doğuya gidildikçe yağış azalır ve step ikliminden çöl iklimine geçilir. Yukarı Ürdün vadisinde yağış tutarı 250 mm iken vadinin doğusu boyunca uzanan yüksek kesimlerde yağış değerleri kuzeyde 300 mm'ye ulaşır. Lut Gölü'ne gidildikçe yağış değerleri 200 mm'nin altına, Lut Gölü'nde ise 75 mm civarına kadar düşer (Tablo 4) (TUNÇDİLEK, 1968, s.65). En

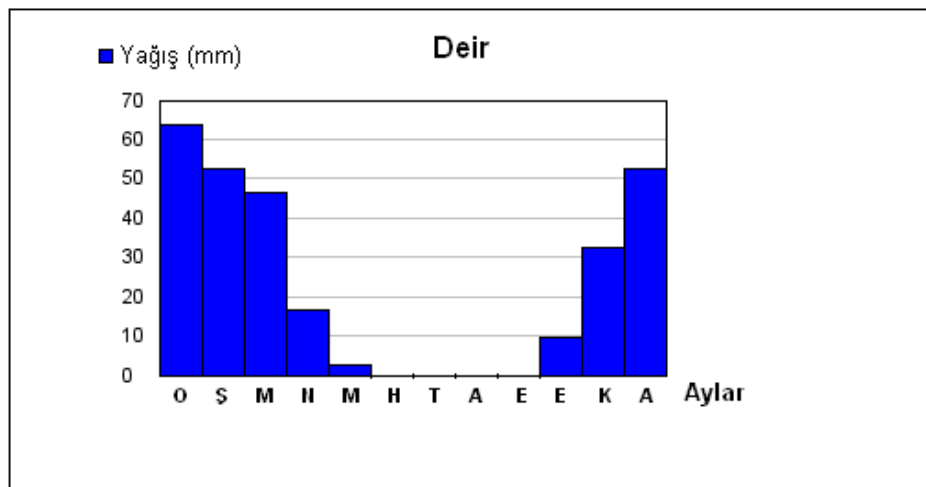
doğuda ise 100 mm'nin altına iner. Bu kesimde bitki örtüsü step bitkileri ile çöl bitkilerinden oluşur. Ülkenin üç iklim bölgesinin yağış özellikleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1. Ürdün Vadisi Bölgesi

Ürdün vadisi, ülkenin az yağış alan bölgelerindedir. Oldukça derin bir çukurluk olan vadiye Akdeniz üzerinden gelen yağışlı hava kütleleri girememekte, ülkenin Akdeniz iklimi yaşanan bölgesinde bulunmasına rağmen yıllık yağış değerleri oldukça düşük gerçekleşmektedir. Akdeniz'den gelen nemli hava kütleleri genellikle bölgenin batısındaki dağların batı yamaçlarına yağış bıraktıktan sonra doğu yamaçlarından, kuru bir hava olarak vadiye inmektedir.

Bölgede yağış, kış mevsiminde görülmekte, yaz mevsimi ise tamamen kurak geçmektedir. Deniz seviyesinden 244 m aşağıda bulunan Deir'in yıllık yağış değerleri aşağıdaki gibidir.

Deir, yılda yaklaşık 270 mm yağış alır. Bulunduğu bölge ülkenin en çok yağış alan bölgesine (kuzeybatı) yakın olmasına rağmen deniz seviyesinden bu kadar aşağıda bulunması, yağış miktarının az olmasına sebep olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi, Akdeniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerinin etkilemediği bir çukurluk içinde yer almaktadır (Grafik 6).

Grafik 6: Deir'in Yağış Rejimi Diyagramı

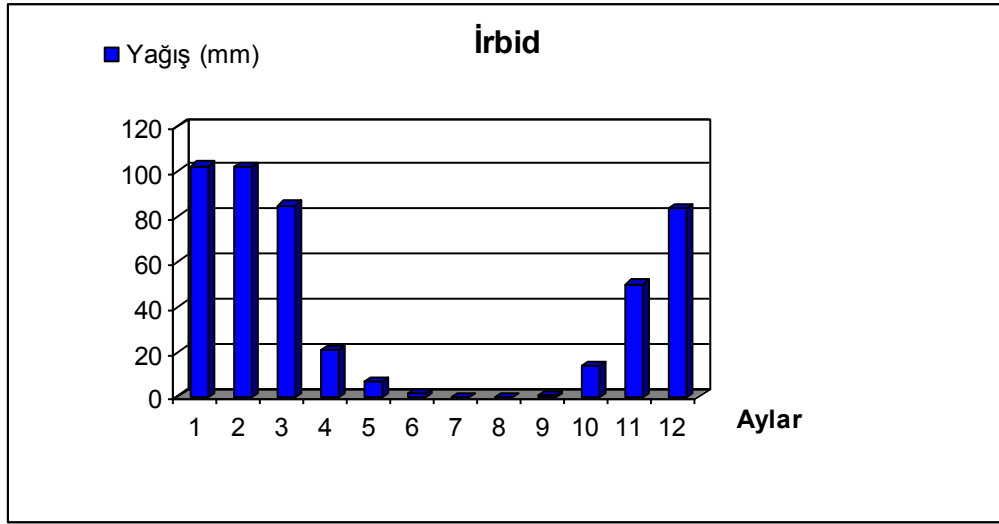
2.2.2.2. Plato Sahası

Ürdün'de en fazla yağışı özellikle bölgenin kuzey kesimindeki Ras-Munif ve İrbid almaktadır. Plato sahası, nüfusun en yoğun olduğu bölgedir. Aslında bu bölgenin özellikle kuzey kesimi kış mevsiminde Batı Akdeniz bölgesine yerleşen cephesel depresyonlara (örneğin Kıbrıs üzerinde oluşan siklon) maruz kalmaktadır. Atmosfer basıncı yazın değişken değildir fakat kışın basınç değerleri düşer ve beraberinde cephe yağışları oluşur. Bu alçak basınç koşulları bazen doğuya doğru girerek ara sıra iç kesimlerde yağış oluşmasını sağlar. Buna ilaveten, bu bölge üzerindeki yağış oranını arttıran ve şiddetlendiren, Akdeniz üzerindeki gezici alçak basınçtır (TARAWNEH ve ŞEN, 2003, s.5).

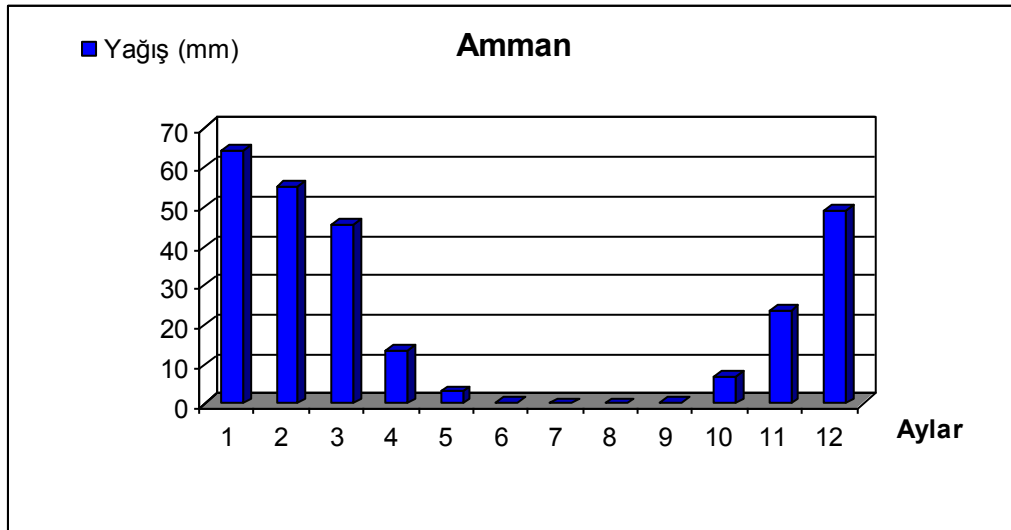
Dağlık bölgelerde kimi zaman kışın yağış kar şeklinde düşmektedir ve nemli periyotta yıllık toplam yağış 800 mm'yi aşabilmektedir. Örneğin; bol yağışlı geçen 1991 – 1992 yılında yağış miktarı, Ajlun'un 1198 m yükseltiyeye sahip Ras-Munif tepesinde 1168 mm olarak belirlenmiştir.

Deniz seviyesinden 618 m yüksekte yer alan İrbid'in yıllık toplam yağış miktarı 465 mm'dir. Bu değerle İrbid, ülkenin en fazla yağış alan yeridir. Akdeniz ikliminin etkisinde olması sebebiyle yağışlar kış mevsiminde düşmekte, yaz mevsimini tamamen kurak geçirmektedir (Grafik 7).

Deniz seviyesinden 767 m yükseklikte bulunan Amman'da yıllık toplam yağış miktarı, aynı bölgede bulunan İrbid'den daha düşük değerdedir. Ürdün'de batıdan doğuya ve kuzeyden güneye gidildikçe yağış miktarı azalmaktadır. Çünkü ülkeye batıdan giren yağışlı hava kütleleri doğuya ve güneye doğru etkisini yitirmekte, buna bağlı olarak yağışlar azalmaktadır. Akdeniz ikliminin etkisinden dolayı en fazla yağış kış mevsiminde düşmekte, yazları kurak geçmektedir. Toplam yağış 260,7 mm'dir (Grafik 8).

Grafik 7: İrbid'in Yağış Rejimi Diyagramı

Grafik 8: Amman'ın Yağış Rejimi Diyagramı

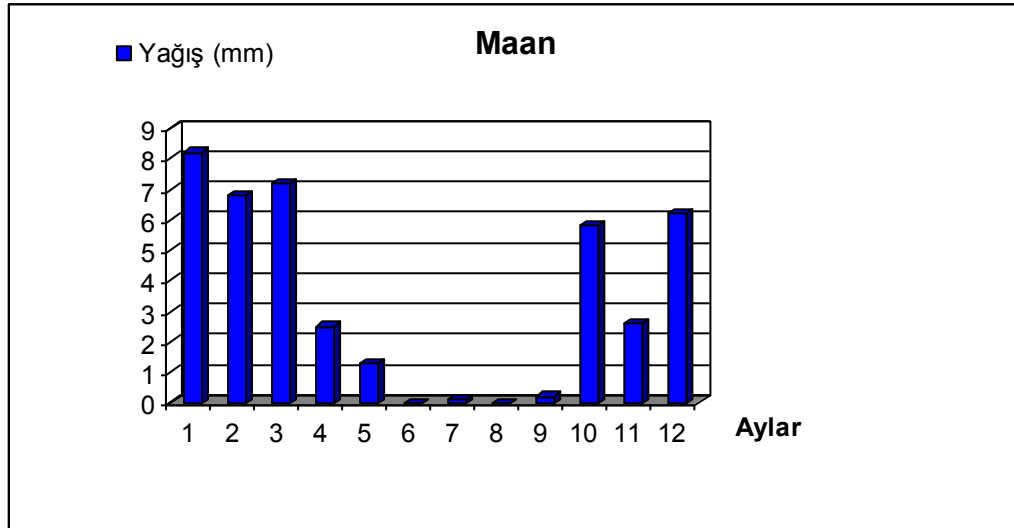
2.2.2.3. Çöl Bölgesi

Kuraklığın hâkim olduğu bu bölge, Ürdün'ün yaklaşık %75'ini kaplamakta ve ülkenin kuzeydoğusundan güneybatısına kadar uzanmaktadır. Bölgede yaşanan kuraklığın sebebi coğrafi konumudur. Ülke genelinde yağışlar kışın Akdeniz üzerinden gelen alçak basınç sistemine bağlı olarak oluşmaktadır. Akdeniz'den uzaklaştıkça yağış değerlerinde azalma görülür. Çöl bölgesi, ülkenin en doğusunda bulunur ve yağışlı hava

kütlelerinden çok nadiren etkilenir. 40 – 100 mm arasında gerçekleşen yağışlar kış mevsiminde meydana gelmekte, yazları kurak geçmektedir (AL-QUDAH, 2006, s.36).

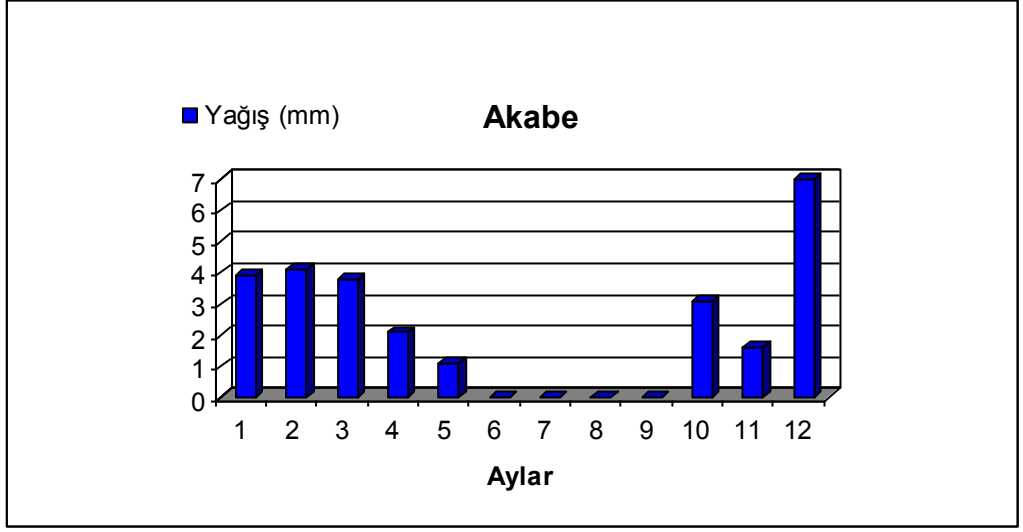
Çöl bölgesi oldukça geniş bir alan kaplar ve her yeri aynı özellikte değildir. Sıcaklık bakımından farklı özellikler görülse de yağış konusunda büyük farklar gözlenmez. 1.069 m yükseltiye sahip Maan'ın yıllık yağış değerleri aşağıdaki gibidir.

Maan'da yıllık yağış miktarı 40,9 mm'dir. Bu değer, şehrin çöl ikliminin etkisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Akdeniz'den gelen siklonların da etkisiyle nadiren meydana gelen yağışlar kış mevsiminde düşmektedir. Yaz mevsimi ise tamamen kurak geçmektedir (Grafik 9).

Grafik 9: Maan'ın Yağış Rejimi Diyagramı

Akabe, ülkenin en güney ucunda, Kızıldeniz kıyısında bulunur. Çöl ikliminin etkisinde olan şehirde yıllık toplam yağış miktarı 26,7 mm'dir. Bu değerle, ülkenin en az yağış alan yerleri arasındadır (Grafik 10).

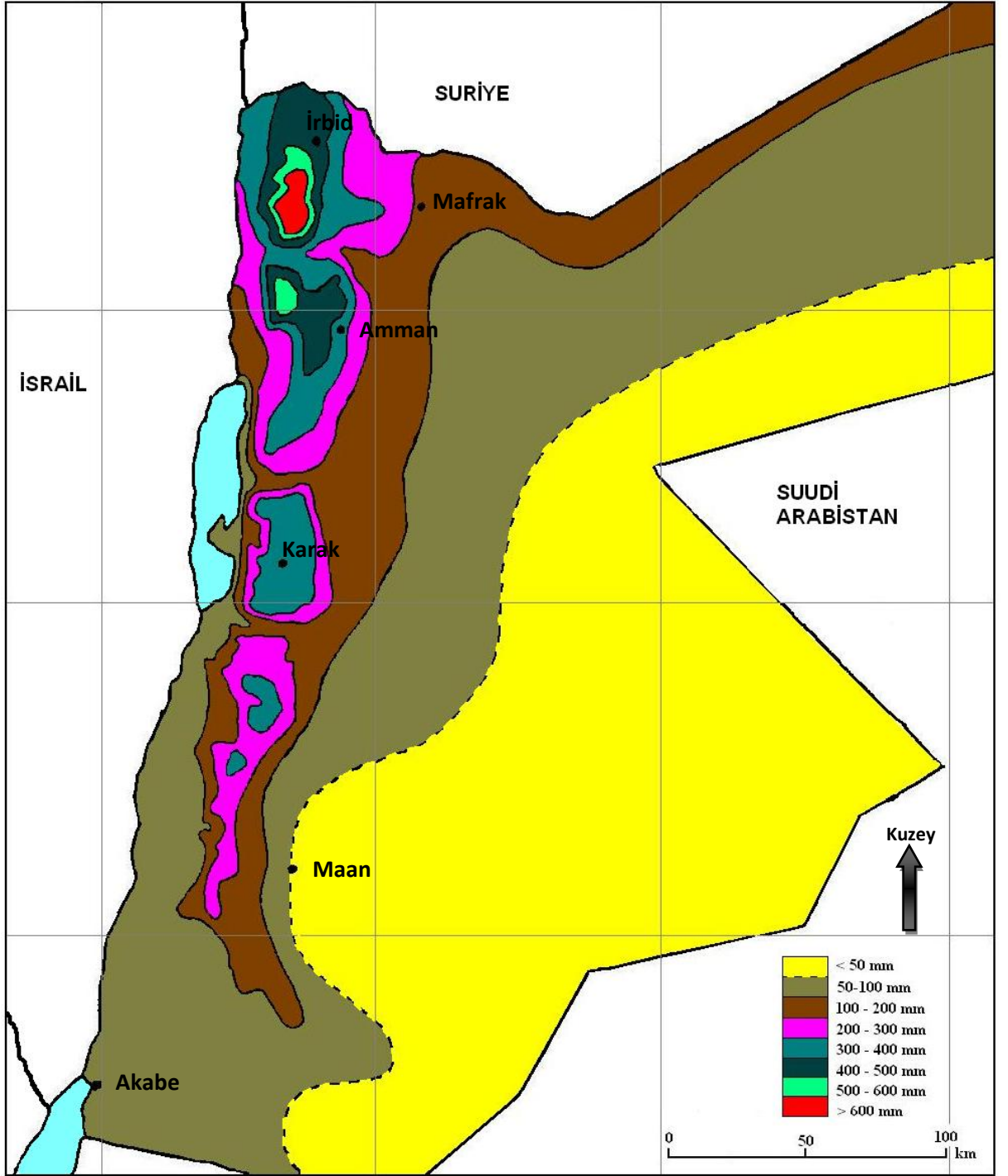
Grafik 10: Akabe'nin Yağış Rejimi Diyagramı

Tablo 3
Bazı Merkezlerin Aylara Göre Yağış Dağılışı (mm)

Merkez	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Toplam
İrbid	102	102	84,9	20,7	6,4	1,3	0	0	0,5	13,7	49,9	83,6	465
Amman	64,1	54,9	45,6	13,4	3	0,1	0	0	0,2	6,9	23,7	48,8	260,7
Maan	8,2	6,8	7,2	2,5	1,3	0	0,1	0	0,2	5,8	2,6	6,2	40,9
Akabe	3,9	4,1	3,8	2,1	1,1	0	0	0	0	3,1	1,6	7	26,7

Tablo 4
Bazı merkezlerde yıllık toplam yağış değerleri

İstasyon	Yağış(mm)
İrbid	465
Amman	260,7
Deir	270
Maan	40,9
Akabe	26,7

Harita 3: Ürdün'de Yağışın Dağılışı

2.3. Topraklar

Ürdün’de toprakların oluşmasında etkili olan en önemli faktör yağış azlığı ve yüksek sıcaklıktır. Ana kayanın özelliklerinden ziyade iklim, toprakların oluşumunu ve özelliklerini belirleyen temel faktör olmuştur.

İklim özellikleri nedeniyle Ürdün’de ana kaya daha çok fiziksel parçalanma yoluyla ufalanır. Toprağın tam olarak oluşabilmesi için ufalanmış elemanların kimyasal ayrışmadan geçmesi gerekmektedir. Ufalanmış elemanlar üzerinde kimyasal ayrışma olabilmesi için ısı ve su ile birlikte bitki örtüsüne de ihtiyaç vardır. Bitki örtüsünün yoğun olduğu yerlerde toprak oluşumu hızlı, seyrek olduğu yerlerde ise yavaş meydana gelir. Ürdün’ün kurak- yarı kurak iklimi sonucunda gelişen zayıf bitki örtüsü, toprak oluşumunu yavaşlatmıştır.

Toprağın gerçek anlamda oluşabilmesi için mikroorganizmalara da ihtiyaç vardır. Bu noktaya kadar cansız bir cisim olmaktan ileri gidemeyen toprak, mikroorganizmanın da ilavesiyle canlı hale gelir. Mikroorganizmanın da toprakta bulunabilmesi için bol bitki örtüsü gereklidir. Bu şartlar altında kurak-sıcak çöl bölgelerinin arid toprakları içinde yer alan Ürdün toprakları, mikroorganizma bakımından çok fakirdir (TUNÇDİLEK, 1971, s.131).

Toprak oluşumunu yavaşlatan bir diğer faktör de dış kuvvetlerin etkisidir. Bitki örtüsünün çok cılız olduğu iklim bölgelerinde rüzgâr ve su erozyonu nedeniyle, özellikle eğimli alanlarda oluşan toprak örtüsü su tarafından taşınmakta, yamaçlarda çok ince bir toprak örtüsü oluşmaktadır.

Ürdün’de yağışlar çok az olduğu için, toprağın yıkanması çok zordur ya da çok yavaş meydana gelir. Özellikle çöllerdeki topraklar eriyik kimyasal maddeler bakımından çok zengindir. Bu topraklarda kalsiyum karbonat, sodyum tuzu ve az miktarda da magnezyum vardır. Bu mineraller A horizonunda yaygın olarak bulunurlar. Bu tip topraklar genellikle açık renklidirler ve kuvvetli alkali özellik gösterirler. Bu tip topraklara pedokal topraklar denir. Pedokal topraklar, yarı kurak bölgelerde, yani periyodik yağışların yer aldığı bölgelerde kısmen yıkanmaya maruz kalmış

olduklarından, suda eriyik maddeler su ile beraber B horizonuna inmişlerdir. Ancak yağıştan sonraki yüksek sıcaklık altında kaparite ile yeniden yüzeye gelen su, beraberinde taşıdığı tuzları da yüzeye yakın bir yerde biriktirir. Böylece toprak içinde horizonlaşmadan önce, kalsiyum karbonatlı maddelerden oluşan bir tabaka oluşur ki buna 'hardpan' denir. Kurak bölgelerde hardpan, yüzeye daha yakındır ve pedokal topraklarda karakteristik bir birikim zonudur. Ürdün'de toprakların hepsi, kuraklık şartlarının etkisi altında gelişme göstermiş pedokal topraklardır (TUNÇDİLEK, 1971, s.134).

Çöllerde geniş alan kaplayan kumullar; bölgedeki granit, gnays ve gre gibi sahrelerin fiziksel parçalanma ve rüzgâr aşındırması sonucunda meydana gelmiş şekillerdir. Çoğunlukla kuvarz tanelerinden meydana gelen kumullar içinde bir miktar tuz ve suda çözünebilen kimyasal maddeler de vardır. Fakat kumullar bu karakterleri ile hiçbir zaman toprak grubu içine sokulamazlar. Kumulları birbirine bağlayacak maddelerin faaliyete geçemeyişi nedeniyle, bunlar rüzgârla birlikte daima yer değiştirirler (TUNÇDİLEK, 1971, s.137).

Ürdün'deki çöl toprakları, subtropikal çöl toprakları içine dâhil edilir. Tropikal çöl topraklarına çok benzerler ancak ikisi arasındaki en önemli fark, subtropikal çöl topraklarının kış devresinde zayıf yağışlarla bir miktar nemlenmesi ve üzerinde yağışlı devreye mahsus çölümsü bir step örtüsünün teşekkül edebilmesidir. Yağışlardan hemen sonra gelişen zayıf bitki örtüsü, bu topraklarda çok az da olsa bir humus birikimini mümkün kılmaktadır. Ancak bu humus, toprağın özelliğinin değişmesine yeterli olacak kadar etkili değildir. Ayrıca toprağın içinde kalsiyum karbonatın biriktiği hardpan tabakası yüzeye çok yakın bir derinliktedir (TUNÇDİLEK, 1971, s.139).

Ürdün'ün farklı bölgelerinde yer alan çöllerde değişik renklerde topraklar meydana gelmiştir. Bu renk farklılığında ana kayanın etkisi vardır. Güneyde, demir yönünden zengin kumtaşıdan oluşan bölgedeki çöl kumları kızıla yakın, kuzeyde siyah bazalttan oluşan topraklar siyaha yakın koyu renktedir. Merkezi kısımdaki çöllerde ise kalker üzerinde açık renkli kumlar meydana gelmiştir.

Ürdün'de çöllere yakın step bölgelerinde yağışların artması sonucu çölümsü step toprakları olan serozyomlar bulunmaktadır. Bu topraklar Ürdün'ün plato sahasının çöle bakan sırtlarında geniş bir şerit meydana getirirler. Serozyomlar, renk itibariyle gridirler. Yani beyazımtırak çöl topraklarının esmerleşmiş şeklidirler. Renklerinin daha koyu olmasında, bu topraklar üzerinde step bitiklerinin bulunmasının etkisi vardır. İlkbahar ve sonbahar yağışları sonunda yılda iki defa yeşeren bu topraklarda az da olsa humus mevcuttur. Ayrıca periyodik ykanmanın sonucunda toprakta horizonlaşma meydana gelmiştir. Hardpan, çöl topraklarına nazaran daha derinde oluşmuştur. Bu topraklar kireç bakımından zengindir, dolayısıyla alkali özellik gösterirler. Bu halleri ile pedokal topraklar içinde yer alırlar (TUNÇDİLEK, 1971, s.140).

Bu topraklarda hardpanın daha derinde olması, bu tabaka üzerinde bulunan kısımda ziraat yapılmasına imkân verir. Sulama yapıldığı takdirde verim almak mümkündür. Ancak bu toprakları tarımsal açıdan verimsiz hale getiren bir faktör, humus azlığıdır. Kurak ve sıcak yaz devresinde humus okside olarak yanmaktadır. Bu faktör, serozyomlarda humus birikmesine imkân vermez. Humus miktarının çok az olması ve toprağın yazın tamamen kuruması, erozyonun şiddetli olmasına yol açmıştır. Bu faktör, topraktaki ince elemanları azaltarak toprağın kaba malzemelerden oluşan bir hal almasına sebep olmaktadır (TUNÇDİLEK, 1971, s.140).

Ürdün'de başka bir toprak türü alüvyonlardır. Alüvyal topraklar, akarsu sistemleri tarafından farklı bölgelerden getirilmiş, kimyasal maddeler bakımından bütün topraklar içinde en zengin olanıdır. Humus bakımından da zengindir çünkü dağların yüksek kısımlarındaki bitkilerin artıkları bu topraklar içinde humus şeklinde yer alır. Genellikle çok ince elemanlı olurlar ve bu nedenle su tutma kapasiteleri yüksektir. Bu sebeplerden dolayı, ziraat yapmaya en uygun topraklardır (TUNÇDİLEK, 1971, s.146).

Alüvyal toprakları diğer topraklardan ayıran bir faktör, oluşumlarının halen devam etmesidir. Her yıl yeni gelen millerle bu topraklar biraz daha kalınlaşır ve bu nedenle oluşum bakımından en kalın topraklardır. Çeşitli kimyasal maddeler bakımından zengin, humus oranı yüksek olan alüvyonlar, kimyasal açıdan pedokal topraklardır ve hafif alkali bir özelliktedirler (TUNÇDİLEK, 1971, s.147).

2.4. Bitki Örtüsü

Ürdün'de üç farklı iklim yaşanır. Buna bağlı olarak farklı bitki örtüleri oluşmuştur. Ürdün'ün tüm coğrafi kesimlerinde Akdeniz ikliminin etkisi nedeniyle bodur ağaçlıklara rastlamak mümkündür. Plato sahasında ve Ürdün Vadisi boyunca zeytin ve sedir ağaçları bulunur. Ürdün'ün dağlık alanlarında, meşe ve çam (daha çok fıstıkçamı) ağaçlarından oluşan ormanlar bulunmaktadır.

İç kesimlere gidildikçe yağış ve sıcaklık özellikleri değişir. Yağışlar giderek azalır kuraklık arttıkça bitki örtüsü zayıflamaya, ağaçlar ve makiler yerini önce step, sonra çöl bitkilerine bırakmaya başlar. Amman'ın kuzeydoğusunda yer alan Doğu Çölü'nde, yoğun bitki örtüsünde sahip vahalar bulunmaktadır. Azrak Vahası ve Shomari Vahşi Yaşam Alanı bu bölgede bulunan yoğun bitki örtüsüne sahip alanlardır.

Ürdün'de bitki yaşamı bakımından en canlı mevsim ilkbahardır ve birçok bölge Şubattan Mayıs'a kadar çok sayıda ve çeşitte bitkilerle örtülür. Ürdün'de 2000'den fazla türde bitki yetişmektedir ve ülkenin yeryüzü şekilleri ve iklimindeki çeşitlilik bu bitki türlerindeki çeşitliliğe yansımaktadır. Ancak bu bitki türlerinin birçoğu kış yağışlarıyla beslenmektedir. Ilık ve kuru bir kış yaşandığı zaman birçok bitki çiçek açmamakta veya sayılarında azalma görülmektedir.

Ürdün aynı zamanda birçok endemik bitki türüne de sahiptir. Bunlardan en bilineni ulusal bir çiçek sayılan, siyah iris çiçeğidir. Avrupa'da yetişmeyen bu çiçeğe, Madaba şehri yakınlarında oldukça sık rastlanır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Ülkenin bozkır alanları, kuzeydeki yüksek bölge ile doğu ve güneydeki çöl bölgeleri arasında uzanmaktadır. Mafrak ve Madaba içerisinden Irbid boyunca güneyde Karak'a kadar uzanan bölge, önceden bozkır bitki örtüsüne sahipken iklimin kuraklaşması nedeniyle çöl görünümüne sahip olmuştur. Güneyde, Sharra dağlık bölgesi Shobak'tan Ras an-Nakab'a kadar uzanmaktadır. Bu yüksek rakımlı bölge yıl boyunca az miktarda yağış almakta olduğundan bitki örtüsü oluşumuna elverişli değildir (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

2.5. Su Kaynakları

Diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi, Ürdün de su kaynakları bakımından zengin bir ülke değildir. Ürdün için en önemli su kaynağı Ürdün nehridir. 1967 yılına kadar Ürdün'ün hayat kaynağı olan nehir, 1967 savaşı sonrası İsrail tarafından işgal edilmiş ve bugün kullanımının büyük kısmı da İsrail'e aittir. Bu nedenle Ürdün, tarımda ve kullanımda ihtiyacı olan suyun büyük kısmını yer altı sularından, daha az kısmını ise Ürdün nehri ve kollarından sağlamaktadır.

2.5.1. Akarsuları

Ülkenin en önemli akarsuyu olan Ürdün nehri, ülkenin kuzeybatı kesiminden başlar ve batıda İsrail sınırını oluşturarak Lut Gölü'ne ulaşır.

Ürdün nehri, yaklaşık 160 km uzunluğa sahip bir nehirdir. Nehir, Ürdün sınırları içinde kurak bir vadiye yer almasına rağmen, yukarı kesimlerinde beslenme kaynakları güçlü olduğu için daimi akışlıdır.

Ürdün nehri, Anti Lübnan dağlarında bulunan 2.814 m yükseltiye sahip Hermon Dağı'nın karlı zirvelerinden kaynağını alır, güneye doğru devam ederken Suriye, Lübnan ve İsrail kaynaklı daimi akışlı Dan, Hasbani ve Baniyas kollarını da alarak deniz seviyesinden 212 m yükseltiye sahip Taberiye gölüne ulaşır. Taberiye Gölü'nün bir gideğeni olarak güneye devam eden nehir, en büyük kolu olan, ülkenin kuzeybatısında Suriye sınırını da oluşturan Yermük kolunu alarak Gor çukuru içinde güneye devam eder. Yer yer genişleyip daralan çukurda geniş tabanlı bir vadinin içinde menderesler çizerek akar, ağız kısmında geniş bir delta yaparak Lut Gölü'ne ulaşır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Ürdün Nehri ve Deltası

Yermük nehri, ülkenin kuzeybatısında (kuzeybatıda Suriye sınırını çizerek) Ürdün nehrine katılır. Yermük nehrinin katıldığı yerden daha güneyde Ürdün nehrine katılan iki kolu daha vardır ancak bu kollar Yermük nehri kadar bol su taşımazlar. Bunlardan Sayl Az-Zarga (Jabbok) üzerinde “King Talal Barajı” inşa edilmiştir. Bölgedeki tarım alanları bu baraj sayesinde sulanmaktadır.

Lut Gölü’ne kuzeyden katılan Ürdün nehri dışında daimi akışlı Mujib nehri, dağlık alandaki yeraltı sularından kaynağını alarak doğu kıyısından Lut Gölü’ne karışır. Bu nehir üzerinde de “Mujib Barajı” inşa edilmiştir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Mujib Barajı

Lut Gölü'ne, doğusundaki dağlık alandan kaynağını alan birkaç akarsu daha karışmaktadır. Bunlardan Zarqa Main, sıcak su kaynaklarıyla beslendiği için suları sıcaktır ve göle karıştığı yerde de göl suları, gölün diğer bölgelerine göre daha sıcaktır.

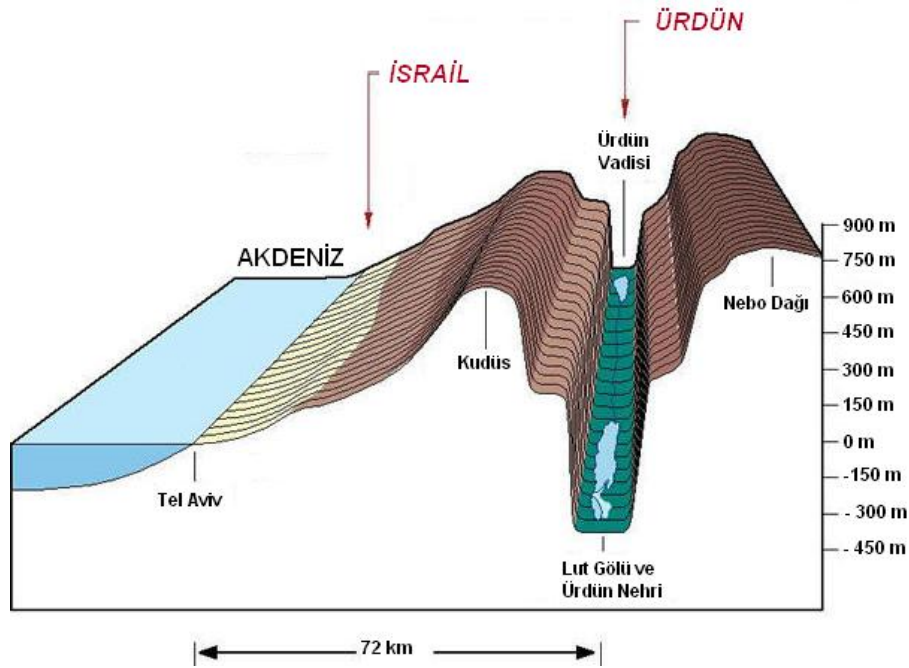
Doğudaki çöl bölgesinde ise daimi akışlı akarsu bulunmaz. Bölgede yalnızca yağışlı dönemde akışa geçen zayıf derelerin oluşturduğu areik alanlar bulunmaktadır.

2.5.2. Gölleri

Ülkenin tek gölü Lut Gölü'dür (Fotoğraf 7). Faylı yapıli sahalarda yükselmiş yerkabuğu bloklarını oluşturan horstların arasında yer alan ve alçalmış yerkabuğu bloklarına karşılık gelen graben sahaları, suların birikmesine elverişli oldukları takdirde sularla kaplanırlar ve graben göllerini meydana getirirler. Lut Gölü de oluşum bakımında bu tip bir göldür. Gölün bulunduğu depresyonun bazı kesimleri deniz seviyesinden daha derinde bulunmaktadır. Lut Gölü, bu depresyonun en derin kısmını

oluşturur. Gölün su seviyesi deniz seviyesinden 392 m daha aşağıdadır. Gölün derinliği de 399 m'dir. Çanaklarının derinliği deniz seviyesinin altında olan göl çanaklarına kriptodepresyon adı verilmektedir. Lut gölü'nün kriptodepresyon derinliği ise 791 m'dir (HOŞGÖREN, 2004, s.6) (Şekil 1).

Miyosen döneminde, Rift Vadisi'nin en derin bölgesinde Lut Gölü oluşmuştur. Tarihi kaynaklarda Lut Gölü'nün seviyesinde değişiklikler olduğu belirtilmektedir. Gölün binlerce yıl önce, Lisan Gölü (ya da Ürdün Gölü) olarak adlandırılan ve bugünkünden çok daha büyük bir gölü oluşturacak büyüklükte olduğu sanılmaktadır. Bu gölün kuzeyden güneye 320 km uzunluğunda, suyun yüzeyinin ise deniz seviyesinden 180 metre aşağıda yer aldığı tahmin edilmektedir (www.andrewsi.freeseve.co.uk 2.12.2009). Tarihi kaynaklarda, bazı dönemlerde artmalar olsa da genel olarak son 1000 yıl içinde Lut Gölü'nün giderek kuraklaşan iklim koşulları nedeniyle oldukça küçülmüş olduğu belirtilmektedir.

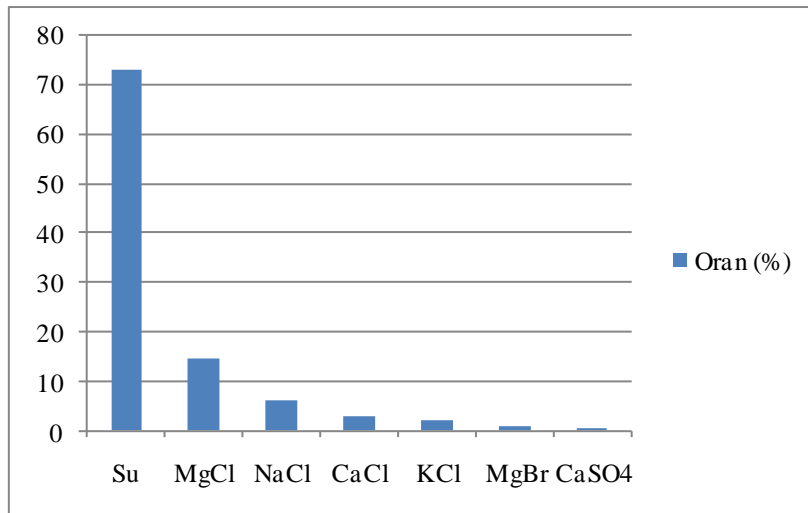

Şekil 1: Lut Gölü'nün Bulunduğu Çöküntü Alanının Profili

Kaynak: www.andrewsi.freeseve.co.uk/geology.jpg&imgrefurl=http://www.andrewsi.freeserve.co.uk/jordan- (2.12.2009)

IV. Zaman içinde iklimin nemli ve buharlaşma şartlarının az olduğu plüvyal devrede, muhtemel olarak Lut Gölü'nün suları Akdeniz'e ulaşıyordu. Bu sahada Kuaternerde teşekkül etmiş olan ve Ürdün (Lisan) Gölü olarak tanınan bu büyük gölün tortulları şimdi Gor'un tabanını meydana getirmektedir. O sırada bir tatlı su gölü olan Ürdün gölü, sonradan bir kapalı havza karakteri kazanınca, tedricen tuz oranı artmıştır. Bu gölün tuz oranı ile yaşı tayin edilirse, Lut Gölü'nün bir kapalı havza haline gelmesi 50.000 yıl kadar olmuştur (TUNÇDİLEK, 1971, s.73).

Dünyanın en alçak yerlerinden birini işgal eden Lut Gölü'nün yüz ölçümü 958 km² olup, 77 km uzunluğunda ve 16 km genişliğindedir. Bu göl, denizden çok aşağı bir yerde bulunmasına ilaveten hayli derindir de. (399 m) Tuzluluğu ise binde 240'tır (TUNÇDİLEK, 1971, s.58). Yüzeyindeki tuzluluk oranı %22,7 – 27,5'tir. Bu miktar 110. metrede %32,7'ye çıkmaktadır. Tuzların büyük bir kısmı MgCl (magnezyum klorür), NaCl (Sodyum Klorür: sofr tuzu), CaCl (kalsiyum klorür), KCl (potastum klorür), MgBr (magnezyum bromür), çok az da CaSO₄ (kalsiyum sülfat) minerallerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda suyun terkininde potas ve brom gibi kimyasal maddeler de vardır (Grafik 11). Bu iki madde ticari maksatla işletilmektedir (www.arabpotash.com 05.02.2010).

Grafik 11: Lut Gölü Suyundaki Madensel Tuzların Oranı

Kaynak: http://www.arabpotash.com/inside_frame.php?src=sl... 05.02.2010

Gölün en derin kısmı kuzeydoğu kesimidir. Güneye gidildikçe derinlik azalır. Yoğunluğun çok olması nedeniyle, insan bedeni suyun yüzeyinde rahatlıkla durabilmektedir.

Tarihi kayıtlarda su seviyesinin bugünkünden daha düşük olduğu dönemler yaşandığı da belirtilmektedir. Bugünlerde ise su seviyesi, Ürdün Nehri'nden gelen akıntının azalması nedeniyle düşmektedir. Günümüzde bu nehirden Lut Gölü'ne akan yalnızca tuzlu ve yavaş bir akıntı kalmıştır. Hatta kuraklığın şiddetli olduğu yıllarda nehir göle ulaşamamaktadır. Su seviyesindeki çekilme eski zamanlarda yılda ortalama 18 cm iken, bugün bu değer İsrail ve Ürdün'ün artan içme suyu ihtiyacını Ürdün Nehri'nden karşılaması nedeniyle, yıllık 50 cm civarına yükselmiştir. Bu nedenle yakın gelecekte tamamen kuruma riski ile karşı karşıyadır (www.arabpotash.com 05.02.2010).

Lut Gölü'nde iki bakteri türü dışında başka yaşam türü bulunmamaktadır. Balıklar bu sulara yaşamlarını sürdürememekte ve akarsulardan ayrıldıkları takdirde ölmektedirler. İçinde canlı yaşamadığı için, Helenistik dönemden beri Lut Gölü'ne "Ölü Deniz" denilmektedir (www.andrevsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

Fotoğraf 7: Lut Gölü

2.5.3. Yeraltı Suları

Yapılan araştırmalara göre Ürdün’de üç adet ana akifer vardır. Bunların, Amman’ın altında yılda 70 milyon metreküp, Azrak’ın (Fotoğraf 8) altında yılda 40 milyon metreküp ve Disi’nin altında yılda 100 milyon metreküp rezerve sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Ürdün bugün yeraltındaki doğal rezervlerden (akiferden) su pompalamaktadır. Yüzyıllar önce (daha sulak zamanlarda) yeraltından sızan bu “fossil” sular, bugünkü kurak iklim dolayısıyla beslenememekte ve azaldığı takdirde eski haline gelememektedir.

Fotoğraf 8: Azrak Vahası

Rift vadisi boyunca birçok bölgede sıcak su kaynakları görülmektedir. Örneğin Zarka Ma’in, Zara (Lut Gölün’de) ve Burbayta (Al Hasa Vadisi’nde). Suyun llen en yüksek sıcaklık derecesi ise 60° C’dir.

3. ÜRDÜN'ÜN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

3.1. Ürdün'ün Yerleşme Tarihi

Ürdün tarihi çağlar içinde, antik dönemden itibaren çeşitli medeniyetlerin egemenliği altına girmiştir. Yapılan kazı çalışmalarına göre, Ürdün'de insanların yerleşik hayata ilk geçtiği yıllara ait izler bulunmaktadır. Neolitik dönemde Ortadoğu'nun iklimi daha yağışlıyken Ürdün toprakları içinde (bugün Gadara yakınları) tarımı keşfeden ve ilk köyleri kurmaya başlayan insanların, iklim kuraklaştıkça buradan göç ederek tarımı dünyanın diğer bölgelerine yaydığı düşünülmektedir. Böylece, Ürdün'ün yerleşme tarihini taş devrine kadar dayandırmak mümkündür.

5000 yıl önce Hz. İbrahim ve yeğeni Lut zamanında Kral Yolu adı verilen yol, çok önemliydi. Bugün de kullanılmakta olan ve Ürdün'ün batısından geçen bu yol, İpek ve Baharat yollarını Akdeniz ve Kızıldeniz'e bağlayan önemli bir yoldu ve bu dönemdeki yerleşmeler de özellikle bu yol boyunca gelişmişlerdi. Sadece ticari açıdan değil, tarımsal açıdan da verimli olan bu bölge aynı zamanda eski zamanlardan beri kullanılan bitüm, tuz ve bakır yatakları bakımından da zengindi. Tüm bu ekonomik avantajlar sayesinde Ürdün, antik çağlardan beri yerleşim yeri olmuştur (KHOURI, 2009, s.5).

Bir kavşak noktası konumunda olduğu için ticari önemi olan bu bölge tarih boyunca da birçok büyük devletin himayesi altına girmiştir. Bölgede kurulan ilk devletler arasında Gilead, Amman, Moab, Edom ve Nebati Krallıkları yer alır. MÖ 13. asırda bölgeye yerleşen İsrail oğulları hâkimiyetine MÖ 721'de Asurlular tarafından son verilmiştir. Asur egemenliği Medler'in MÖ 612'de Asur Devleti'ni yıkmasıyla sona ermiş, MÖ 587'de bölge Babil hâkimiyeti altına girmiştir. MÖ 332'de Büyük İskender'in eline geçen bölge, sırasıyla Ptolemaios ve Selevkosların hâkimiyeti altına girmiştir. MÖ 64-63 yılları arasında ise Romalılar bölgeyi ele geçirmiş, Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra bölge Bizans hâkimiyetinde kalmıştır.

Bugünkü Ürdün toprakları Hz. Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethedilmiş, sırasıyla Emevi, Abbasi, Selçuklu, Eyyûbi ve Memlûk hâkimiyetine

girmiştir. Ürdün, Yavuz Sultan Selim (1512–1520) zamanında Osmanlı Devletinin bir parçası olmuştur (1516).

400 sene boyunca Osmanlı egemenliği altında yaşayan Ürdün, I. Dünya Savaşı sonunda 1920 yılında İngiltere'nin manda yönetimi altına girmiş; 1921'de Emir Şerif Abdullah, Ürdün Nehrinin doğu tarafındaki topraklarda yarı bağımsız bir emirlik kurmuştur. İngiltere 1946'da Londra Antlaşması kararları gereğince Ürdün'ün bağımsızlığını tanımıştır.

1946'da bağımsız olduğunda Ürdün, bugünkü Filistin topraklarının 2/3'sini de ihtiva ediyordu. Siyonistler ve Araplar Ürdün bağımsız olmadan önce İngiliz mandası altında olan Filistin üzerinde hak iddia ediyorlardı. İngiltere, Filistin'i paylaşırma planını BM'ye götürdü. Plan Arap Devletleri ve Filistinliler tarafından reddedildi. Manda rejimi sona erdikten sonra Mayıs 1948'de, Ürdün ordusu İsrail ile Arap devletleri arasındaki savaşta Filistinlilere yardım etti. Ürdün, Kudüs şehrini ve Ürdün Nehri'nin batı tarafındaki toprakları işgal etti. Melik Abdullah, işgal edilmiş toprakları 1950'de Emirliğine resmen kattı. Fakat 20 Temmuz 1951'de Emir Abdullah Kudüs'te süikaste uğradı ve hayatını kaybetti. Yerine oğlu Talal geçti. Fakat Talal hasta olduğundan tahtını ve tacını oğlu Hüseyin'e devretti (ARI, 2005, s.288).

Emir Hüseyin, Mayıs 1953'te göreve başladı. Ürdün, 1967 Arap-İsrail Harbinde, 1948'de kazandığı toprakların hepsini kaybetti. 6000 kişi kayıp verdi. Savaşın sonunda Ürdün ekonomisi çöküntüye girdi. Bu arada 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Teşkilatı (FKT), İsrail'e karşı yaptığı operasyonlarda Ürdün'ü ana üs seçmişti. FKT'nin İsrail'e yaptığı saldırılar, İsrail'in Ürdün'ü büyük zararlara sokan misillemeler yapmasına sebep oldu (www.tarih.gen.tr 15.03.2010).

1971'de Emir Hüseyin Arap ülkelerinin kınamalarına rağmen FKT'yi ülkeden çıkardı. Ürdün 1973–1974 Arap-İsrail Harbine katılmadı. Fakat 1978'de Mısır-İsrail Kamp David Antlaşmasını reddetme konusunda Arap ülkelerinin çoğuyla birleşti. 1980'de başlayan İran-İrak savaşı sırasında Ürdün, Irak'ın başlıca silah kaynağı oldu. 1989'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı çıkan Ürdün, Amerika'nın Irak'a karşı harekette bulunması üzerine Irak'ı destekledi (www.tarih.gen.tr 15.03.2010).

Bölgede yaşanan savaş ve çatışmalardan uzak kalmaya çalışan ve barışçıl bir politika izleyen Ürdün, bölgede yaşanan savaşlardan kaçan göçmenlere de ev sahipliği yapmıştır. Filistin'den ve Irak'tan kaçan mültecilerin en güvenli gördükleri ülke Ürdün olmuştur. Ülke, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Filistinli göçmenlere vatandaşlık hakkı tanımıştır (YEŞİLYURT, 2009, s.54).

3.2. Nüfus Özellikleri

Petrol zengini Ortadoğu ülkeleri gibi Ürdün'ün de nüfusu hızlı artmaktadır. Bu artışta en büyük paya, çevre bölgelerden aldığı göçler sahiptir.

3.2.1. Ürdün'ün Nüfus Gelişimi

Nüfus sayımlarının periyodik olarak yapılmadığı ülkede nüfus 1952'de 586.000 kişi iken 1975'te 2.702.000'e, 1991'de 3.413.000'e, 1993'te 3.706.000'e, 1997'de 4.600.000'e, 2001'de 5.200.000'e, 2008'de ise 6.198.677'ye çıkmıştır (ÖZEY, 2009, s.129) (Tablo 5).

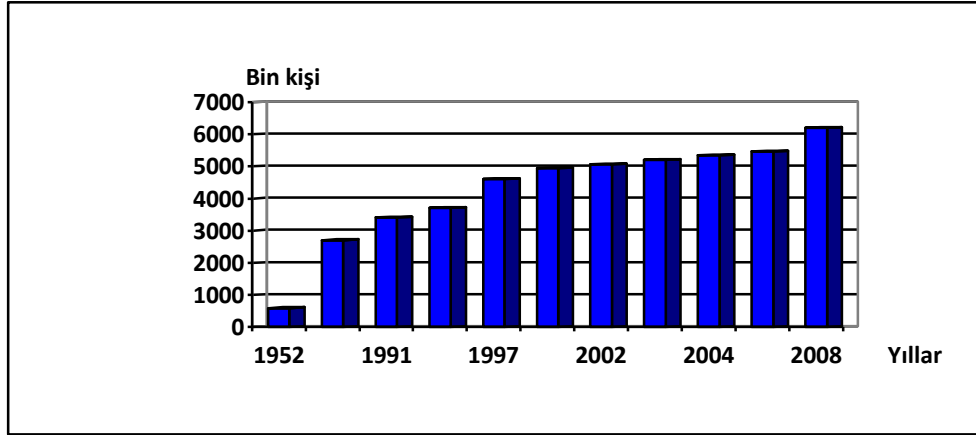
Yıllık nüfus artış oranı 1993'te %4,2 idi. Bu durumda ülkenin nüfusu her 16 yılda bir ikiye katlanıyordu (KOÇAK, 2004, s.4). Yıllık nüfus artış hızı 2008 yılı itibarıyla %2,33'e düşmüştür (ÖZEY R, 2009, s.129).

Nüfusun artış hızındaki dalgalanmalar İsrail-Filistin çatışmalarının etkisinde kalmıştır. Ürdün, Ortadoğu'da yaşanan savaş ve çatışmalar sonrasında yoğun göç aldığı için nüfusu özellikle savaş yıllarında ciddi artışlar göstermiştir. Periyodik olarak nüfus sayımları yapılmadığı için geçmişte yaşanan savaşlar sonrasında ne kadar insanın ülkeye göç ettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak günümüzde ülke nüfusunun yaklaşık yarısının Filistinli göçmenlerden oluştuğu gerçeği düşünüldüğünde göçlerin ne kadar fazla olduğu tahmin edilebilir.

Son yıllarda nüfus artış hızında meydana gelen yavaşlama ise eğitim ve refah seviyesinin yükselmesinin yanında göçlerin azalmasıyla ilgilidir. Ülke geliştikçe eğitim seviyesi ve bilinçlenme artmakta, nüfus artış hızı yavaşlamaktadır.

Tablo 5
Ürdün Nüfusunun Yıllara Göre Artışı (1952-2008)

Yıl	Nüfus (bin kişi)
1952	586
1975	2.702
1991	3.413
1993	3.706
1997	4.600
2001	4.940
2002	5.070
2003	5.200
2004	5.350
2005	5.470
2008	6.198

Grafik 12: Ürdün Nüfusunun Yıllara Göre Artışı (1952-2008)

3.2.2. Nüfusun Yapısal Özellikleri

3.2.2.1. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Ülke nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en büyük paya 15-65 yaş arası aktif nüfusun sahip olduğu görülmektedir. 1990 – 2005 yılları arasında bu yaş grubunun payı sürekli artmış, genç nüfus olan 15 yaş altı nüfusun payı azalmaya başlamıştır (Tablo 6). Bu değişim, ülkenin nüfus artış hızıyla paralellik göstermektedir. Ülke geliştikçe doğum oranı azalmakta, genç nüfusun payı da buna paralel olarak azalmaktadır.

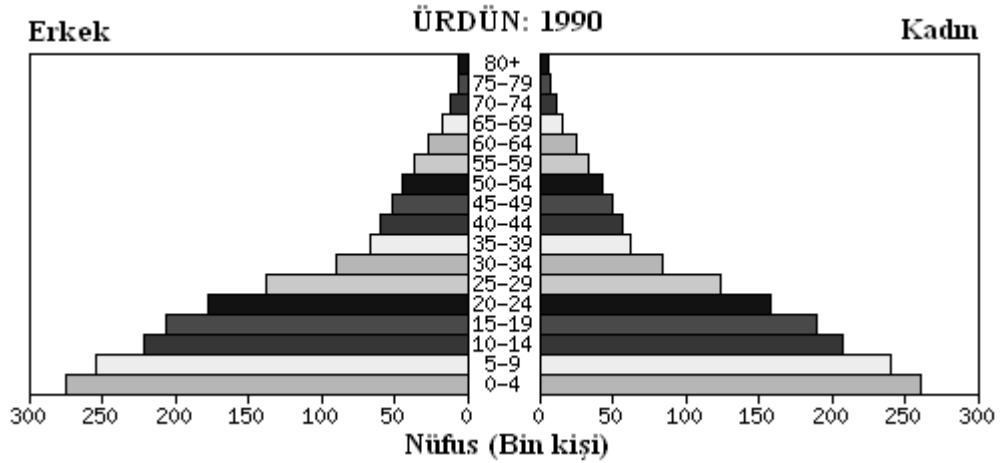
65 yaş üstü nüfusun payının ise daha yavaş artış gösterdiği görülmektedir. Ülkede refah seviyesi arttıkça ortalama yaşam süresi uzamakta ve bu yaş grubunun payında artış yaşanmaktadır. Ülkede sağlık hizmetleri geliştikçe bu artış devam edecektir. 1990 öncesinde 46 yıl olan ortalama yaşam süresi, 2008’de 78’e yükselmiştir. Bu süre erkeklerde 76, kadınlarda 81 yıl olarak gerçekleşmiştir (www.usak.org.tr 20.11.2009).

Tablo 6
Ürdün’de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1990-2008)

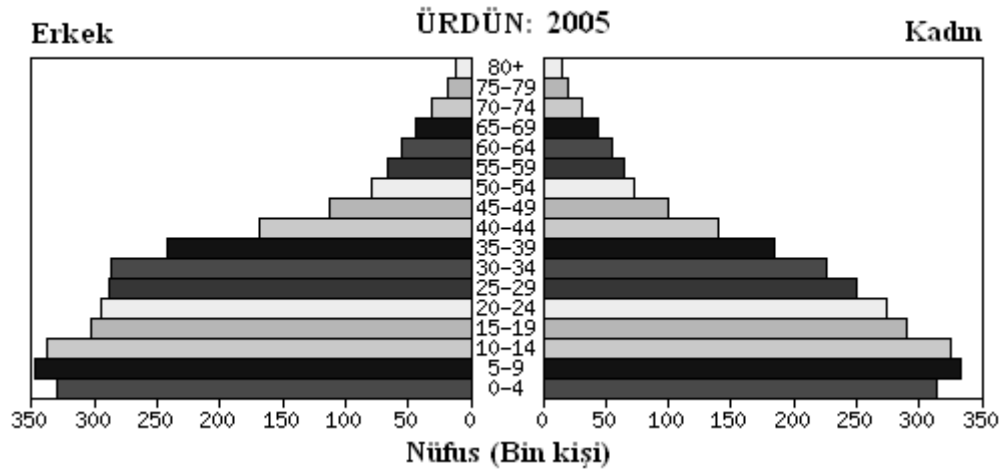
Yıllar	15 yaş altı (%)	15 – 65 yaş (%)	65 yaş üstü (%)
1990-1995	43,6	53,7	2,7
2002	37,8	59,1	3,1
2007	33	63	4
2008	32,2	63,7	4,1

Kaynak: Özey 2009, USAK Ürdün Ülke Profili 2009, Koçak 2004

Kaynak: U.S. Census Bureau, International Data Base

Grafik 13: Ürdün’de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (1990)

Grafik 14: Ürdün’de Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2005)

3.2.2.2. Nüfusun Etnik Gruplara Göre Dağılımı

Nüfusun yaklaşık %98’i Araplardan oluşur (KOÇAK, 2004, s.8) (Tablo 7). Bu payın yaklaşık yarısını da Filistinli göçmenler oluşturmaktadır. Ürdün, Filistinli göçmenlere vatandaşlık hakkı tanımıştır. Uyguladığı barışçı politikalar da çevre ülkelerden gelen göçmenlerin en çok tercih ettiği ülkenin Ürdün olmasına sebep olmuştur.

Ürdün, bölgede son yıllarda yaşanan savaşlardan önce de göç alan bir ülke olmuştur. Özellikle Çerkez nüfus, I. Dünya Savaşı sonrasında ülkeye yerleşmiştir.

Nüfusun yaklaşık %1'ini Çerkezler oluşturur (KOÇAK, 2004, s.8) (Tablo 7). Özellikle Amman ve çevresinde yoğun olarak yaşayan Çerkezler, Araplardan sonra ikinci sırada gelen azınlık nüfustur.

Çerkezler, 19.yy sonuna kadar Osmanlı devleti sınırları içinde bulunan Kafkasya'da yaşayan bir halktır. 19.yy'da giderek güçlenen ve sıcak denizlere inmek isteyen Çarlık Rusya, zamanla sınırlarını güneye doğru genişletmiş ve Kafkasya'yı egemenliği altına almıştır. Bu dönemde Osmanlı – Rusya arasında yapılan savaşlarda Çerkezler, Ruslara karşı aktif rol oynamışlardır. Ancak savaşı Rusya'nın kazanması üzerine 21 Mayıs 1864 günü Osmanlı – Rusya arasında bir anlaşma imzalanmış, buna göre Çerkezler Kafkaslardan sürülmüştür. Osmanlı topraklarının farklı bölgelerine yerleştirilen Çerkezlerin göç ettikleri yerlerden biri de Amman'dır. (www.kafkasfederasyonu.org 03.03.2010). Çerkezler bugün Ürdün'de sayıları az olmasına rağmen önemli bir azınlıktır. Nüfusun %1'lik kısmını Arap ve Çerkez olmayan diğer grup oluşturur (Tablo 7).

Tablo 7
Ürdün'de Nüfusun Etnik Gruplara Göre Dağılımı

Etnik grup	Oranı (%)
Araplar	98
Çerkezler	1
Diğer	1

3.2.2.3. Nüfusun Dini Yapısı

Ülkede nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. 2008 verilerine göre bu oran %92'dir. Müslüman nüfusun yaklaşık %80'i de Sünnilerdir (ÖZEY, 2009, s.131).

Nüfusun % 6'lık (2008) kısmı Hıristiyan'dır. Ürdün, Hıristiyan nüfusun Ortadoğu'da yoğun olduğu ülkelerdendir. İsrail sınırındaki toprakların da Hıristiyanların yönetimine verilmesi nedeniyle bu bölgeye yakın olan yerlerde, özellikle Madaba'da

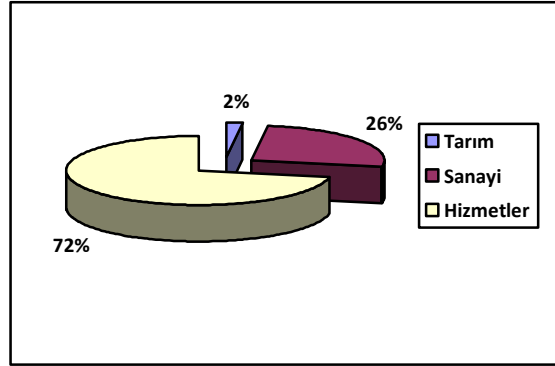
Hıristiyan nüfus daha yoğundur. 2008 verilerine göre nüfusun %2'lik kısmını ise diğer dinler oluşturmaktadır.

3.2.2.4. Nüfusun Eğitim Durumu

Nüfusun eğitim durumu giderek artmaktadır. 2003 verilerine göre 15 yaş ve üzeri toplam nüfusta % 89,9 oranında nüfus okuma-yazma bilmektedir. Bu grupta erkeklerin %95,1'i, kadınların ise %84,7'si okuma yazma bilmektedir (www.usak.org.tr 20.11.2009).

3.2.2.5. Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı

2003 verilerine göre çalışan nüfusun %2'si tarım %26'sı sanayi, %72'si hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Ülkede tarım toprakları çok azdır. Toplam nüfusu 6 milyonun biraz üzerinde olan ülkede çoğunluk şehirlerde yaşamakta, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam etmektedir (KOÇAK, 2004, s.6) (Grafik 15).

Grafik 15: Ürdün'de Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı

3.2.3. Nüfus Dağılışı ve Yerleşme

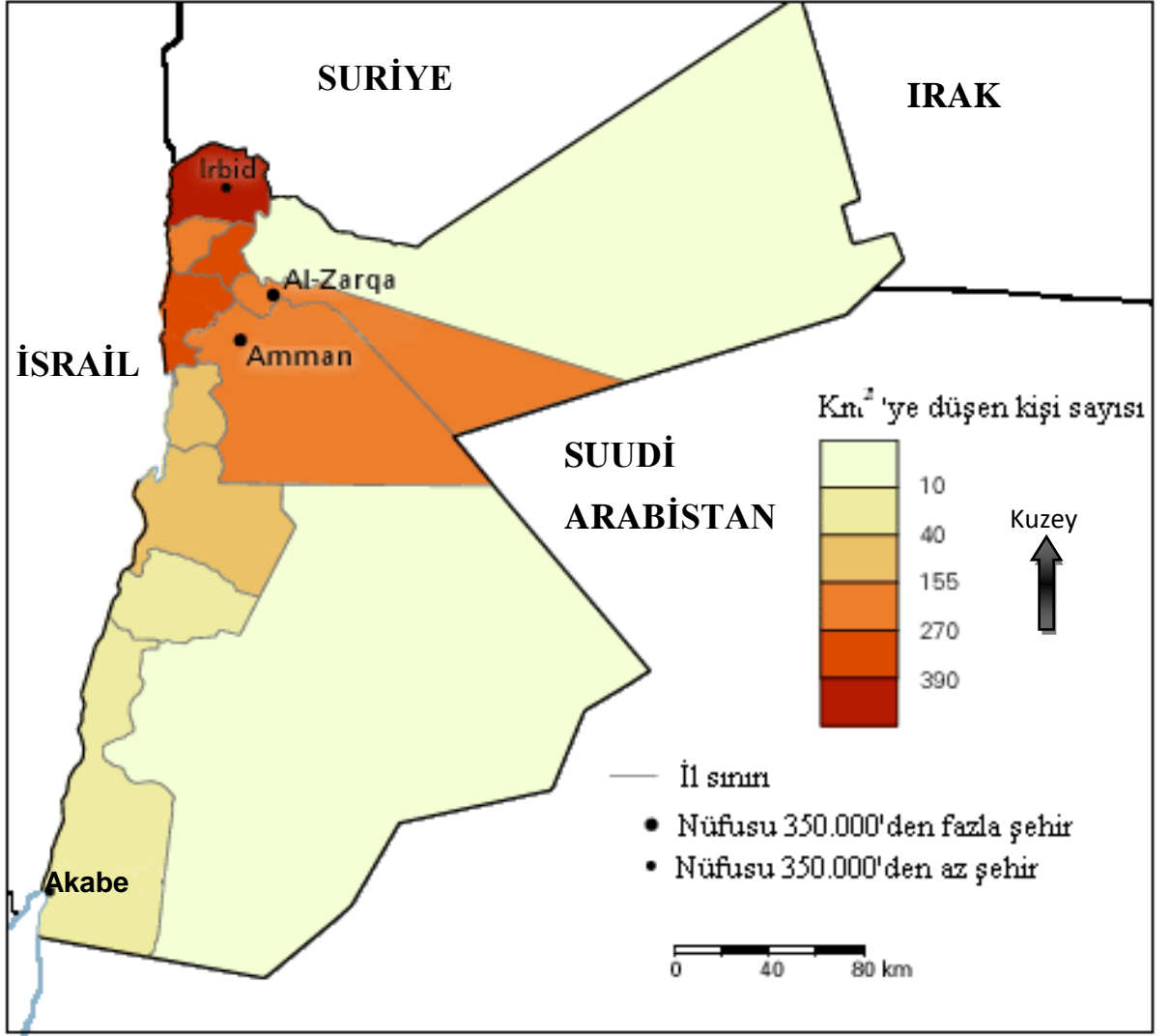
Ürdün'ün nüfus dağılışıma baktığımızda yağış dağılışıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Buna göre, en fazla nüfus kuzeybatıda toplanmıştır. Toplam nüfusu 6.198.677 olan ülkede nüfusun yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'lük kısmı kuzeyde yaşamaktadır. Plato sahası olarak adlandırılan yüksek bölge, yağışların en fazla olduğu bölgedir. Bu nedenle buradaki nüfus miktarı ülkenin diğer bölgelerine göre daha fazladır.

Plato sahası dışındaki kuzey bölgeler de çok yoğun nüfusludur. Kuzeybatı, Ürdün Nehri vadisinin bulunduğu kesimdir. Bu kesimde yağış miktarı çok az olmasına rağmen, verimli alüvyal toprakların Ürdün Nehri ve kollarıyla sulanması sayesinde tarım faaliyetlerinin en yoğun yapıldığı yer olması, nüfus miktarının oldukça fazla olmasını sağlamıştır.

Yüzölçümü 92.300 km² olan ülkede aritmetik nüfus yoğunluğu 1970 yılında km²'ye 17 kişi iken nüfus arttıkça bu oran günümüzde 63'e yükselmiştir. Bu artışta doğal nüfus artışından çok göçlerle gelen nüfus etkilidir. Fakat nüfus dağılışı tamamen fiziki faktörlerin etkisinde olup, ülkeye düzenli dağılmamıştır. Kuzeyde 1000 kişinin üzerinde olan yoğunluk, doğuda ve güneyde 30 kişinin altındadır. Bu dağılışı etkili olan temel faktör yağış miktarıdır. Kuzeyden güneye ve batıdan doğuya gidildikçe yağışlar azalmakta, buna bağlı olarak da nüfus yoğunluğu azalmaktadır. Ayrıca Amman ve İrbid gibi büyük şehirlerin etrafında da yoğun nüfus toplanmıştır. Akabe çevresindeki yoğunluğun sebebi ise buranın ülkenin önemli ticaret ve turizm bölgesi olmasıdır. Akabe limanı, ülkenin tek limanıdır ve kara, hava ve deniz trafiği de oldukça yoğundur.

Ülkede toplam nüfusun %68'i şehirlerde, %32'si kırsal kesimde yaşar. Özellikle Amman ve İrbid, nüfusun en fazla olduğu şehirlerdir. Akabe de kalabalık şehirlerdendir. En az nüfuslu şehir ise doğu çölünde yer alan Maan'dır (ÖZEY, 2009, s.130).

Köylerde evler tek katlıdır ve kerpiçten yapılmıştır. Sayıları giderek azalan göçebeler ise kıl çadırlarda yaşar. Son yıllarda göçebeler yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamış ve kıl çadırılı göçebelerin (Bedeviler) sayısı giderek azalmıştır. Göçebelere daha çok Ölü Deniz (Lut Gölü) doğusundaki geçici akışa sahip vadilerin içinde rastlanır. Petra antik kenti ve Vadi Rum çevresinde yaşayan Bedeviler de turizm faaliyetleri sonrası yerleşik hayata geçmiş, çadırları sadece turizm amaçlı kullanmaktadırlar.

Harita 3: Ürdün'ün Nüfus Dağılışı

Kaynak: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic-art/306128/91996/Population-density-of-Jordan> (2002) (20.12.2009)

3.2.4. Nüfus Hareketleri

Ürdün, mevcut konumu ve geçiş yolunda oluşu nedeniyle ciddi bir nüfus patlaması yaşamıştır. Özellikle Körfez Savaşı sonrasında Irak'tan ülkeye gelen göçmenler Ürdün'e yerleşmiştir. Önceki dönemlerdeyse Ürdün, Filistin'den yoğun göç almış bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulunduğu coğrafi konum itibariyle Ürdün, sürekli çatışma ve savaşlar yaşanan ülkelerin arasında bulunmaktadır. Batı sınırında İsrail-Filistin savaşı, doğu sınırında önce İran Irak savaşı, sonra Körfez savaşı, en son Irak'ı ABD işgali, batısında Suriye ve Lübnan'ın bazı bölgelerini İsrail işgali yaşanmıştır. 1967 savaşı haricinde hiçbir çatışmaya girmeyen Ürdün, Ortadoğu'da barış ve güvenlik ortamı oluşturmaktadır. Bu nedenle çevresinde yaşanan çatışmalardan kurtulmak isteyen göçmenlerin ilk tercihi de Ürdün olmaktadır.

Ürdün nüfusunu oluşturan Arapların yaklaşık yarısı Filistinli göçmenlerden oluşmaktadır. Çok fazla göçmenle sorun yaşayacağını düşünen Ürdün hükümeti Filistinli göçmenlere vatandaşlık hakkı tanıyarak işsizlik sonucunda ortaya çıkabilecek fakirlik ve suç gibi sorunları önlemeye çalışmıştır.

Filistinli göçmenlere vatandaşlık hakkı tanınmasında etkili olan bir faktör de Ürdün Devleti'nin kuruluşuyla ilgilidir. I.Dünya Savaşı sonrasında büyük Batılı güçler Ürdün'ü, yeni Filistin olarak düşünmüşlerdi. Filistinlilerin yavaşça göçe zorlanması bu plan dâhilindeydi. Plana göre, Batı Şeria'daki Filistinliler Ürdün'e sürülecek, Ürdün bu göç karşılığı uluslararası sermayeden pay alacak ve son aşamada Filistin halkının tümü Ürdün'e taşınacaktı. Yani İsrail Devleti Filistin topraklarına kurulduktan sonra Filistinlilere yeni bir ülke oluşturmak amaçlı kurulan bir devlet olmuştu Ürdün. Bu; yeni bir ülkesi olan göçmenler geri dönmek istemeyecek ve İsrail'le yaşanan sorunlar giderek azalıp zamanla tamamen bitecek, düşüncesiyle yapılan bir plandı. Göçmenlere verilen vatandaşlık hakkı da bu amaçla yapılan bir uygulamadır.

Ürdün'e gelenler sadece Filistin göçüyle sınırlı değildir. Irak'ın işgali sonrası kaçan zengin işadamları ve Körfez sermayedarları da Ürdün'e göç edenler arasındadır. Savaşların çevrelediği Ürdün, bölgenin çekim alanı durumundadır.

4. ÜRDÜN'ÜN EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Ürdün, doğal kaynaklar açısından çok zengin olmayan, büyük kesiminde şiddetli kuraklık yaşanan, çevresindeki ülkelerde yaşanan çatışmalardan sürekli etkilenmesine rağmen ekonomik kalkınma konusunda Ortadoğu'da iyi durumda olan bir ülkedir. Az olan kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmak için çeşitli projeler geliştirmekte ve bunları uygulamaktadır.

Tarıma uygun toprakları çok azdır. Ancak bulunduğu jeopolitik konum, ülkeyi ticari bakımdan daha avantajlı kılmaktadır. Turizmine de son yıllarda önem vermekte ve geliştirmektedir. Petrol zengini birçok ülkenin arasında olmasına rağmen petrol kaynakları yok denecek kadar azdır. Son yıllara kadar hiç petrol çıkaramayan ülke, yakın zamanda yapılan petrol arama çalışmaları sonunda az miktarda petrol çıkarmaya başlamıştır.

Bu kapsamda, kısıtlı iç kaynakların yanı sıra Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Arap Fonu, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa Ekonomik Konseyi, Amerika Birleşik Devletleri (USAID Programı), Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada, Hollanda ve İspanya gibi uluslararası kuruluşlar ve devletler Ürdün'ü teknik ve ekonomik olarak desteklenmektedir. Ürdün'den yurt dışına giderek orada çalışanların gönderdikleri yardımlar da, ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Özellikle 2003 yılı Irak Savaşını takiben Iraklıların Ürdün'e yerleşmeleri ve Irak'ta faaliyetleri olan ABD'li firmaların Ürdün'ü bir üs olarak seçmelerinin ülke ekonomisinde olumlu etkileri olmuştur (DEİK, 2008, s.2).

4.1. Tarım ve Hayvancılık

Ülke topraklarının yalnızca %7,8'lik bir kısmı tarıma elverişlidir. Toplam tarım alanının % 80'inde kuru, % 20'sinde sulu ziraat yapılmaktadır. Ülke, gıda ihtiyacını büyük ölçüde ithalat ile karşılamaktadır (KOÇAK, 2004, s.6). Tarımda yaşanan en büyük sorun kuraklıktır. Ülke tarımında önemli yer tutan ürünler, tahıllar ve sebzelerdir.

Ülkenin en önemli tarım alanları kuzeybatı kesimini oluşturan Ürdün nehri vadisidir. Bu alanda yağışlar çok azdır ancak Ürdün nehri sulamada kullanılmaktadır.

Ürdün vadisinde tarım, çiftliklerde modern yöntemlerle yapılmakta ve diğer bölgelerde yapılan tarımsal faaliyetlere göre daha çok gelir getirmektedir. Geçmiş yıllarda yanlış sulama teknikleri kullanıldıysa da günümüzde büyük ölçüde damla sulama yöntemi uygulanmaktadır. Uygulanan modern yöntemler nedeniyle, yaşanan kuraklık koşullarında bile verim kaybı daha az olmaktadır. Geçmiş yıllarda yaşanan kuraklıklar, ülke tarımını çok ciddi etkilemiş ve dışarıya daha bağımlı hale getirmiştir.

Ürdün vadisinde sebze tarımı önemli yer tutmaktadır. Özellikle domates, patlıcan, salatalık, patates en çok yetiştirilen sebzelerdir. Meyvelerden ise en fazla narenciye, zeytin ve üzüm yetiştirilmektedir.

İç bölgelerde daha çok, yağışlarla beslenen yüksek bölgelerde tarım yapılmakta ve buralarda çoğunlukla tahıllar ve baklagiller yetiştirilmektedir. Kuraklık, burada yapılan tarımsal faaliyetleri olumsuz etkileyen en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretim genellikle iç piyasada tüketilmekte, ancak hiçbir zaman artan talebi karşılayabilecek seviyeye ulaşamamaktadır. Yıllık buğday talebi 650.000 tona ulaşmış olmasına rağmen, yıllık üretim 30.000-70.000 ton arasında değişmektedir (Tablo 8). Kuraklığın yaşandığı yıllarda (1999/2000 gibi) ise üretim 9.000 tona kadar düşmektedir.

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı 1994 yılında %8,5 iken, 2006 yılında %2,2'ye kadar gerilemiştir. Ancak tarımsal üretimin yüksek olması nedeniyle, söz konusu oranın diğer sektörlerin paylarının artması dolayısıyla düşük çıktığı tahmin edilmektedir (AYDIN, 2008, s.8).

Ürdün'ün yıllık canlı hayvan ihtiyacının yalnızca % 30'unu kendisi yetiştirebilmekte geri kalanını ithalatla karşılamaktadır. Bununla birlikte süt ürünleri sanayisi büyüme göstermiş olup yerel ihtiyacın tamamını karşılayabilmektedir. Hayvancılık alanında en büyük başarı kümes hayvanları ve yumurta üretiminde yaşanmış olup bu alanda da yerel ihtiyacın tamamı yerli üretimden karşılanabilmektedir. Ülkede, kümes hayvanı eti üretimi yaklaşık 120.000 ton olup, süt üretimi yaklaşık 250 ton, yumurta üretimi ise 35 ton civarındadır (AYDIN, 2008, s.11) (Tablo 9).

Tablo 8
Ürdün’de Yıllara Göre Tarımsal Üretim (Bin Ton)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Buğday	42,7	41,8	36,0	9,3	25.4	37.2
Arpa	29,2	29,4	27,4	4,9	12.1	41.2
Tütün	1,1	2,7	2,3	0,6	2.7	1.3
Mercimek	2,0	2,1	1,6	0,2	1.1	0.3
Mısır	9,8	11,0	12,3	12,5	19.2	8.7
Yemlik yonca	48,1	27,3	27,4	32,4	59.6	109.1
Domates	291,3	324,0	299,9	293,3	354.3	310.2
Patlıcan	43,1	39,7	52,9	43,7	35.7	36.7
Salatalık	74,2	62,2	93,3	68,1	135.6	78.1
Karnabahar, lahanana	42,0	41,0	62,6	83,1	38.3	30.0
Karpuz ve kavun	106,4	124,0	106,8	142,1	69.0	85.8
Patates	95,2	94,7	88,1	96,3	97.1	101.3
Kabak	28,3	28,8	37,3	35,7	49.5	57.5
Zeytin	88,6	57,1	137,5	38,3	134.3	59.7
Üzüm	21,9	18,3	17,9	18,2	23.9	59.0
Narenciye	133,1	168,9	161,3	85,6	124.6	136.6
Muz	29,1	18,2	24,5	36,4	20.8	24.3
Elma	32,9	31,0	38,5	31,0	37.5	37.1
Şeftali	7,5	3,8	7,0	10,6	6.9	8.1

Kaynak: Economist Intelligence Unit Jordan Country Profile, 2007

Tablo 9
Ürdün’de Yıllara Göre Hayvansal Üretim (Bin Ton)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Kırmızı et	14,5	16,0	15,5	22,1	21,0	15.1
Tavuk	107,0	100,0	98,0	93,1	110,0	118.5
Süt	147,0	165,1	170,0	170,8	170,8	204.6
Yumurta (Milyon)	715,0	726,0	954,0	948,1	937,0	752.0

Kaynak: Economist Intelligence Unit Jordan Country Profile, 2007

4.2. Madenler ve Enerji Kaynakları

Ürdün, başlıca fosfat kayası üreticisi ve ihracatçısı ülkeler arasında yer almaktadır. 2001 yılında fosfat kayası üretimi bir önceki yıla göre % 1,1 artarak 5,66 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında 6,4 milyon ton olan toplam üretim, 2006 yılında 5,9 milyon tona gerilemiş olsa da, Ürdün hâlâ dünyanın üçüncü büyük ham fosfat tedarikçisidir. Ürdün, Al Hasa, Vadi Al-Abyad ve Rusaiifa’daki toplam 1,5 milyar tonluk fosfat rezervleri ile dünyada üçüncü sırada yer almakta ve dünya tüketiminin % 15’ini karşılamaktadır (KOÇAK, 2004, s.11).

Ülkede ayrıca, büyük miktarlarda potas üretimi yapılmaktadır. 2001 yılında bir önceki yıla kıyasla % 1,9 artışla 1,94 milyar ton potas üretilmiştir (KOÇAK, 2004, s.12).

Uzun zamandır yapılan petrol araştırmaları sonucunda 1983 yılında ülkede petrol yataklarına rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi Amman’ın 100 km doğusunda, Azrak Bölgesindeki Hamza Petrol Sahasıdır. % 1,1 oranında kükürt ihtiva eden yüksek kaliteli bu yataktan günde 600 varil ham petrol çıkarılmaktadır. Amman’ın 100 km güneyindeki Lajjun yataklarındaki petrol rezervleri 10 milyar ton olarak hesaplanmaktadır. Bu kaynaklara rağmen ülkede çıkarılan petrol, ihtiyacı karşılayamamaktadır (KOÇAK, 2004, s.15). İhtiyacını Suudi Arabistan ve Mısır’dan karşılamaktadır.

Son yıllarda ülkede bitümlü şistten petrol üretilme çalışmalarına başlanmıştır. Bitümlü şistler, organik ve mineral yapıyı beraberce içeren, değişik jeolojik evreler sonucu oluşmuş sedimanter kayalardır. Bitki ve hayvan kalıntılarının kara, deniz ve göllerde birikimi, bu kalıntıların farklı jeolojik periyotlar ve kimyasal süreçler geçirmesi sonucu oluşan bu maddelerin çok az bir kısmı organik çözügenlerde çözünebilmektedir. Şist petrolü ise bu kayalardan ancak termal ve kimyasal işlemler sonucu elde edilebilmektedir (BALLİCE, 1995, s.9). Ürdün'ün şist rezervinin 40 milyar ton düzeyinde olduğu ve bu rezervlerden 4 milyar ton ham petrol üretilebileceği düşünülmektedir.

Ürdün'ün kuzey doğusunda bulunan Risha Bölgesinde açılan üç kuyudan doğalgaz çıkarılmakta ve bu gaz elektrik üretim kapasitesini arttırmada kullanılmaktadır. Bölgedeki doğal gaz rezervinin 160 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Gaz santrallerinden elde edilen elektrik enerjisi miktarı ülke üretiminin % 8'ini, Zarka ve Akabe Körfezindeki termik santraller ise % 85'ini oluşturmaktadır. Geriye kalan % 7'lik kısmı hidroelektrik santrallerinden sağlanmaktadır (KOÇAK, 2004, s.16).

Enerji üretiminde geleneksel olarak ithal petrolü kullanan Ürdün; doğal gaz, şist, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve biyoyakıt gibi alternatif kaynakları değerlendirmeye başlamıştır.

4.3. Sanayi

Sanayide en önemli olan sektör madenciliktir. Gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payı % 12,5 olan sanayi, iç pazarın darlığı nedeniyle bu oranı arttıramamaktadır. Sanayi sektörü, fosfat ve inşaat malzemelerini kapsayan Irak pazarına yönelik ihracatı ile bu oranı elde edebilmektedir (KOÇAK İ, 2004, s.11).

Tablo 10
Ürdün'de Endüstriyel Üretim

Faaliyet	Birim	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Madencilik								
Fosfat	Bin Ton	4,984	5,422	5,896	5,925	6,014	5,878	5,506
Potaş	Bin Ton	1,780	1,766	1,416	1,529	1,800	1,936	1,963
İmalat								
Yem	Bin Ton	54,3	54,4	72,7	67,7	72,2	70,9	71,7
Alkollü İçkiler	Bin Litre	6,847	7,927	7,825	7,849	7,864	7,852	7,948
Sigara	Milyon	3,667	2,769	1,853	1,144	1,302	1,735	2,231
Giyim ve Dokuma								
Kumaş	Bin Yarda	1744,9	1764,1	1458,7	1544,7	1330,5	---	---
İplik	Ton	1524,3	1614,2	1240,1	858,4	1245,2	---	---
Deri								
Üst deri	Bin Ft ^{2*}	2519,6	2139,4	2269,9	1788,2	2196,4	---	---
Kimyasal İmalat								
Gübre	Bin Ton	729	640	711	850	814	620	671
Kimyevi asitler	Bin Ton	1,338	1,262	1,369	1,712	1,689	1,684	1,408
Sabun tozu	Bin Ton	21,7	15,4	22,1	18,2	8,2	10,1	10,4
İnşaat Malzemesi								
Çimento	Bin Ton	3,364	3,140	3,251	2,650	2,687	2,640	3,173
Klinker**	Bin Ton	3,152	2,983	3,055	2,441	2,445	2,400	2,896
Demir ve Çelik	Bin Ton	151,2	172,1	114,5	104,8	127,3	116,6	143,1
Metal Boru	Bin Ton	9,1	9,9	11,1	12,3	12,8	13,1	13,6
Petrol Ürünleri	Bin Ton	3,101	3,154	3,301	3,237	3,266	3,578	3,597
Kâğıt-karton	Bin Ton	13,7	17,8	12,2	15,6	13,6	13,2	13,5
Akü	Bin Adet	70,4	62,9	55,7	62,3	66,5	67,4	68,3

Kaynak: Economist Intelligence Unit Jordan Country Profile, 2007

* Ft²: Bir alan ölçüsü birimidir. (Ft² x 0,0929= m²)

**Klinker: Gayet ince öğütülmüş büyük bir kısmını kalsiyum oksit (CaO), silisyum dioksit (SiO₂) ve az miktarda alüminyum oksit (Al₂O₃) ile demir oksitin (Fe₂O₃) teşkil ettiği yarı mamul bir maddedir. (<http://www.goltas.com.tr/index.asp?pid=20>)

Birçok sebepten dolayı Ürdün’de sanayi geliştirilememiştir. Düşük satın alım gücü yüzünden iç pazardaki tüketim ve yatırım olanakları çok kısıtlı ve siyasi durum yüzünden de oldukça risklidir. Özel yatırımcılar gıda işleme, tekstil, tüketim malları ve inşaat malzemeleri gibi hafif sanayi üretimine, iç piyasaya ve Irak piyasasına odaklanmıştır. Yerel sanayi aynı zamanda, uygulanan gümrük vergisi indirimleri nedeniyle ucuz hale gelen ithal mallarla rekabet etmeye çalışmaktadır. Fosfat ve çimento gibi ağır sanayi dalları ise imalatın temelini oluşturmaktadır.

Çimento, petrol rafineri ve gübre sanayi, temelde devletin girişimleriyle kurulmuş olan ve özel sektör katılımının desteklediği sektörlerdir. Ülkede sanayi bölgelerinin yanı sıra serbest ticaret bölgeleri kurulmaktadır. Endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaştığı Amman-Zarqa koridorunun dışındaki Sahab’ta bulunan sanayi bölgesinin başarısının ardından; Irbid, Kerak, Maan ve Akabe’de sanayi bölgeleri oluşturulmuştur.

4.4. Ulaşım

Ürdün’ün ulaşım ağında geçtiğimiz 50 yıl boyunca kaydedilen gelişim, Ortadoğu’nun jeopolitik yapısı ile paralellik göstermiştir. 1948 yılına kadar Hayfa Limanı’na önem veren Ürdün, liman İsrail’e geçtiğinde Akabe’de yeniden bir tesis inşa etmek zorunda kalmıştır. 1980’li yıllarda oldukça önemli bir gelişim gösteren Akabe, İran-Irak savaşı sırasında da önemini korumuştur.

4.4.1. Karayolu

Ürdün’de bütün önemli turizm merkezlerini birbirine bağlayan karayolları bulunmaktadır. Devlet karayolu ağı; 2.911 kilometresi köy yolu, 2.062 kilometresi ikincil yol ve 2.290 kilometresi anayol olmak üzere, 2002 yılı başı itibariyle 7.263 km’ye ulaşmıştır. Ülkede karayollarının yaklaşık 4/5’ü asfalttır (KOÇAK, 2004, s.13). Amman - Akabe ve Amman - İrbid arasındaki ana yollar bölünmüş yol niteliğindedir (Fotoğraf 9). Ana yolların haricindeki diğer bağlantı yolları bölünmüş yol değildir, fakat büyük kısmı asfaltlanmıştır (Fotoğraf 10).

Ülkedeki ana yollar “Desert Highway (Çöl yolu)”, “King Highway (Krallar yolu)” ve “Dead Sea Highway (Ölü Deniz yolu)” adıyla bilinir. Bunlardan en iyi

durumda olanı 5000 yıllık tarihi olan Krallar yoludur. En kötü durumda olan ise çöl yoludur. Çünkü bu bölgede yerleşim yerleri çok azdır. Krallar yolu, aynı zamanda Akabe limanına fosfat taşımacılığında da kullanıldığından ülkenin en işlek yoludur ve bu yol üzerinde Tafilah, Maan gibi önemli yerleşimler de bulunmaktadır. Bu yerleşimlerden Tafilah, Ölü Deniz yolu ile Krallar yolunun arasında, Maan ise çöl yolu ile Krallar yolunun birleşme noktası üzerinde bulunmaktadır. Ölü Deniz yolu ile Krallar yolu ise birleşmez. Ölü Deniz yolu Vadi Araba sınır kapısından geçerek İsrail'e girer.

Ölü Deniz yolu, aslında kuzeyde Suriye sınırından başlayıp Ürdün nehrine paralel giden yolun devamıdır. Bu yol üzerinde İsrail'e giriş için kullanılan 4 tane geçiş bulunmaktadır. Ürdün Nehri üzerine inşa edilen bu köprülerin adları kuzeyden güneye: Al Shaykh Husayn, Prince Muhammad, King Hussain ve Prince Abdullah köprüleridir. Bunlardan en işlek olanı Prince Abdullah köprüsüdür.

Ölü Deniz'in doğu kıyısında kıyıdan itibaren yükselen dağlık alanın gerisinde arazinin engebeli olduğu alanlarda ulaşım, geçmiş yıllarda diğer bölgelere göre daha zor olsa da iki yıl önce yapılan ve bölgeyi Ölü Deniz yoluna bağlayan yeni yol sayesinde bu bölgedeki ulaşım sorunu da ortadan kalkmıştır.

Arazinin engebeli olduğu diğer bir bölge ülkenin güneybatı kesimi, Petra antik kentinin bulunduğu bölgedir. Buna rağmen bu bölgede de ulaşım sorunu yaşanmamaktadır. Antik kenti diğer yerleşim merkezlerine bağlayan yolların tamamı asfaltlanmış durumdadır.

Ülkede karayolu ağı oldukça gelişmiş olmasına rağmen, Amman ve diğer merkezler arasında yapılan yolcu taşımacılığı yetersizdir. Amman'dan diğer merkezlere günde tek sefer otobüsle ulaşım mümkündür. Farklı bir ulaşım seçeneği ise hükümetin kısa zaman önce öğrencilerin Amman'a ulaşımı için kurduğu şirkettir. Bu şirkette araç, yeterli yolcuyla aldığı zaman hareket etmektedir. Sayılanların haricinde tek ulaşım seçeneği taksilerdir.

Fotoğraf 9: Amman-Akabe Bölünmüş Yolu

Fotoğraf 10: Amman-Petra Yolu

Tablo 11
Ürdün'deki Karayolu Ağı Uzunluğu

Yıllar	Köy Yolu(km)	İkincil Yol(km)	Ana Yol(km)	Toplam (km)
1997	2144	1984	2894	7022
1998	2227	2000	2906	7133
1999	2261	2029	2911	7201
2000	2276	2060	2911	7245
2001	2290	2062	2911	7259

Kaynak: Economist Intelligence Unit Jordan Country Profile, 2007

4.4.2. Denizyolu

Kızıldeniz'e Akabe Körfezi ile bağlantısı olan Ürdün'ün tek limanı da Akabe Limanı'dır (Fotoğraf 11). Akabe limanı, Ürdün'e ait olan Hayfa Limanı'nın 1948'de İsrail devletinin kurulması sonucu kaybedilmesi üzerine önem kazanmaya başlayan bir limandır. Bu tarihten itibaren liman gelişmeye başlamış ve günümüzde ticaret hacmi oldukça büyük bir liman haline gelmiştir. Özellikle Irak savaşı sırasında ABD'nin kullandığı bir liman olmuştur. Irak'ın işgalinin ardından kapasite sorunlarının ortaya çıktığı Akabe Limanı'nda "trafik sıkışıklığı" yaşanmış, uluslararası taşımacılık şirketleri Akabe Limanı'na gönderilen navlunlar için fazla fiyat talep etmeye başlamıştır. 2004 yılı sonunda Liman'ın yönetimi Danimarkalı bir firmaya devredilmiş, 2005 yılının başından itibaren Liman'daki bekleme süresi azalmış, uluslararası taşımacılık şirketlerinden fiyatlarını normal düzeye indirmeleri istenmiştir. Turizm taşımacılığına yer açılması ve Liman'ın genişletilmesi amacıyla Akabe Limanı'nın, Suudi Arabistan sınırına yakın bir bölgeye kaydırılması gündemdedir. Geçmişte sadece ticari ve askeri olarak kullanılan liman, turizmin gelişmesi üzerine yolcu taşımacılığına da açılmıştır.

Fotoğraf 11: Akabe Limanı

4.4.3. Havayolu

Amman uluslararası havaalanından birçok ülkeyle havayolu bağlantısı bulunmaktadır. Irak'a havayolu ulaşımında en önemli durak olan Ürdün'ün en büyük havayolu şirketi Royal Jordanian'ın (RJ) yanı sıra Haziran 2005'te piyasaya giren Rayajet, işadamları için ülke içinde ve Irak'a charter seferleri düzenlemektedir. Charter seferlerde uzmanlaşmış olan Jordan Aviation ise Dubai'ye ve Mısır'a tarifeli seferler düzenlemektedir.

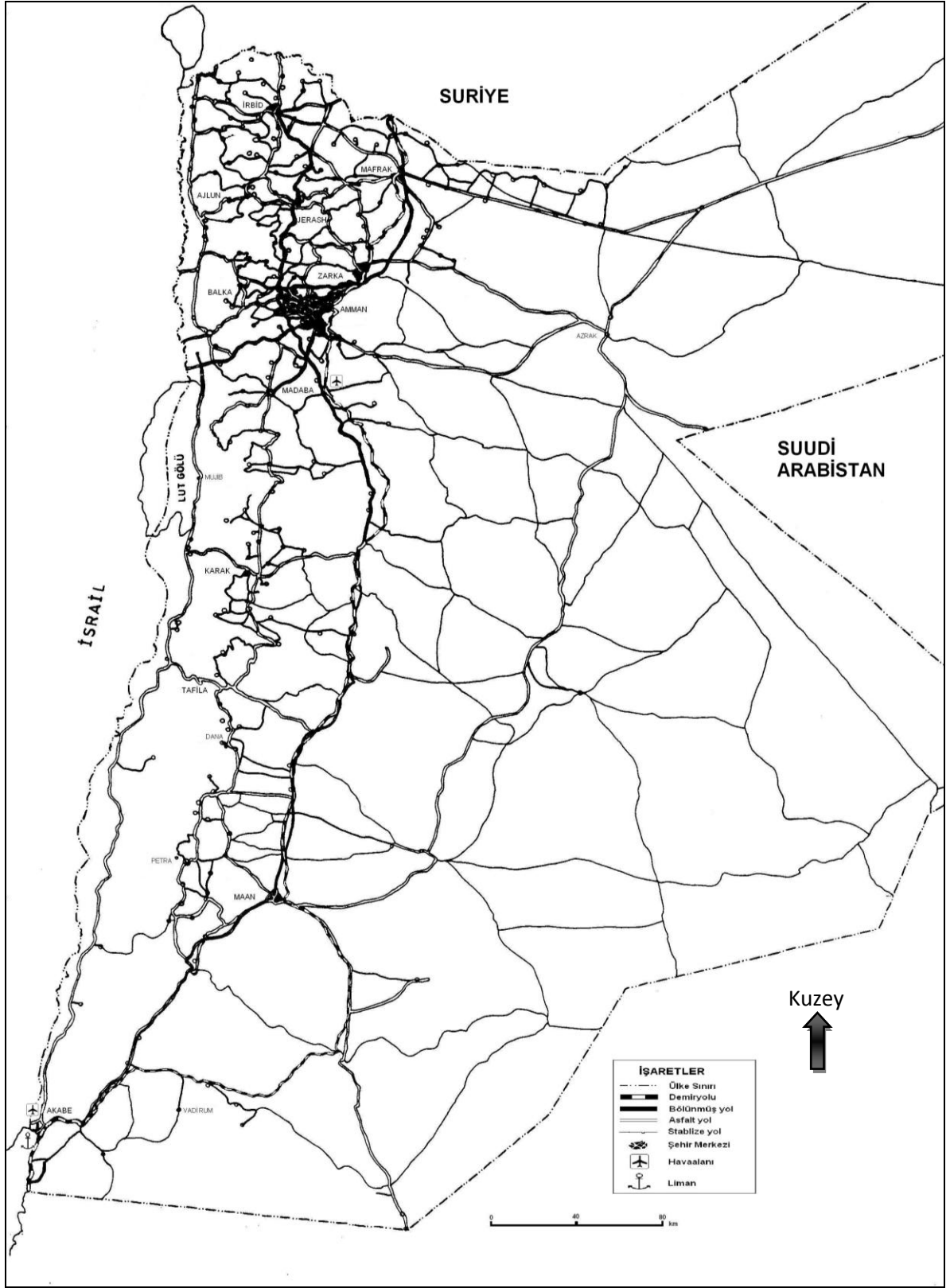
Ülkede bulunan dört havaalanından üç tanesi kullanılmaktadır. Kullanılmayan King Hussein havaalanı, Amman'ın kuzeyindeki Mafrak şehrinde bulunur. Amman'ın kuzeydoğusunda bulunan Marka Uluslararası Havaalanı'ndan sadece Arap ülkelerine uçuşlar gerçekleştirilmektedir. Amman'ın güneyinde Krallar yolunun doğusunda bulunan Queen Alia Uluslararası havaalanı ise ülkenin en işlek havaalanıdır. Akabe'nin kuzeyinde Ölü Deniz yolu üzerinde bulunan Akabe Uluslararası havaalanı ise en işlek ikinci havaalanıdır. Bu havaalanından Avrupa ülkelerine de uçuşlar yapılır.

2009'da ÷lkeye en çok Queen Alia'dan giriş yapılmıştır. Bu sayı 2009'un Eylül ayına kadarki dönemde 1.292.500 kişi olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ÷lkeye havayoluyla giriş yapanların toplamı sayısı ise 1.407.834 kişi olarak gerçekleşmiştir (www.tourism.jo 05.01.2010).

4.4.4. Demiryolu

Ülkenin tek demiryolu, 1900-1908 yılları arasında Osmanlı İmparatoru II. Abdülhamit tarafından Kutsal topraklara ulaşım amacıyla inşa ettirilen 618 km uzunluğundaki Hicaz demiryoludur. Hedefi olan Mekke'ye kadar ulaşamayan demiryolu, Ürdün sınırları içinde bugün sadece Akabe limanına fosfat ve gübre naklinde kullanılmakta, yolcu taşımacılığı yapılmamaktadır.

Ürdün Ulaştırma Bakanlığı, ÷lke geneline yayılmış bir demir yolu ağının kurulması için çalışmalar yürütmektedir. Kasım 2004'te Ürdün'de demir yolunun gelişimi için bir strateji dokümanı hazırlanmış, kuzey-güney ve doğu-batı hattında demir yolu altyapısının oluşturulması planlanmıştır. 2007 yılının başında nüfusun yarısının yaşadığı Amman-Zarka arasındaki bölgede inşası planlanan hafif raylı sistem projesi için 17 uluslararası firmaya ön onay verilmiştir. Sistemin daha sonra kuzeyde Suriye sınırına ve güneyde Queen Alia Uluslararası Havaalanı'na kadar genişletilmesi düşünülmektedir.

Harita 4: Ürdün'ün Kara, Hava ve Demiryolları

4.5. Ticaret

Kısıtlı sanayi altyapısı ve hammadde kıtlığı nedeniyle Ürdün, dış ticaretinde geçmişten bugüne kronik açıklar vermiş bir ülkedir. Nüfusun artmasının yanı sıra, gıda maddelerinin ve petrolün ithal edilmesi, durumu daha da kötüleştirmiştir. 1980 yılından itibaren ithalatın ihracatla dengelenmesine çalışılmış; özellikle eczacılık, deterjan ve tekstil gibi sektörler bölge ülkelerinden de yüksek talep oluşmuştur. 2001 yılına kadar ihracat gelirlerinde artış yaşanmış, 2000 yılında 1,9 milyar dolar olan ihracat, %21 artışla bir yıl içinde 2,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde ABD, Hindistan, Suudi Arabistan ve Irak'a ihracat yapılmış, ihracattaki artış 2002'de %21 ve 2003'te %11 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ihracat geliri 6,037 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yılın ithalat giderleri ise 11,08 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (www.usak.org.tr 20.11.2009).

Ürdün Merkez Bankası (CBJ) verilerine göre 2004 yılında ABD'ye ihraç edilen tekstil ürünlerinin ve Irak pazarında yaşanan canlanmanın etkisiyle ihracat gelirleri %26 oranında artmış, eczacılık ürünleri ihracatında da büyüme yaşanmıştır. 2005 yılında ihracattaki büyüme %11'de kalmış, ABD, Irak ve Hindistan pazarları yine ön planda yer almış, Hindistan en önemli fosfat ve gübre pazarı olma özelliğini korumuştur. 2006 yılında da ihracattaki büyüme %20 civarında gerçekleşmiş, nitelikli sanayi bölgelerinden ABD'ye gümrüksüz olarak yapılan tekstil ihracatı toplam ihracat içindeki önemini korumuş ve Akabe Limanı'ndan yapılan reeksportlarda da artış görülmüştür (İNAN, 2008, s.16).

İthalat, ihracat ile orantısız bir şekilde yüksek seyretmekte olup, hükümetin hedeflediğinin ötesinde artmaya devam etmektedir. Irak ile yapılan petrol anlaşmasından faydalanılamamasından ve küresel fiyatların yüksekliğinden dolayı petrol ithalatı 2003 yılında %18 artmış, tekstil ipliği gibi işlenmiş ürünlerin ithalatında yaşanan hızlı artışın da etkisiyle ithalat 5,1 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 yılında bu artış daha da hızlanarak ithalatı 7,3 milyar dolar seviyesine yükseltmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ham petrol ve petrol ürünleri ithalatındaki %67 gibi yüksek artışın etkisiyle toplam ithalat %28,3 artmıştır. Irak'tan ucuz petrol ithalatının yapılamaması, uluslararası fiyatların artması ve inşaat girdileri ile ulaştırma ekipmanları ithalatının

artması bunda etkili olmuştur. Yüksek petrol fiyatları nedeniyle ham petrol ithalatı 2006 yılında yine yüksek seyretmiş, ithalattaki artış oranı %9 olarak gerçekleşmiştir (İNAN, 2008, s.17).

ABD'nin Ürdün için başlıca ihraç pazarı olmasının yanı sıra Irak da, Ürdünlü şirketler açısından önemini sürdürmektedir. 2003 yılının ilk yarısında ABD'nin Irak'ı işgali neticesinde Irak'la arasındaki ticaret olumsuz etkilenmiş, ancak kısa sürede toparlanarak aynı yıl içinde 325 milyon dolara ulaşmıştır. 2004 yılında 510 milyon dolar ve 2005 yılında 534 milyon dolar olan ticaret, 2006 yılında ise 461 milyon dolara gerilemiştir (İNAN, 2008, s.19).

Irak ile Ürdün arasında çok çeşitli ürün grubunun ticareti yapıldığından, bu negatif etki birçok sektörde hissedilmiştir. Hindistan, Çin ve Endonezya da Ürdün'de üretilen madenler açısından başlıca pazarlardır. Hindistan'a yapılan ihracat 2004 yılında 253 milyon dolara, 2005 yılında 345 milyon dolara ve nihayet 2006 yılında %14 artışla 395 milyon dolara yükselmiştir (İNAN, 2008, s.19).

Suudi Arabistan'ın eczacılık ürünleri için önemli bir pazar olduğu ve 2006 yılında bu ülkeye 354 milyon dolar değerinde ihracat yapıldığı görülmektedir. Suudi Arabistan, ayrıca Ürdün'ün başlıca tedarikçisi konumundadır. Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın daha çok petrol ürünlerinden oluştuğu ve 2006 yılında bir önceki yıla kıyasla bu ülkeden yapılan ithalatın 2,48 milyar dolardan 2,93 milyar dolara arttığı gözlenmektedir (İNAN, 2008, s.19).

Eczacılık sektörü, Ürdün sanayisinin bir diğer başarılı sektörüdür. Bu sektörden 2005 yılında 281 milyon dolar, 2006 yılında ise 298 milyon dolar ihracat geliri elde edilmiştir. Sektördeki en başarılı şirketlerden biri olan Hikma Eczacılık Şirketi 2007 yılında kurulmuş olmasına rağmen ABD ve Portekiz'de üretim tesislerine ve Suudi Arabistan ve Tunus'ta ortaklıklara sahiptir (İNAN, 2008, s.13).

5. ÜRDÜN'ÜN TURİZM COĞRAFYASI

5.1. Ürdün'ün Turizmini Etkileyen Faktörler

Ortadoğu ülkeleri içinde turizm açısından potansiyel önem taşıyan çok sayıda ülke vardır ancak çok azı belli bir düzeye gelebilmiştir. Dünyanın bu kesiminde turizmi geliştirme çabası içinde olan ve yatırımlarını buna göre planlayan ülkeler Akdeniz'e kıyısı olan Mısır, İsrail ve Lübnan ile Kızıldeniz'e kıyısı olan, ancak kültürel kaynakları üzerinde daha fazla yoğunlaşan Ürdün'dür. Turizm, Ürdün ekonomisi için çok önemli bir döviz kaynağı durumuna gelmiştir (ÖZGÜÇ, 2007, s.345-348).

Ortadoğu'nun önemli bir ticaret ve turizm merkezi olmayı amaçlayan ülkenin hedefi, bölgedeki petrol zengini ülkelerden daha iyi bir refah seviyesine ulaşmaktır. Bu amaçla da turizm potansiyelini iyi değerlendirmeye, bu konuda çeşitli projeler ve yatırımlar yapmaya çalışan Ülkenin kutsal dinlerin doğduğu topraklar üzerinde olması, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması yanında, izlediği barışçıl politika da, turizmin gelişmesinde en büyük avantajı sağlamıştır.

Coğrafi konum itibariyle Ortadoğu'da bir kavşak konumunda bulunan Ürdün, komşu ülkelerinin tersine, bölgenin en istikrarlı ülkelerinden biridir. Ortadoğu'nun son yıllarda en fazla sorun yaşayan iki ülkesi olan Irak ve İsrail'in arasında yer alır ancak bu ülkelerde yaşanan sorunlardan en az oranda etkilenmeyi başarmıştır.

Ürdün'ün ekonomisini, dolayısıyla da turizmini olumlu etkileyen bir faktör, Ortadoğu ülkeleri arasında Kızıldeniz'e ulaşmak için önemli bir konumu bulunmasıdır. Kızıldeniz'deki Akabe limanı, Ortadoğu ülkelerinin Kızıldeniz'e çıkışı için önemli bir limandır. Yaklaşık 21 km'lik sahil şeridi olan Akabe ile başkent Amman arasında yoğun bir ticaret vardır.

Akabe'de hem ticaret hem turizm faaliyetlerine önem verilmektedir. Bir liman ve tatil merkezi olma özelliklerini bir arada taşıyan ender kıyı kentlerinden bir olan Akabe, giderek sayısı çoğalan otelleri ve havaalanıyla Ürdün'ün önemli turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hatta dalış turizminin de önemli bir merkezidir. Lût Gölü'ndeki doğal tuzlar ve Rift vadisi üzerinde bulunan kaplıcalar sayesinde ülkede sağlık turizmi de gelişme göstermiştir.

Dünyanın ilk yerleşim yerlerinden biri olması nedeniyle de birçok tarihi eseri barındırır. Tarihi çok eskilere dayanan antik şehirler çok iyi korunmuştur ve çevrelerindeki altyapı tesisleri de giderek gelişmektedir.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı dinler ve imparatorlukların hâkimiyetine girmiştir. Bu nedenle ülke, farklı kültürlere ve inançlara ait birçok tarihi değer barındırır.

Ülkede birçok doğayı koruma alanı bulunur. Bu özelliği ile de eko turizm meraklılarına hitap eder. Petrolün çok ucuz elde edilmesi ulaşım sektöründeki ücretlerin çok az olmasını sağlamış, bu da turizme olumlu bir etki yapmıştır.

Bütün bu nedenlerden dolayı Ürdün’de turizm giderek gelişen bir sektördür. Ancak Ürdün’ün turizm sektörü, ülkenin bulunduğu coğrafi konum itibariyle farklı değişkenlerin etkisi altındadır.

5.1.1. Fiziki Faktörler

5.1.1.1. Yeryüzü Şekilleri ve Jeolojik Yapı

İlk bölümde de belirtildiği gibi, ülkenin yalnızca kuzeybatı kesimi engebeli bir görünümündedir. Kuzeybatıda Ürdün nehrine, batıda Lut Gölü’ne ulaşan akarsuların dağlık alanlarda açtığı derin vadiler, ülkedeki en engebeli alanları oluşturur. Ancak bu bölgelerde bile engebe çok fazla değildir.

Ülkenin genellikle sade olan yeryüzü şekilleri, özellikle ulaşım üzerinde çok olumlu etki yapmaktadır. Bütün turizm merkezlerine karayolu ile ulaşım mümkündür.

Lut Gölü kıyısından itibaren dik yamaçlarla yükselen dağlık alandan göle ulaşan mevsimlik akarsuların ve kaynak sularının açtığı derin vadiler (Fotoğraf 12), bu vadilere ulaşan tali akarsuların, yamaçlarda şelaleler oluşturmasına olanak sağlamıştır. Örneğin Ölü Deniz’in (Lut Gölü) 10 km güneyindeki Hamamat Main, bölgede bulunan 100’den fazla sıcak su kaynağından biridir ve burası kaplıca merkezi olarak turizme hizmet etmektedir.

Fotoğraf 12: Lut Gölü Kıyısındaki Dağlık Alanlar ve Zarga Nehri'nin Açtığı Derin Vadi

Ülkenin jeolojik yapısının çeşitlilik göstermesi de turizmi olumlu etkilemiştir. Örneğin Petra şehri tamamen kumtaşı kayalara oyularak inşa edilmiştir. Kumtaşının farklı renklerini bir arada bulunduran Petra, dünyanın 7 harikasından biri seçilmiş ve bu tarihten sonra (2006) tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Vadi Rum, kumtaşı kayalardan oluşan önemli bir eko turizm merkezidir.

Çok geniş bir çölün içinde bazılarının yükseltileri 1750 m'ye kadar ulaşan (Ramdağı) kayalık dağlar ve farklı yükseltilerdeki kayalıklardan oluşan Vadi Rum, Ürdün'ün en fazla turist çeken merkezlerindedir (Fotoğraf 13).

Doğu çölünü kaplayan siyah bazaltlar da buradaki çöl kalelerinin yapımında kullanılmıştır.

Kireçtaşından oluşan kuzey ve kuzeybatı bölgesi, yer altı suları bakımından zengindir ve buradaki kaynak sularının bulunduğu bölgelerde oluşan doğayı koruma alanları ülkenin önemli eko turizm merkezleridir.

Fotoğraf 13: Vadi Rum

5.1.1.2. İklim

Ülkede üç iklim çeşidi görülür. Batıdaki plato bölgesinde Akdeniz iklimi, doğusunda step iklimi, en doğuda ve güneyde ise çöl iklimi görülmektedir. Bulunduğu enlemler nedeniyle ortalama sıcaklıklar yüksektir ve turizm sezonu uzun sürmektedir. Ülkenin ortalama sıcaklıkları en düşük olan kuzey bölgesinde bile turizm sezonu Şubat-Mart aylarında başlamakta, Aralık'a kadar devam etmektedir. Ancak yaz mevsimi sıcaklıkları oldukça yüksektir. Bu nedenle ülkenin turizm merkezlerini ziyaret edenlerin sayısı yazın azalmaktadır. En fazla turist, ilkbahar ve sonbaharda gelmektedir.

Yaz mevsimi doğuya ve batıya nazaran daha serin geçen ve yağış miktarı daha fazla olan kuzeydeki plato bölgesinde oluşan sulak alanlar, doğayı koruma alanları olarak değerlendirilmiştir. Ülkenin en fazla turisti yaz mevsiminde alan turizm bölgelerinden biri, kuzeybatıdaki Ajlun Doğayı Koruma Alanı'dır. Kuzeyde orman içinde yer alan bölge, yazın serinlemek için tercih edilen bir merkezdir. Doğayı koruma alanlarından bir diğeri olan Azrak da, ülkenin diğer bölgeleri gibi en fazla turisti ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde değil, yaz mevsiminde almaktadır.

Güney kesimde ise Petra antik kentinin bulunduğu bölge, ülkenin ortalama yükseltisi en fazla olan kesimini oluşturur. Bu alanda da yaz mevsimi diğer bölgelere göre daha serin geçmektedir.

Ülke genelinde turizmi etkileyen en önemli iklimsel faktör, ortalama sıcaklıkların yüksek olmasıdır. Özellikle çöl bölgelerinde sıcaklıkların gündüz ve yaz döneminde çok yüksek olması olumsuz bir faktör olarak karşımıza çıkarken, Lut Gölü ve Akabe'de denize girme süresinin çok uzun olmasını sağlamıştır. Akabe'de yıllık ortalama deniz suyu sıcaklığı 23°C'dir ve bütün yıl denize girilebilir (www.visitjordan.com 19.11.2009). Nitekim Akabe'ye en fazla turist Ocak ve Aralık aylarında gelmektedir. Lut Gölü'nde ise su sıcaklıkları Ocak ayında 19°C, Ağustos ayında ise 31°C'dir. Yazın artan buharlaşma nedeniyle gölün tuzluluk oranı çok fazla olmakta ve suya girmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bahar ve kış mevsimlerinde gelenlerin sayısı daha fazladır.

5.1.1.3. Bitki Örtüsü ve Hayvan Yaşamı

Ülkede üç farklı iklim çeşidinin görülmesi, batı ve kuzey bölgelerinde yeryüzü şekillerinin diğer bölgelere göre daha engebeli olması, bitki örtüsünün de çeşitlilik göstermesine sebep olmuştur.

Ülkenin güney ve güneydoğu kesiminin çok büyük bir kısmı çöllerle kaplı olduğu için bitki örtüsü bu alanlarda turizme herhangi bir katkı sağlamamaktadır. Burada yalnızca kurakçıl bitkiler bulunmaktadır (Fotoğraf 14). Ancak ülkenin daha serin olan kuzey ve daha yüksek olan güneybatı kesimlerinde bulunan doğayı koruma alanları, bitki örtüsü ve su kaynakları sayesinde çeşitli hayvanlara yaşama alanı sağlamış önemli ekosistemleri oluşturmaktadır. Bu alanlar yeni gelişmekte olan eko turizmin Ürdün'de de yavaş yavaş gelişmeye başlamasına olanak sağlamıştır.

İklim çeşitliliği, hayvan yaşamını da etkilemiştir. Büyük bir kısmı çöllerle kaplı olan ülkede 73 sürüngen türünün yanında yaklaşık 70 memeli türü bulunmaktadır. Ülkenin büyük bir kısmını kaplayan çölün sert şartları, bölgede yalnızca en zor şartlara uyum sağlayabilecek canlıların yaşamasına izin vermektedir. Birçok çöl habitatında olduğu gibi hayvan topluluğunun büyük bir kısmını böcekler, kertenkeleler ve küçük memeliler oluşturmaktadır. Ancak çöl bölgesinde, Asya çakalı, çöl tilkisi, çizgili sırtlan, kurt, deve, tavşan ve kum faresi gibi daha büyük hayvanlara rastlamak da mümkündür. Nesli tükenmek üzere olan Afrika antilobu, açık düzlüklerde yaşamaktadır. Dağ keçisi

ise kayalık, dağlık b6lgelerde g6r6lmektedir. Bu iki t6r de oldukça az rastlanan canlılar arasındadır. 6l içinde hayvan ve bitki topluluklarını bulunduğu sulak alanlar, doğayı koruma alanı olarak turizme kazandırılmıştır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Fotoğraf 14: lke Genelinde Yaşanan Kuraklık Sonucu Yayılan Kurakçıl Bitkiler

rd6n'6n nehir ve akarsularında yaklaşık 20 farklı tatlısu balığı t6r6 bulunmakta ve Akabe K6rfezi'nde yaklaşık 1000 farklı balık t6r6n6n yaşıadığı bilinmektedir. Akabe K6rfezi'ndeki su altı yaşamı turizmde 6nemlidir. K6rfezde bu canlı hayatını g6rmek için dalış yapılmakta, dalış yapmak istemeyenler içinde tabanı cam kaplı 6zel teknelerle gezintiler yapılıp su altı hayatı g6zlemlenebilmektedir.

5.1.1.4. Su Kaynakları

5.1.1.4.1. G6ller

Ülkenin tek g6l6, Aynı zamanda batıda İsrail sınırını da oluşturan Lut G6l6'd6r. G6l6n 6zellikleri turizm açısından avantajlar sağlamaktadır. Suyunun içinde bulunan madensel tuzlar ve çamurun cilde iyi gelmesi, kaldırma kuvveti fazla olduğu için batmanın imk6nsız oluşu, turistlerin ilgisini çekmektedir. G6l tabanından elde edilen çamurun cilde iyi geldiği bilimsel çalışmalar sonucunda kanıtlanmıştır. Çamur ve suyun içinde bulunan minerallerden çeşitli kozmetik 6r6nleri imal edilip d6nyanın çeşitli yerlerine ihraç edilmektedir. G6l kıyısında kurulan çeşitli sağlık tesisleri de turistlere hizmet vermektedir.

5.1.1.4.2. Akarsular

Ülkedeki en önemli akarsu Ürdün nehridir. Ürdün Nehri havzasında Ürdün, İsrail, Filistin Özerk Bölgesi (Batı Şeria ve Gazze), Suriye ve Lübnan yer almaktadır. Ürdün nehri, Ürdün-İsrail sınırını oluşturmaktadır (Fotoğraf 15). Bu nedenle nehrin turizm amaçlı kullanımı yoktur. Ürdün sınırları içinde nehir, geniş tabanlı bir ova içinde yavaş aktığı için rafting vb. su sporları için de uygun değildir. Ancak nehir, inanç turizmi merkezlerinin bulunduğu bir ovanın içinde akmaktadır. Hz. İsa, Ürdün nehrinde vaftiz olmuştur. Bu nedenle Hıristiyan turistler için önemli bir nehirdir. Nehir kıyısında birçok kilise yapılmaktadır.

Fotoğraf 15: Ürdün-İsrail Sınırını Oluşturan Ürdün Nehri

Ürdün nehrinin dışında bölgede büyük bir akarsu bulunmamaktadır. Kuzeybatı bölgesinde Ürdün nehrinin kollarının oluşturduğu akarsu ağı bulunur. Bu bölgedeki sulak alanlarda doğayı koruma alanları oluşturulmuştur. Ürdün Nehri'nin Zarga kolu üzerinde King Talal barajı, sulama amaçlı kurulan bir barajdır. Ancak baraj etrafı, bölge halkının mesire yerleri olarak da değerlendirilmiştir.

Ölü Deniz'in doğusunda yükselen dağlık alanda derin boğazlar açan daimi ve mevsimlik akarsular bulunur. Bunlardan daimi akışlı olan Mujib nehri üzerinde bir baraj

ve doğayı koruma alanı bulunmaktadır. Bu bölgede faylanmalar sonucu oluşan diklikler, birçok şelale oluşumuna sebep olmuştur ve bu şelaleler turizm amaçlı kullanılmaktadır (Fotoğraf 16).

Fotoğraf 16: Mujib Vadisi Üzerinde Oluşan Bir Şelale

5.1.1.4.3. Yeraltı Suları

Ülkenin batısı, Dünya'nın en büyük kırık hattı olan Rift vadisi (Gor çukuru) üzerindedir. Ürdün vadisi boyunca devam eden kırık hattında bulunan yaklaşık 109 su kaynağı, kış mevsiminde yüksek kesimlere düşen yağışlarla beslenip Lut Gölü'ne ulaşan Zarga nehrine boşalır. Bu çöküntü alanında bulunan Hamamat Main adı verilen kaplıca, ülkenin en çok bilinen jeotermal alanıdır.

Ürdün, gelecekte su kıtlığı yaşayacak bölgeler arasındadır. Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası ülkelerinin, su kıtlığını günümüzde bile yaşıyor olmalarına karşın, Ürdün'de henüz bu boyutta bir sorunla karşılaşılmaması, su kaynaklarının önemli bölümünün fosil su olmasıdır. Fosil su depoları yağışlarla hemen hemen hiç beslenmez. Bu nedenle tıpkı petrol gibi kullanıldıkça tükenen kaynaklardır. Libya ve Suudi

Arabistan başta olmak üzere Kuzey Afrika ülkelerinin ve Ürdün'ün en önemli su kaynakları bu fosil su depolarıdır. Fosil su depolarını kullanan diğer ülkeler gibi Ürdün de gelecekte büyük su sorunu yaşayacak ülkelerdendir (www.aeri.org.tr 03.02.2010).

5.1.1.4.4. Denizler

Ürdün'ün Akabe körfezi ile Kızıldeniz'e bağlantısı vardır. 21 km'lik bir sahile sahip olan Akabe, kıyılarında barındırdığı mercanlar vb. su altı yaşamı ile son yıllarda dalış meraklılarının da ilgisini çekmektedir.

Turizmin giderek geliştiği Akabe kıyılarında hava ve deniz suyu sıcaklıklarının yıl boyunca 20°C'nin üzerinde olması dolayısıyla turizm sezonu yıl boyunca sürmektedir. Şehirde sayıları giderek çoğalan ve kalitesi artan oteller, artan turist sayısına paralel bir artış göstermektedir.

5.1.2. Beşeri Faktörler

5.1.2.1. Ulaşım

Önemli turizm merkezlerinin tamamının birbirine karayolu ile bağlı olduğu ülkede yolların yaklaşık %80'i asfaltlanmış durumdadır. Amman- Akabe ve Amman-İrbid arasındaki ana yolar bölünmüş yol niteliğindedir. Ana yolların haricindeki diğer bağlantı yolları bölünmüş yol değildir, fakat asfaltlanmıştır.

Kuzeyle güneyi bağlayan üç ana yol bulunur. Bunlardan en işlek ve iyi durumda olanı Krallar Yolu adı verilen tarihi yoldur. En kötü durumda olan ise Çöl Yolu'dur. Çünkü bu kesimde yerleşmelerin sayısı oldukça azdır. Önemli turizm merkezlerine de uzak bir yoldur. Yalnızca kuzey kesiminde Çöl Kaleleri bölgesine bu yolla ulaşılır. Bu kesimde de yollar asfaltlanmıştır. Ölü Deniz yolu ise son yıllarda yenilenmiş ve yolu olmayan ya da kötü durumda olan bazı turizm merkezlerine ulaşım kolaylaşmıştır. Yeni yol yapılmadan önce Ölü Deniz'e ulaşan Zarga nehrinin açtığı derin vadi içinde yer alan Hamamat Main kaplıcasına ulaşım oldukça zor iken, şimdi Ölü Deniz ile kaplıca arası mesafe yarım saatten kısa sürmektedir.

Ülkenin güneybatı kesiminde de (Petra antik kentinin bulunduğu bölge) ulaşım sorunu yaşanmamaktadır. Antik kenti diğer yerleşim merkezlerine bağlayan yolların tamamı asfaltlanmış durumdadır.

Ülkede karayolu ağı oldukça gelişmiş olmasına rağmen, Amman ve diğer merkezler arasında yapılan yolcu taşımacılığı yetersizdir. Amman'dan diğer merkezlere günde tek sefer otobüsle ulaşım mümkündür. Ülkesinden turla gelmeyen turistler için, ulaşım imkânları kısıtlıdır. Ulaşım seçeneklerinin çoğaltılması, turizmin gelişimi açısından önemlidir.

Ülkedeki demiryolu, yolcu taşımacılığında kullanılmadığı için turizme de hizmet etmemektedir.

Uzak ülkelerden gelen yolcuların en çok tercih ettiği ulaşım seçeneği havayoludur. Ülkede bulunan 4 havaalanından en işlek olanı Amman'ın güneyindeki Kraliçe Aliye Uluslararası havaalanıdır. Ülkenin en büyük havaalanı olmasına rağmen alanın içinde bulunan tesisler de yetersizdir ve uluslararası standartlara ulaşamamıştır.

Kızıldeniz'e Akabe Körfezi ile bağlantısı olan Ürdün'ün tek limanı da Akabe Limanı'dır. Liman, günümüzde turizm amaçlı da kullanılmaktadır. Avrupa ülkelerinden Ortadoğu Turu'na gelenlerin Mısır'a geçiş noktaları Akabe limanıdır. Bunun haricinde Akabe Limanından yolcu girişi de olmaktadır. 2009 yılında Akabe limanını kullanan turist sayısı 300 binden fazla olmuştur.

Limanın hem ulaşım ve turizm hem de ticaret amaçlı kullanımı, liman kapasitesinin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Yaşanan trafik, hava ve su kirliliği, düzensiz kentleşme gibi sorunların düzeltilmesi için Akabe çevresini düzenlemeye yönelik devlet projesi uygulanmaktadır.

5.1.2.2. Tarihi ve Tarihî Eserler

Ürdün, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla insanlığın ilk çağlarından beri kavşak noktası konumunda olmuştur. Bu nedenle sınırları içinde birçok medeniyetten kalan tarihi eserler mevcuttur. Kültür turizmine önem veren Ürdün, bu tarihi değerlerin hemen hemen hepsini turizmde kullanmaktadır. Nebatilerden kalan Petra, Roma dönemi eserleri, Memlük, Emevi, Osmanlı eserleri ülkedeki en önemli turizm alanlarını oluşturmaktadır. Tüm bu tarihi eserlerin varlığını verimli bir şekilde turizme kazandırmış olan Ürdün, kültür turizminin gelişmesine çok önem vermektedir.

Üç dinin de kutsal saydığı Kudüs'e yakın olan ve üç dinin de kutsal mekânlarını barındıran ülkede kültür turizminden sonra en fazla gelişen turizm çeşidi inanç turizmidir. Özellikle Madaba, Vaftiz Bölgesi, Nebo Dağı, inanç turizminin canlı olduğu merkezlerdir. İslamiyet'in ilk yıllarında İslam devletlerinin yaptığı savaşların mekânları ve savaşlarda şehit düşen sahabelerin türbeleri ile peygamberlerin türbeleri Müslümanların Umre sırasında ziyaret ettiği mekânlar arasındadır.

5.1.2.3. Çatışmalar ve Dış İlişkiler

Ürdün, özellikle son yüzyılda Ortadoğu'da çok yoğun olarak yaşanan savaş ve çatışmaların arasında bulunmaktadır. Batısında sürekli çatışma halinde olan Filistin-İsrail-Lübnan, doğusunda şu an ABD işgali altında olan, geçmişte de İran ve Kuveyt'le savaşan Irak arasında tampon bölge konumundadır. Bu çatışmaların arasında kalan ülkenin turizmi de yıllarca bu ortamdan olumsuz etkilenmiştir. Bütün bunlara rağmen Ürdün, hem İsrail hem de Irak'la uyguladığı barışçıl politikaları sayesinde, zaman zaman zarar görse de, bu çatışma ortamından en az etkilenmeyi başarmıştır.

Ürdün Krallığının, izlediği batı yanlısı barışçıl politikalar, zaman zaman Arap dünyasındaki radikal grupların hedefi olmasına sebep olmuştur. Kral Hüseyin döneminde Ürdün'ün Mısır ile birlikte İsrail ile barış anlaşması imzalaması, İsrail ile doğrudan temas halinde bulunulması, Kral Hüseyin ve onun ölümünün ardından oğlu Kral Abdullah döneminde de Batı yanlısı ve Amerikan dostu politikalar izlenmesi, Arap dünyasında dikkat çekmiştir. Ürdün Krallığı Irak'ın komşusu olarak Amerika'nın Irak'a geçiş ülkesi işlevi görmüş, Irak'ta tehdit altında bulunan Amerikalılar ve diğer

yabancılar Amman'a nakledilmiştir. BM de, Bağdat'taki merkezine düzenlenen saldırının ardından çalışanlarını güvenliğe almak için Amman'a göndermiştir.

5.1.2.4. Uluslararası Anlaşmalar ve Tanıtım

Ürdün, turizminin gelişimine çok önem vermektedir. Bu nedenle birçok ülke ile ilişkileri geliştirmek ve turizm sektörünün önemini anlamak ve anlatmak için anlaşmalar imzalanmıştır. Anlaşma imzalanan ülkeler: Bulgaristan, Fransa, Kıbrıs, Kore, Mısır, Polonya, Rusya, Pakistan, Azerbaycan, Hindistan, Ukrayna ve Yunanistan'dır. Mısır'la yapılan anlaşmada önemli bir nokta, Akabe limanından iki ülke arasında turistlerin geçiş yapabilecek olmasıdır. Birçok Avrupa ülkesi Ortadoğu turlarına Türkiye'den başlayıp Suriye ve Lübnan'a, sonra Ürdün'e geçip Akabe Limanı'ndan Mısır'a geçmektedir. Türkiye ile Ürdün arasında turizm ortaklığına yönelik bir anlaşma yapılacağına ilişkin ilk girişim, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 1 Aralık 2009'daki Ürdün ziyaretinde gündeme gelmiş ancak iki ülke arasındaki vize uygulamasının kaldırılması haricinde henüz bir anlaşma yapılmamıştır.

Ülkedeki tüm tarihi eserlerin tanıtımları ülke içinde yapılmaktadır. Havaalanından itibaren ülkenin tüm turistik değerleri afişler ve tanıtım kitapçıkları ile ülkeye giriş yapan turistlere tanıtılmaktadır. Ülkeler arası yapılan anlaşmalarla da yurt dışında tanıtımların sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak yurtdışı tanıtımları yeterli düzeyde değildir.

5.2. Turizmin Gelişimi

5.2.1. Gelen Turist

5.2.1.1. Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri

Ürdün, turizminin gelişimine önem vermiş ve buna yönelik çalışmalar yapmıştır. Bunun sonucunda ülkeye gelen turist sayısı ve turizm gelirleri hemen hemen her yıl artmıştır. Bölgede savaş ve çatışmaların yaşandığı yıllarda ve ekonomik kriz yaşanan dönemler hariç ülkeye gelen turist sayısı ve turizm gelirleri sürekli artış göstermiştir.

1981-2000 yılları arasında turizm gelirleri incelendiğinde sürekli artış yaşandığı görülmektedir. 1981 yılında 255 milyon dolar olan gelir, 2000 yılında 732 milyon dolara yükselmiş ve 19 yıl içinde 2,87 kat artmıştır (Tablo 12).

Tablo 12
Ürdün’de Yıllara Göre Turizm Gelirleri ve Giderleri (1981-2000)

Yıllar	Turizm geliri (Milyon Dolar)	Artış Oranı (%)	Turizm gideri (Milyon Dolar)
1981	255	-	172
1985	288	12,94	235
1990	479	66,32	315
1995	652	36,12	420
2000	732	12,27	387

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Ülkenin 2000-2009 yılları arasında turizmden elde ettiği gelirleri incelediğimizde genel olarak artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 13). Ortadoğu’daki savaş ve çatışmalardan etkilenen ülkenin turizm gelirleri bu olayların yoğun olarak yaşandığı yıllarda daha az oranda artış göstermiş ya da azalmıştır. Bununla birlikte son yıllarda yaşanan ekonomik krizin etkileri de ülkenin turizm gelirlerine ve ülkeye gelen turist sayısına olumsuz olarak yansımıştır.

2000 yılının Eylül ayında Batı Şeria ve Gazze’de başlayan çatışmalar ve 11 Eylül 2001’de ABD’ye yönelik terörist saldırıları sonrası, tüm Ortadoğu ülkeleri gibi Ürdün’ün turizmi de bunlardan olumsuz etkilenmiştir. Nitekim 2000 yılında 512,4 milyon JD (Ürdün Dinarı) olarak gerçekleşen gelir, 2001 yılında 496,2 milyon JD seviyesine düşerek %3,2 oranında azalmıştır (Tablo 13).

2002 yılında ülkeye gelen turist sayısı ve turizm gelirleri önceki yıllara göre artış göstermiş ancak Ocak 2003’te ABD’nin Irak’ı işgali, yalnızca Ürdün’ü değil tüm Ortadoğu’yu olumsuz etkileyen bir gelişme olmuştur. Ürdün’ün turizm gelirlerinde de bu dönemin olumsuz etkileri görülmektedir. Ülkeye gelen turist sayısında bir önceki yıla göre azalma meydana gelirken turizm gelirlerinde %1,3 gibi az miktarda artış

yaşanmıştır. 2002 yılında 743,2 milyon JD gelir sağlanmış, bir önceki yıla göre %49,8 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu oran, 2000 yılından sonra ülkenin turizm gelirlerinde yaşanan en büyük artış oranıdır. Ancak 2003 yılında turist sayısının çok az artması, bu artış oranının %1,2 seviyesinde kalmasına sebep olmuş, geliri ise 752,6 milyon JD olarak gerçekleşmiştir (Tablo 13).

2005 yılında turizm gelirleri 1.021,6 milyon JD olmuş, bir önceki yıla göre ise %8,3'lük artış yaşanmıştır (Tablo 13). Duraklama olarak adlandırabileceğimiz bu artış oranının sebebi, ülkede gerçekleşen bombalama olaylarının etkisidir. 2005'in Ağustos ayında Akabe körfezine demirli ABD savaş gemisinin, Kasım ayında ise Amman'daki üç otelin bombalanması, ülkenin turizm gelirlerini olumsuz etkilemiştir.

2006 yılında Petra'nın Dünyanın 7 harikasından biri seçilmesi ülkenin Dünyadaki tanıtımına olumlu yansımış, gelen turist sayısında da turizm gelirlerinde de etkisini göstermiştir. 2006 yılında Ortadoğu'daki savaş ve çatışmaların şiddetlenmiş olması dahi o yılın turizmini olumsuz etkilememiştir ancak 2007 yılında gelen turist sayısında azalma yaşanmıştır. 2006 yılında ülkeye 6.712.804 kişi gelmiş, 1.160,8 milyon JD gelir elde edilmiştir. Bir önceki yıla göre turizm gelirlerinde %13,6'lık artış yaşanmıştır. 2007 yılında ise ülkeye 6.528.625 kişi gelmiş, 1.638,9 milyon JD gelir elde edilmiştir. Turizm gelirlerindeki artış oranı ise %12,2 olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılında ABD'de başlayıp yıl sonuna doğru Avrupa'yı ve bütün dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin etkileri ülkenin turizm gelirlerine de yansımıştır. 2008 yılının Eylül ayında tüm dünyada etkisini hissettiren kriz, 2009 yılı boyunca da etkili olmuş ve bunun sonucunda, artış eğiliminde olan turizm gelirlerinde 2009 yılında düşüş yaşanmıştır. Ekonomik krizle birlikte 2009 yılı sonlarında dünya genelinde hızla yayılan domuz gribi salgını da turist sayısının, dolayısıyla da turizm gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur.

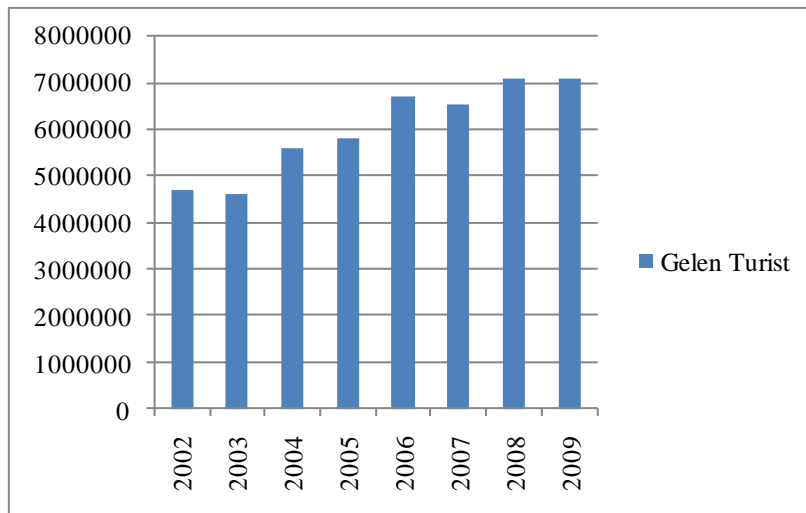
2008 yılında ülkeye 7.100.482 kişi gelmiştir. Gelen turist sayısının artması sonucu turizm gelirlerinde de bir önceki yıla göre % 27,46 oranında artış yaşanmış ve 2088,9 milyon JD gelir elde edilmiştir. 2009 yılında ise gelen turist sayısı 2008'e göre daha azdır. Ülkeye 7.084.552 turist gelmiştir. Turist sayısında yaşanan azalmaya bağlı

olarak turizm gelirleri %1,22 oranında azalarak 2.063,5 milyon JD olarak gerçekleşmiştir (Tablo 13).

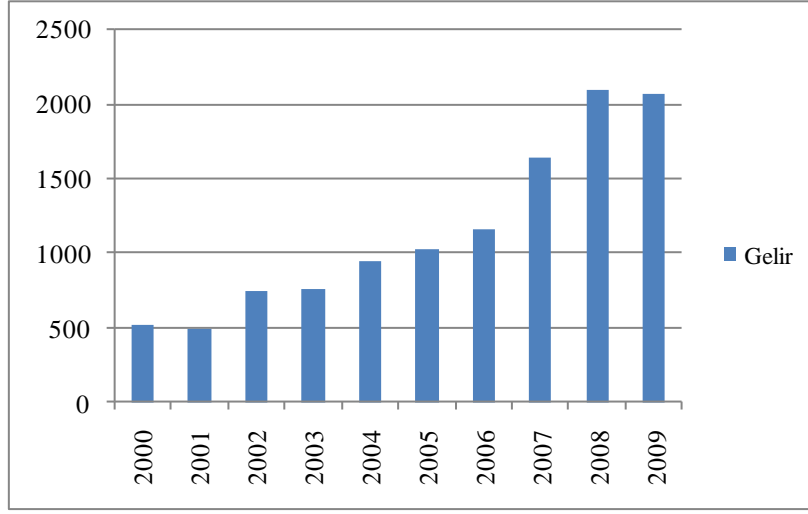
Tablo 13
Ürdün'e Gelen Turist Sayısı, Turizm Gelirleri ve Turizm Gelirlerindeki Artış Oranları (2000-2009)

Yıllar	Turist sayısı (kişi)	Turizm geliri		Turizm gelirindeki artış oranı (%)
		Milyon Ürdün Dinarı (JD)	Milyon Dolar	
2000	-	512,4	732,0	-
2001	1.477.697	496,2	708,8	-3,2
2002	4.677.018	743,2	1.061,71	49,8
2003	4.599.706	752,6	1.075,14	1,3
2004	5.586.658	943,0	1.347,14	25,3
2005	5.817.370	1.021,6	1.459,42	8,3
2006	6.712.804	1.160,8	1.658,28	13,6
2007	6.528.625	1.638,9	2.341,28	12,2
2008	7.100.482	2.088,9	2.984,14	-2,9
2009	7.084.552	2.063,5	2.947,85	29,7

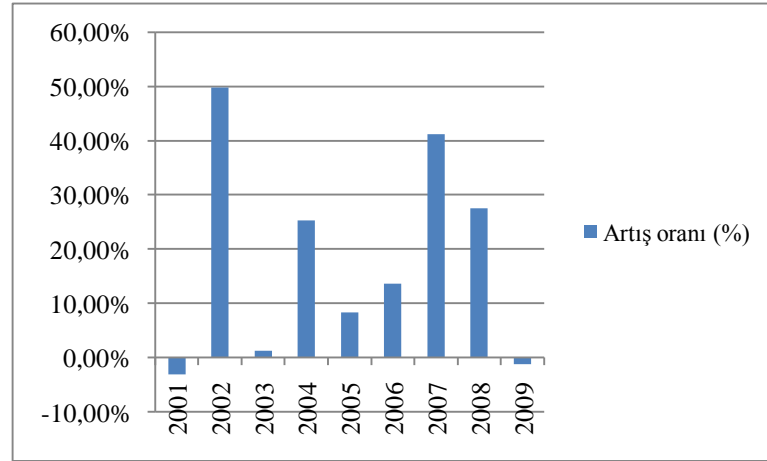
Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Grafik 16: Ürdün'e Gelen Turist Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2002-2009)

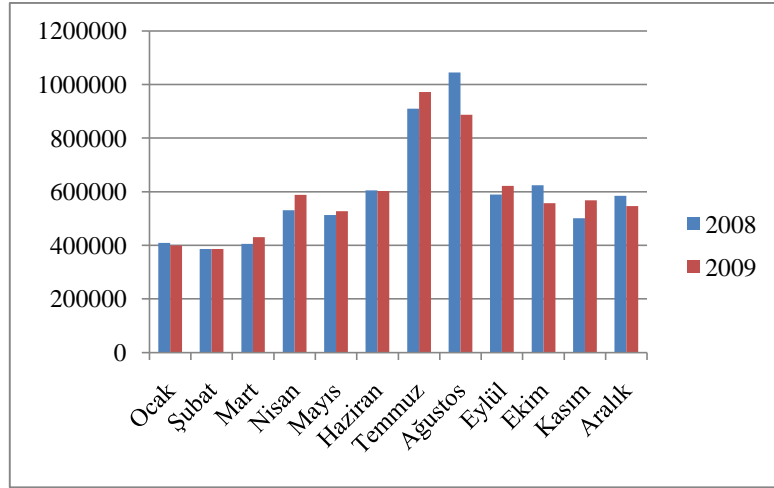
Grafik 17: Ürdün'ün Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Değişimi (2000-2009)

Grafik 18: Ürdün'ün Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Artış Oranları (%) (2001-2009)

Ülkeye gelen turist sayısının aylara göre dağılımı incelendiğinde, en fazla turist Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında geldiği görülmektedir. 2002 yılından itibaren yayımlanan verilere göre; en fazla turist Ağustos ayında gelmektedir. İkinci sırada Temmuz, üçüncü sırada ise Eylül ayı gelir. 2008 yılında üçüncü sırayı Ekim ayı almıştır. 2009 yılında ise ilk sırayı Temmuz, ikinci sırayı Ağustos, üçüncü sırayı ise Eylül ayı almaktadır (Grafik 19).

Ülkedeki turizm merkezlerine gelen turist sayıları incelendiğinde aşağıdaki grafikte paralellik olmadığı görülmektedir. Turizm Çeşitleri bölümünde, önemli turizm bölgelerine gelen turist sayıları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu incelemeye göre; önemli turizm merkezlerine en fazla turist ilkbahar ve sonbahar aylarında gelmektedir. Ülkeye giriş yapanların sayısının yaz aylarında artış göstermesinin sebebi, ülke dışında yaşayan Ürdünlülerin yaz aylarında yapmış olduğu ziyaretlerdir. Önemli turizm merkezlerine en fazla turistin Ekim ve Nisan aylarında gelmesinin sebebi ise ülkenin iklim koşullarıdır. Yaz mevsimini çok sıcak geçiren ülkede bahar ayları, turizm için en uygun dönemlerdir. Akabe’de ise kış sıcaklıkları oldukça yüksek olduğu için Aralık-Nisan arası dönem, daha fazla turistin geldiği dönemdir.

Grafik 19: Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

Ülkenin 2009 yılı turizm gelirleri, turistlerin geldikleri bölgelere göre incelendiğinde en fazla gelir getiren bölgenin Arap ülkeleri olduğu görülmektedir. En fazla turistin geldiği bölge olan Arap ülkeleri; 902,79 milyon JD ile aynı zamanda en fazla gelir getirendir. İkinci sırada 585,67 milyon JD ile ülke dışından gelen Ürdünlüler bulunmaktadır. Diğer bölgelerden gelen gelir ise 575 milyon JD olarak gerçekleşmiştir (Tablo 14).

Tablo 14
Bölgelere Göre Turizm Gelirleri (2009)

Bölge	Turizm Geliri	
	Milyon Ürdün Dinarı (JD)	Milyon Dolar
Arap Ülkeleri	902,79	1.289,7
Ülke dışında yaşayan Ürdünlüler	585,67	836,67
Diğer bölgeler	575,0	821,42

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

5.2.1.2. Turistlerin Geldikleri Bölgeler

Ülkeye gelen turistlerin geldikleri bölgeler incelendiğinde en büyük paya Arap ülkelerinin sahip olduğu görülmektedir. Arap ülkelerinden 2009 yılında gelen toplam turist sayısı 4.834.879 kişidir (Tablo 15). Bu ülkeler içinde ilk sırayı 2.057.364 kişiyle Suriye, ikinci sırayı ise 1.186.317 kişiyle Suudi Arabistan almaktadır (Tablo 16).

Arap ülkelerinden sonra ikinci sırayı Avrupa ülkeleri alır (Tablo 15). Ürdün Turizm Bakanlığı'nın yaptığı sınıflamaya göre Türkiye ve İsrail, Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu sınıflamaya göre ülkeye en fazla turist gönderen Avrupa ülkeleri arasında ilk sırayı 226.305 kişiyle İsrail, ikinci sırayı ise 152.819 kişiyle Türkiye almaktadır (Tablo 16). Diğer Avrupa ülkeleri içinde ise ilk sıradaki ülke 89.519 kişiyle İngiltere'dir. İsrail'den gelen turist sayısının bu kadar fazla olmasında iki etken sayılabilir. Bunlardan biri, Ürdün'ün İsrail'le barış halinde olan tek Arap ülkesi olmasıdır. İkincisi ise İsrail pasaportuna sahip olan Filistinlilerin ülkeye giriş yapması gösterilebilir. Ürdün nüfusunun büyük kısmı Filistinli göçmenlerden oluşmaktadır. Bu göçmenlerin ailelerinin bir kısmı Filistin'de ya da İsrail sınırları içinde yaşamaktadır. Bu kişilerin ülkeye ailelerini ziyaret için gelmeleri, ülkeye giren kişi sayısını arttırmaktadır.

Ülke dışında yaşayan Ürdünlüler ise 868.192 kişi ile üçüncü sıradadır (Tablo 15). Bu gruptakiler, daha çok Ürdün'de yaşayan ailelerini ziyaret amaçlı gelmektedirler.

Dördüncü sırada Amerika ülkeleri gelmektedir (Tablo 15). Amerika ülkelerinden gelen 223.890 kişiden 170.055 kişi ABD'den gelmiştir (Tablo 16). Bunda, Ürdün ile ABD arasında kurulan olumlu ilişkilerin etkisi bulunmaktadır. Irak'ı 2003'te işgal eden ABD, konaklama ve nakliye işlerini Ürdün üzerinden yapmakta, bu durum diğer sektörlerde olduğu gibi iki ülke arasındaki turizm ilişkilerine de olumlu yansımaktadır. ABD, Ürdün'e 2009 yılında turist gönderen ülkeler sıralamasında 8. sırada yer almaktadır (Tablo 16).

Beşinci sırada yer alan Asya ve Pasifik ülkelerinden 2009 yılında en fazla turist 40.135 kişi ile Müslüman bir ülke olan Endonezya'dan gelmiştir. Bu bölgeden gelen toplam turist sayısı ise 143.711 kişidir.

Altıncı sırayı ise Afrika ülkeleri almaktadır (Tablo 15). Bu ülkelerden gelen toplam turist sayısı 15.078 kişi iken Ürdün'e en fazla turist gönderen ülke 8.496 kişi ile Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Afrika ülkelerinin gelir seviyesi genellikle çok düşüktür. Dolayısıyla ülke dışına turist gönderme oranları da düşük seviyededir. Bu ülkeler içinde gelir seviyesi en yüksek olanlardan Güney Afrika Cumhuriyeti, Ürdün'e en fazla turist gönderen Afrika ülkesidir. Ürdün Turizm Bakanlığı'nın yaptığı sınıflamada kuzey Afrika ülkelerinden olan Mısır, Tunus, Fas gibi ülkeler Arap ülkeleri kısmında ele alınmıştır. Nitekim bu ülkeler içinde olan Mısır, 2009 yılında Ürdün'e 424.753 kişi göndererek en fazla turist gönderen ülkeler içinde 3. sırada yer almıştır (Tablo 16).

Tablo 15
Geldikleri Bölgelere Göre Gelen Turist Sayıları (2009)

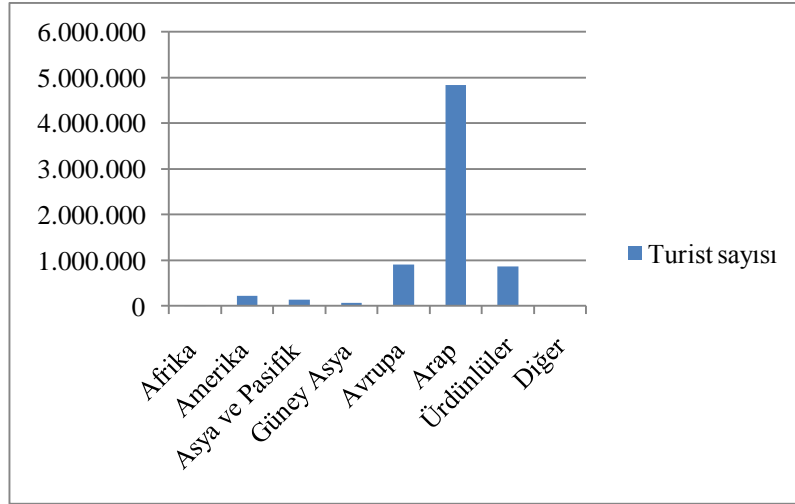
Bölge	Gelen Turist sayısı
Arap ülkeleri	4.834.879
Avrupa ülkeleri	909.180
Yurt dışında yaşayan Ürdünlüler	868.192
Amerika ülkeleri	223.890
Asya ve Pasifik ülkeleri	143.711
Güney Asya	74.609
Afrika ülkeleri	15.078
Diğer	15.012
Genel toplam	7.084.551

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Tablo 16
Ürdün'e En Çok Turist Gönderen İlk 10 Ülke ve Gelen Turist Sayısı (2009)

Sıralama	Ülke	Gelen Turist sayısı
1	Suriye	2.057.364
2	Suudi Arabistan	1.186.317
3	Mısır	424.753
4	Filistin	340.279
5	İsrail	226.305
6	Irak	218.267
7	Lübnan	171.279
8	ABD	170.055
9	Türkiye	152.819
10	Kuveyt	139.830

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Grafik 20: Geldikleri Bölgelere Göre Turist Sayısı (2009)

5.2.1.3. Turistlerin Konaklama Tercihleri

Ülkeye gelen turistlerin konaklama durumları incelendiğinde, gelen turistlerin çoğunun gecelemeyi tercih ettiği görülmektedir. Günübürlük gelen turist sayısına bakıldığında sadece Arap ülkelerinden gelenlerde günübürlük giriş yapanların gecelemlerinden daha fazla olduğu görülür (Tablo 17). Arap ülkeleri ile Ürdün arasında

vize sorunu olmadan geçiş yapılabilmesi, turistlere kolaylık sağlamıştır. Suriye gibi yakın ülkelerden güneybirlik turlarla gelen turistler bu sayıyı artırmaktadır.

Arap ülkeleri dışında güneybirlik gelenler, Ürdün'deki kutsal mekânları ziyaret amaçlı gelmektedirler. İsrail'e gelen turistler, güneybirlik Ürdün'e gelip, kutsal mekânları ziyaret etmekte ve İsrail'e geri dönmektedir.

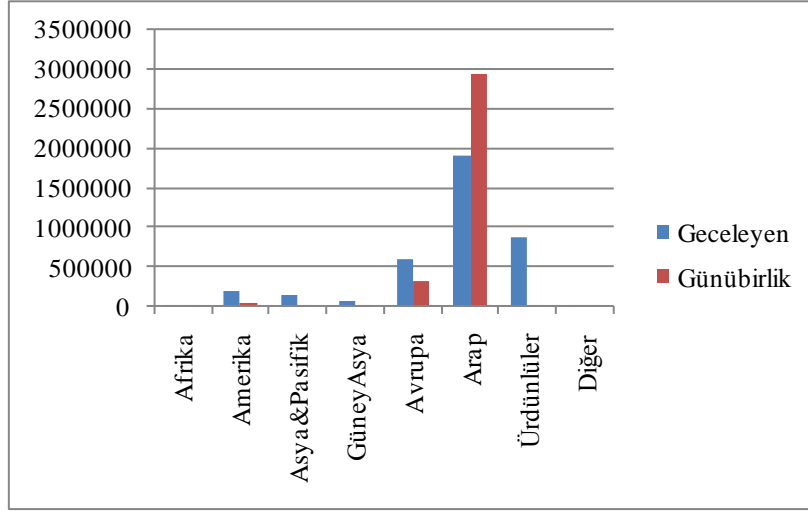
Geceleyen ve güneybirlik gelen turistlerin 2008-2009 yılları arasındaki değişiminde ise farklı bir durumla karşılaşmaktadır. Toplam turist sayısında, 2009 yılında azalma olmuştur ancak grafikte, geceleyen turist sayısında artış olduğu görülmektedir. Azalma, güneybirlik gelen turistlerde yaşanmıştır. Güneybirlik gelen turistler en fazla Arap ülkelerinden gelmektedir. Afrika ülkeleri ve yurt dışında yaşayan Ürdünlüler hariç tüm bölgelerden gelen güneybirlik turist sayısında azalma olmuştur (Tablo 17).

Konaklayan turist sayısı ise 2009 yılında Arap ülkeleri ve yurt dışında yaşayan Ürdünlüler hariç, bütün bölgelerde azalma yaşanmıştır (Tablo 17).

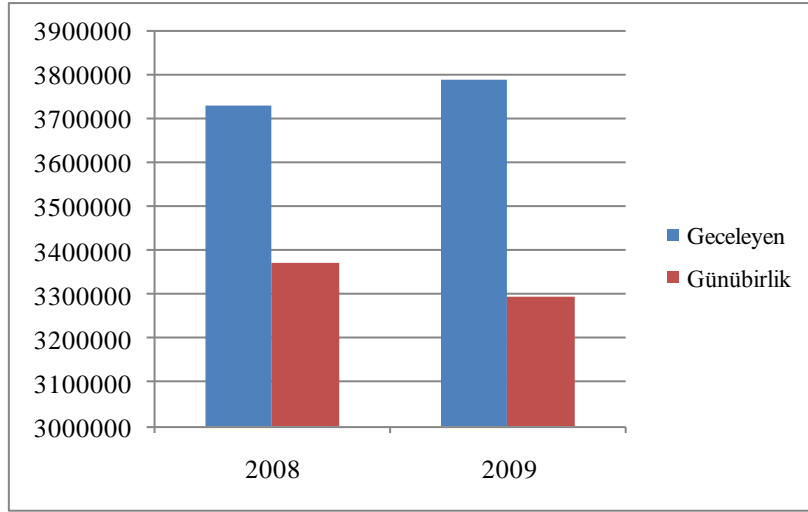
Tablo 17
Geceleyen ve Güneybirlik Gelen Turist Sayıları ve Değişim Oranları (2008-2009)

Bölge	2008						Değişim Oranı 09/08 (%)		
	Geceleyen turist	Güneybirlik turist	Toplam	Geceleyen turist	Güneybirlik turist	Toplam	Geceleyen turist	Güneybirlik turist	Toplam
Afrika ülkeleri	13.797	1.655	15.452	13.272	1.806	15.078	-3,8	9,1	-2,4
Amerika ülkeleri	200.371	37.039	237.410	189.776	34.114	223.889	-5,3	-7,9	-5,7
Asya&Pasifik ülkeleri	146.028	5.792	151.820	138.405	5.306	143.712	-5,2	-8,4	-5,3
Güney Asya	73.572	2.861	76.433	71.778	2.831	74.609	-2,4	-1,0	-2,4
Avrupa ülkeleri	657.626	336.711	994.337	602.395	306.785	909.180	-8,4	-8,9	-8,6
Arap ülkeleri	1.813.181	2.979.553	4.792.734	1.900.588	2.934.291	4.834.879	4,8	-1,5	0,9
Yurtdışında yaşayan Ürdünlüler	819.025	6.441	825.465	861.418	6.774	868.192	5,2	5,2	5,2
Diğer	5.124	1.708	6.832	11.260	3.752	15.012	119,7	119,7	119,7
Genel Toplam	3.728.724	3.371.759	7.100.483	3.788.891	3.295.660	7.084.552	1,6	-2,3	-0,2

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Grafik 21: Geceleyen ve Günübirlik Gelen Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı (2009)

Grafik 22: Günübirlik ve Geceleyen Turist Sayısının Değişimi (2008-2009)

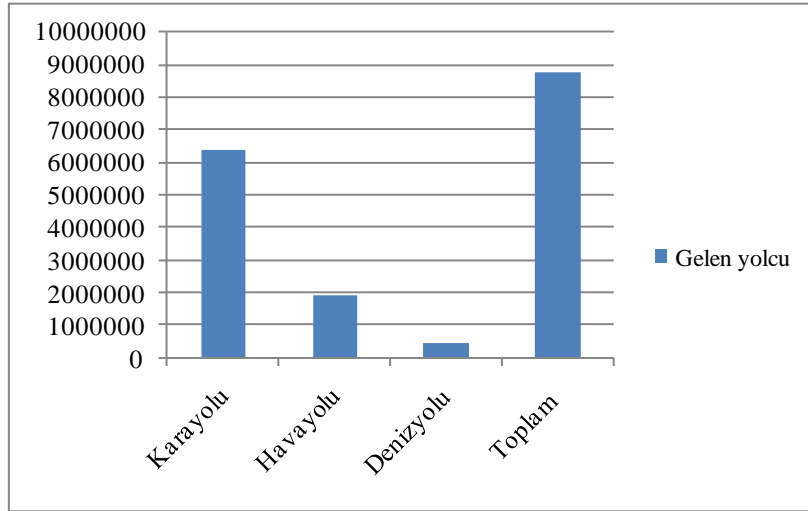
5.2.1.4. Turistlerin Ulaşım Tercihleri

Ülkeye giren yolcu sayıları, turist sayılarından daha fazladır. Bunun sebebi, transit geçiş için ya da aktarma için ülkeye girenlerin de bu sayıya dâhil edilmesidir.

Ülkeye gelen toplam 8.726.653 yolcunun 6.386.337'si karayolu ile giriş yapmıştır (Tablo 18). Bunun sebebi, ülkeye en fazla gelen turist Arap ülkelerinden

gelmesidir. Bu ülkeler yakın olduğu için karayolunu tercih etmektedir. Ayrıca Arap ülkelerinden düzenlenen günübirlik otobüs turlarının da bu sayının fazla olmasında etkisi vardır.

Ülkeye havayoluyla giriş yapanların sayısı 1.882.259 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 18). Uzak olan ABD, Avrupa ülkeleri gibi yerlerden gelen turistler havayolunu tercih etmiştir. Ülkedeki havaalanlarından en işlek olanı Amman'ın güneyindeki Kraliçe Aliye Uluslararası Havaalanı'dır. 2009 yılında bu havaalanından 1.733.653 kişi giriş yapmıştır (Tablo 19).

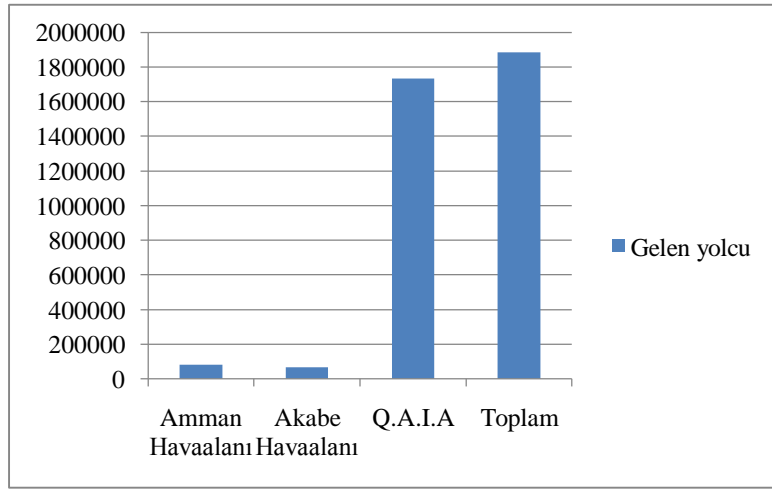
Grafik 23: Ulaşım Türlerine Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009)

Tablo 18
Ulaşım Türlerine Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009)

Ulaşım türü	Gelen yolcu (Kişi)
Karayolu	6.386.337
Havayolu	1.882.259
Denizyolu	458.057
Toplam	8.726.653

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Denizyolu, ülkeye girişlerde en az tercih edilen seçenek olmaktadır. 2009 yılında yalnızca 458.057 yolcu denizyolunu kullanmıştır (Tablo 18). Denizyolunun karayolu ve havayoluna oranla daha uzun süren bir ulaşım seçeneği olmasının yanı sıra ülkede sadece bir adet liman bulunmaktadır. Ülkenin tek limanı olan Akabe Limanı da işlek denizyollarına uzak bir noktadadır. Sonuç olarak Ürdün’de deniz ulaşımı gelişmemiştir. Bu faktörler, ülkeye denizyolu ile gelen kişi sayısının az olmasında etkili olmuştur.

Grafik 24: Havaalanına Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009)

Tablo 19
Havaalanına Göre Gelen Yolcu Sayısı (2009)

Havaalanı	Yolcu sayısı (Kişi)
Amman Havaalanı	80.071
Akabe Havaalanı	68.535
Q.A.I.A	1.733.653
Toplam	1.882.259

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

5.2.1.5. Turistlerin Ziyaret Ettikleri Bölgeler

2009 yılında ülkeye gelen turistlerin ziyaret ettikleri turizm bölgeleri incelendiğinde ilk sırayı 766.938 kişi ile Petra Antik kentinin aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise Jerash antik kenti yer alır (340.410 kişi). Üçüncü sırada Nebo Dağı (303.988 kişi), dördüncü sırada ise Madaba yer almaktadır (275.567 kişi) (Tablo 20). Ülkenin en bilinen turizm çekiciliği Petra Antik kentidir. Çok iyi korunmuş olan Jerash antik kenti de batılı turistlerin ilgisini çekmektedir. Ülkenin bu kaynaklarının haricinde en gelişmiş turizm çeşidi olan inanç turizminin merkezleri de (Nebo Dağı ve Madaba) sıralamada bu antik şehirlerden sonra yer almaktadır.

Bütün turizm merkezlerine gelen yabancı turist sayısı yerli turist sayısından fazladır. Özellikle Madaba ve Nebo Dağı'nı ziyaret edenler arasında yerli turistlerin, diğer bölgelere göre çok daha az sayıda geldiği görülmektedir (Tablo 20). Nebo Dağı Yahudilerin, Madaba ise Hıristiyanların kutsal mekânlarıdır. Ülkede yaşayan Yahudi ve Hıristiyanların büyük kısmı bu bölgelerde yaşamakta, ülkenin diğer yerlerinden de buralara fazla turist gelmemektedir.

2008 ve 2009 yıllarında bölgelere gelen turist sayılarına bakıldığında Karak, Pella ve Ajlun hariç tüm bölgelerde 2009 yılında azalma meydana geldiği görülmektedir. (Tablo 20) 2009 yılında ülkeye gelen toplam turist sayısında ekonomik krizin etkileri nedeniyle azalma meydana gelmiş, bu da en fazla turist alan bölgelerde daha fazla hissedilmiştir.

Tablo 20
Önemli Turizm Merkezlerine Gelen Yerli, Yabancı ve Toplam Turist Sayısı ile
Turist Sayısının Değişim Oranları (2008-2009)

Bölge	2008			2009			Değişim oranı (%) (2008 / 2009)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Petra	759.996	90.322	850.318	661.356	105.582	766.938	-13,0	16,9	-9,8
Jarash	307.408	44.100	351.508	279.810	60.600	340.410	-9,0	37,4	-3,2
Nebo Dağı	326.146	556	326.702	302.623	1.365	303.988	-7,2	145,5	-7,0
Madaba	296.523	1.803	298.326	274.139	1.428	275.567	-7,5	-20,8	-7,6
Vadi Rum	199.091	7.799	206.890	166.136	4.911	171.047	-16,6	-37,0	-17,3
Karak	143.476	11.105	154.581	142.591	17.050	159.641	-0,6	53,5	3,3
Ajlun	96.784	45.085	141.869	98.401	58.143	156.544	1,7	29,0	10,3
Um Qais	77.998	47.360	125.358	72.164	49.385	121.549	-7,5	4,3	-3,0
Pella	19.942	8.121	28.063	22.558	8.961	31.519	13,1	10,3	12,3
Akabe	11.011	6.881	17.892	10.138	7.409	17.547	-7,9	7,7	-1,9

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

5.2.2. Giden Turist Sayısı ve Turizm Giderleri

Ürdün, gelişmekte olan bir ülkedir. Gelişmişlik seviyesi, gelir seviyesi ve bunlara paralel olarak ülkeden yurt dışına turist gönderme oranı her geçen yıl artmaktadır. Ülkenin turizmini en fazla etkileyen faktörlerden biri olan Ortadoğu'da meydana gelen savaş ve çatışmalar ile ekonomik kriz yaşanan dönemler dışında ülkenin yurt dışına gönderdiği turist sayısı sürekli artış göstermiştir.

2009 verilerine göre, nüfusu 6 milyondan fazla olan ülkenin yaklaşık %30'u her yıl turist olarak yurt dışına çıkmaktadır. 2002-2009 arası dönemdeki veriler incelendiğinde 2003 ve 2007 yılları hariç her yıl, yurt dışına turist gönderme oranında artış olduğu görülmektedir. 2002 yılında nüfusun yaklaşık %24'ü turist olarak yurt dışına çıkarken 2003'te azalma meydana gelmiş ve %23'e düşmüştür. Bu dönemden sonra oran giderek artmış ve yaklaşık olarak; 2004'te %26'ya, 2005'te %27'ye, 2008'de %31'e ve 2009'da %32'ye kadar yükselmiştir. Ülkenin gelir seviyesinin giderek yükselmesi, bu artışın temel sebebi olarak gösterilebilir.

Ürdün'den yurtdışına turist olarak gidenlerin sayısının 2003 ve 2007 yılları hariç sürekli artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 21). 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinin etkileri ülkeye gelen turist sayısının azalmasına sebep olduğu gibi, ülkeden gidenlerin sayısının da azalmasına neden olmuştur. 2008 yılında bir önceki yıla göre artan sayı, 2009 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle bir önceki yıla göre azalmıştır.

Tablo 21
Ürdün'den Yurt Dışına Çıkan Kişi Sayısı ve Artış Oranları (2002-2009)

Yıllar	Giden Turist Sayısı (kişi)	Giden Turist Sayısındaki Artış Oranı (%)
2002	1.276.256	-
2003	1.229.139	-3,69
2004	1.420.340	15,56
2005	1.523.276	7,25
2006	1.833.729	20,38
2007	1.765.252	-3,73
2008	1.971.544	11,69
2009	2.054.369	4,20

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

2002-2009 yılları arasında Ürdün'den yurt dışına çıkan kişi sayısının aylara göre değişimi incelendiğinde en fazla çıkış yapılan ayların yaz ayları olduğu görülmektedir. En fazla çıkış yapılan ay Temmuz iken, Ağustos ve Eylül ikinci ve üçüncü sırada gelmektedir. Ülkede yaz mevsiminin çok sıcak geçmesinin yanı sıra, dünyadaki diğer bölgelerin turizm sezonunun bu dönemler olması en fazla turistlerin ülkeden yaz mevsiminde gitmesine neden olmaktadır.

Ürdün'den ülke dışına yönelik çıkışlarda en çok gidilen ülke grubu, %75'in üzerinde bir ağırlıkla diğer Arap ülkeleri olarak gerçekleşmektedir (Tablo 22). Bu ülkelerle Ürdün arasında vize uygulamasının olmaması, Ortadoğu'da BAE gibi son yıllarda turizmi çok hızlı gelişen ülkelerin varlığı ve Hac ibadetini gerçekleştirmek için Suudi Arabistan'a, Umre ibadetini gerçekleştirmek için yine Suudi Arabistan ve diğer Müslüman ülkelere ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, Arap ülkelerinin yurt dışına çıkışlarda en fazla tercih edilen ülkeler olmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte

Ürdün nüfusunun yaklaşık yarısı göçmenlerden oluşmaktadır. Filistinli ve Iraklı birçok göçmen, her yıl ülkelerini ve ailelerini ziyaret etmek üzere Arap ülkelerine gitmektedir.

Arap ülkeleri dışında en ağırlıkta tercih edilen ülke Türkiye'dir. 2006 yılına kadar sürekli düşüş gösterse de Türkiye, Ürdünlülerin yurt dışına çıkışlarda tercih ettiği ülkeler sıralamasında %5'in üzerinde bir oranla 2. Sırada yer almaktadır (Tablo 22). Bu tarihten sonra iki ülke arasında gelişen yakınlaşma, Ürdün'den Türkiye'ye giden turist sayısının artmasına neden olmuştur. 2009 yılında Türkiye ve Ürdün arasında çeşitli sektörlerle birlikte turizm alanında da gerçekleşen anlaşmaların bu payı giderek artırması beklenmektedir. İki ülke arasında vize engelinin ortadan kaldırılması, gidiş gelişlerde en önemli etkiye sahip faktör olarak karşımıza çıkar. Vizelerin kaldırıldığı tarih olan 2 Aralık 2009'dan sonra Türkiye-Ürdün arası yolcu trafiğinde artış meydana gelmiştir. Türkiye'den yurt dışına yapılan turlarda da, Ürdün'den yurt dışına yapılan turlarda da iki ülke, daha çok talep edilmeye başlamıştır.

Üçüncü sırada tercih edilen ülke ise İngiltere'dir (Tablo 22). Bunda etkili olan temel faktör, Ürdün'ün 1921'e kadar İngiltere'ye bağlı bir yönetim olmasıdır. Bağımsızlığı İngiltere tarafından verilen ve belli bir süre daha İngiltere'nin desteğiyle yönetilen ülke, bu ülkeye yakınlık duymakta ve diğer ülkeler içinde en fazla turisti İngiltere'ye göndermektedir.

ABD ile iyi ilişkiler içinde olan Ürdün, ABD'ye fazla turist göndermemektedir. Özellikle 2001 yılında ABD'ye yapılan terörist saldırıları sonrası 2002'de bu ülkeye hiç turist göndermemiştir. Bundan sonraki yıllarda turist gönderse de çok az sayıda gerçekleşmiştir (Tablo 22).

Tablo 22
Ürdün'den Yurt Dışına Çıkışlarda Gidilen Ülke Gruplarının Yüzdesel Ağırlıkları
(2002-2006)

Gidilen ülke	Yıllar				
	2002	2003	2004	2005	2006
Arap Ülkeleri	67,96	76,48	76,68	76,91	75,03
Türkiye	7,08	5,76	5,58	5,48	5,29
ABD	0,00	0,08	1,06	1,11	1,09
İngiltere	4,72	3,84	3,85	4,02	5,43
Malezya	4,38	2,16	2,11	2,08	2,17
Tayland	4,05	2,0	1,96	1,94	2,04
Diğer ülkeler	11,80	8,88	8,75	8,46	8,96

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Ürdün'ün turizm giderleri, giden turist sayısına paralel olarak artış göstermiştir. Genel olarak ülke geliştikçe ve milli gelir arttıkça ülke dışına çıkışlar artmış ve giderler de artış göstermiştir.

Ülkenin 1981-2000 yılları arasındaki turizm giderleri incelendiğinde 2000 yılı hariç tüm yıllarda giderlerin artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 23).

Tablo 23
Ürdün'de Yıllara Göre Turizm Giderleri ve Artış Oranı (1981-2000)

Yıllar	Turizm gideri (Milyon Dolar)	Artış Oranı (%)
1981	172	-
1985	235	36,63
1990	315	34,04
1995	420	33,33
2000	387	-7,86

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

2000 yılı sonrası turizm giderleri incelendiğinde, 2003 hariç tüm yıllarda artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 24). 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinin etkileri, giden turist sayısının azalmasına, buna bağlı olarak turizm giderlerinin de azalmasına sebep olmuştur. Sonraki yıllarda gelir seviyesi giderek artan ülkede yurt dışına çıkan kişi sayısının azaldığı 2007 yılında bile turizm giderlerinde azalma meydana gelmemiştir. Ancak ekonomik krizin etkileri, turistlerin harcamalarına da yansımış ve 2007 yılında bir önceki yıla göre %41,10 oranında artan harcamalar, ekonomik krizin yaşanmaya başladığı 2008 yılında %13,55, krizin en yoğun yaşandığı 2009 yılında ise yalnızca %6,37 oranında artmıştır (Tablo 24).

Tablo 24
Yıllara Göre Ürdün'ün Turizm Giderleri ve Giderlerin Artış Oranları (2002-2009)

Yıllar	Turizm Giderleri		Turizm Giderlerindeki Artış oranı (%)
	Milyon Ürdün Dinarı (JD)	Milyon Dolar	
2002	321,3	447,57	-
2003	320,4	457,71	-0,28
2004	371,4	530,57	15,92
2005	414,8	592,57	11,69
2006	443,3	633,28	6,87
2007	625,5	893,57	41,10
2008	710,25	1014,64	13,55
2009	755,5	1079,28	6,37

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

5.2.3. Konaklama

Turizmin hızla geliştiği, turist sayısının 7 milyonu aştığı ülkede konaklama çeşitleri ve sayısı giderek artmaktadır. 1992 yılında apart otel ve kamping seçenekleri yokken, 2009'a gelindiğinde 13 kamping, 134 apart otel yapılmıştır (Tablo 25). Ülkede farklı turizm seçeneklerinin gelişmesi, konaklama seçeneklerinin de artmasını ve

çeşitlenmesini de beraberinde getirmektedir. Özellikle eko turizmin gelişmesi, kamping tarzı konaklama türlerinin ülkede yaygınlaşmasına sebep olmuştur. 1992’de “sınıflandırılmamış” kapsamındaki düşük kalite otellerin sayısı 2009’da azalmıştır. Bu durum, otel kalitelerinin giderek arttığının bir göstergesidir.

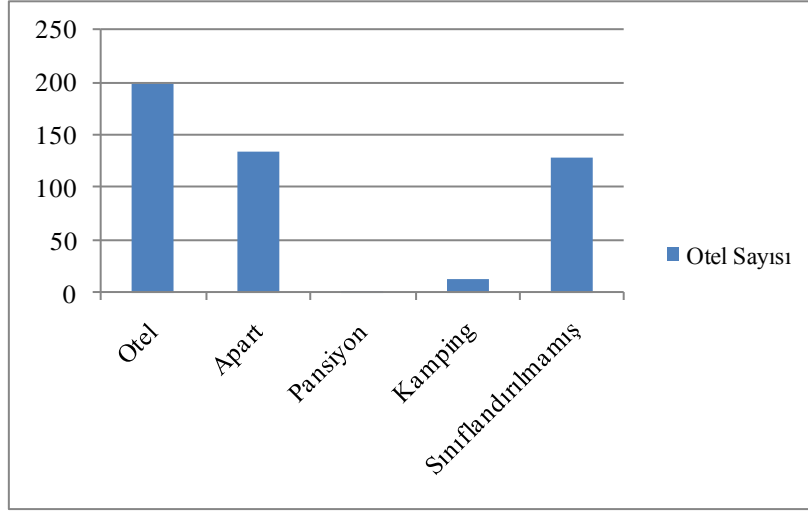
Ülkedeki toplam otel sayısı 1992’de 244’ken 2009’a kadar geçen 17 yıl içinde 476’ya çıkarak yaklaşık 2 kat artış göstermiştir (Tablo 25). Apart otel, kamping gibi seçenekler artış gösterse de otellerin sayısı çok daha fazladır. Ancak bu oteller içinde 3 yıldız ve üzeri kalitede uluslararası standartlara sahip otellerin sayısı diğerlerine göre oldukça azdır. Bu kalitedeki 96 otelin büyük kısmı da Amman’da bulunmaktadır.

Ülkedeki konaklama seçeneklerinden en fazla sayıda olanı otellerdir. 198 adet sınıflandırılmış otel yanında 129 adet sınıflandırılmamış düşük kaliteli otel bulunmaktadır. Apart otellerin sayısı ise 134’tür (Tablo 25). Sınıflandırılmamış otellerle apart otellerin sayısı çok yakın gözükse de oda ve yatak kapasitesi bakımından apart oteller, sınıflandırılmamış otellerden daha fazla kapasiteye sahiptir.

Tablo 25
Ürdün’deki Konaklama Türlerinin Yıllara Göre Değişimi (1992-2009)

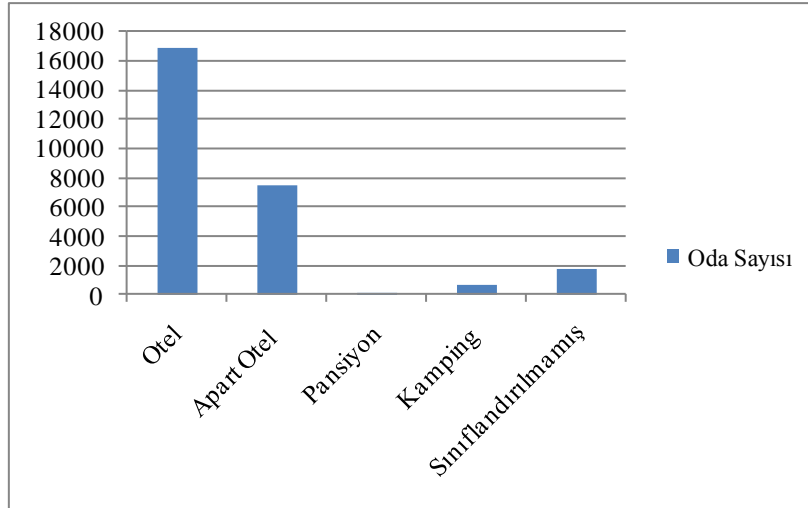
Konaklama Türü		Yıllar			
		1992	2000	2005	2009
Otel	5 yıldız	5	14	21	23
	4 yıldız	10	18	22	23
	3 yıldız	24	42	43	44
	2 yıldız	38	51	49	54
	1 yıldız	48	69	63	54
Toplam (Otel)		125	194	198	198
Apart Otel		-	82	122	134
Pansiyon		1	2	2	2
Kamping		-	1	8	13
Sınıflandırılmamış		118	175	138	129
Genel Toplam		244	454	468	476

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

Grafik 25: Ürdün’de Türlerine Göre Konaklama Seçenekleri (2009)

Konaklama çeşitlerine göre oda ve yatak sayıları incelendiğinde en fazla oda ve yatak sayısının otellerde olduğu görülmektedir. Sayısı 129 olan sınıflandırılmamış kapsamdaki küçük otellerde yatak sayısı yalnızca 4.012 iken, sınıflandırılmış 198 otelde bulunan yatak sayısı 29.884’tür. Toplam yatak sayısı ise 44.304’tür. Ülkede en az bulunan konaklama türü olan pansiyonlardaki yatak sayısı ise yalnızca 34’tür (Grafik 26) (Tablo 26).

Grafik 26: Konaklama Seçeneklerine Göre Oda Sayısı (2009)

Tablo 26
Ürdün’de Konaklama Türleri ile Bu Türlere Göre Oda ve Yatak Sayıları (2009)

Otel türü		Otel sayısı	Süit	Oda	Yatak
Otel	5 yıldız	23	443	6.173	10.820
	4 yıldız	23	200	2.607	4.839
	3 yıldız	44	247	3.386	6.508
	2 yıldız	54	116	2.156	4.530
	1 yıldız	54	28	1.532	3.187
Toplam (Otel)		198	1.034	15.854	29.884
Apart otel		134	2.841	4.674	8.979
Pansiyon		2	-	14	34
Kamping		13	-	632	1.395
Sınıflandırılmamış		129	1	1.706	4.012
Genel Toplam		476	3.876	22.880	44.304

Kaynak: Ürdün Turizm Bakanlığı (www.tourism.jo)

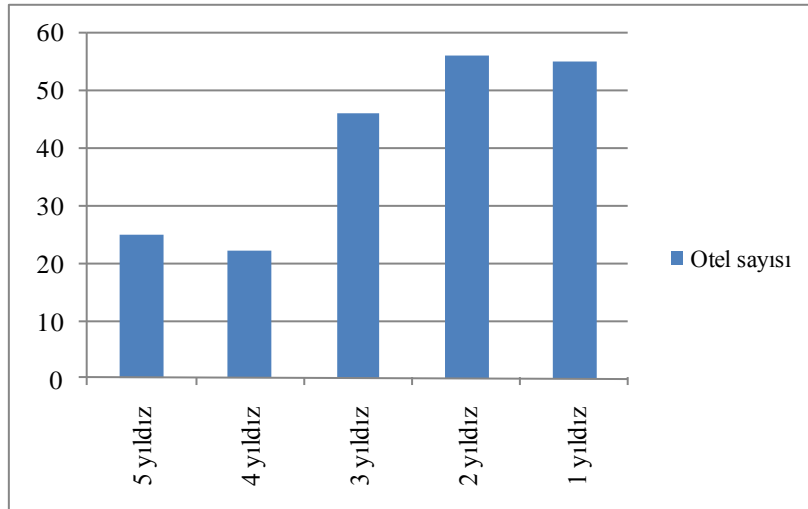
2009 yılındaki otellerin özellikleri incelendiğinde yüksek kaliteli otellerin sayısının önceki yıllara göre daha fazla olduğu görülür. Ancak düşük kaliteli otellerin sayısı 4 ve 5 yıldızlı otellerin sayısından daha fazladır. Ülkeye en fazla turist, gelişmemiş Arap ülkelerinden gelmektedir. Gelişmiş ülkelere gelen turistlerin kalite beklentisi daha yüksektir. Gelişmiş ülkelere gelen turist sayısını artırmak isteyen Ürdün, önceleri yalnızca Amman’da bulunan lüks otellerin sayısını arttırmış ve Akabe, Petra ve Ölü Deniz’de de bu tür otelleri hizmete açmıştır. Örneğin Ölü Deniz’de yalnızca 4 ve 5 yıldızlı oteller bulunmaktadır. Çünkü burası sağlık turizminin geliştiği bir bölgedir ve dünyanın çeşitli bölgelerinden sağlık turizmine gelen insanlara yalnızca büyük otellerde profesyonel sağlık hizmeti verilebilmektedir.

Ayrıca ülkede turizmi geliştirmeye yönelik yapılan bölgesel projelerde de lüks otellerin sayısının artırılması hedeflenmektedir. Özellikle Akabe, Kuzey Bölgesi (özellikle Salt şehri çevresi) ve Petra, bu bağlamda teşvik edilen bölgelerdir.

Amman, Akabe, Petra ve Ölü Deniz dışında hiçbir bölgede lüks otel bulunmamakta, İrbid’de en yüksek kalite olarak 3 yıldızlı 1 otel bulunmaktadır. Verilen bölgeler haricindeki her yerde bulunan oteller 2 ve 1 yıldızlı düşük kaliteli otellerdir. Sadece büyük şehirler ve önemli turizm bölgelerinde lüks otel bulunmasının temel sebebi, ülkede ulaşımın kolay sağlanmasıdır. Yalnızca bir bölgede konaklama yapılarak tüm ülke rahatlıkla sayıları oldukça fazla olan günübirlik turlarla görülebilmektedir. Bu nedenle küçük merkezlerde otel bulunmamaktadır.

Tablo 27
Şehirlere Göre Otel Sayıları (2009)

Şehir	Otel Sayısı
Amman	116
Petra	33
Akabe	30
Ölü Deniz	3
Kerak	4
Ajlun	2
İrbid	4
Jerash	2
Madaba	3
Zarka	1
Toplam	198

Grafik 27: Sınıflandırmalarına Göre Otel Sayıları (2009)

5.2.4. İstihdam

Turizm istihdam yaratır ve çoğaltıcı bir etkiye sahiptir. Tek bir otel yapımı bile birbirine bağlı bir dizi iş olanağı yaratır. Genellikle yüksek katma değerli ve emek yoğun bir faaliyet olan turizm, yerel iş gücünü çeker. Turizmin bu şekilde gıda maddelerinden hediyelik eşya satışlarına, konaklama tesislerindeki mobilyalara kadar yüzlerce başka imalat faaliyetindeki üretimi artırması “turizmin çoğaltıcı etkisi” olarak bilinmektedir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 1999, s.65).

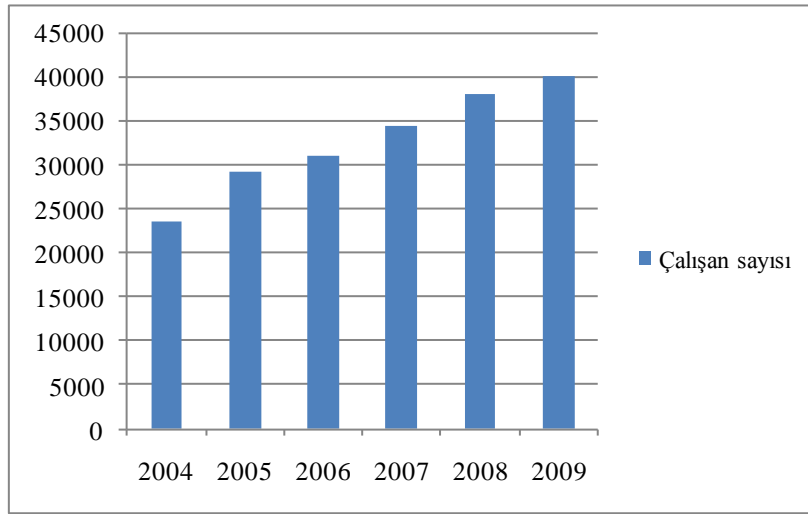
Irak ve Filistin’den çok miktarda göçmen alıp, vatandaşlık hakkı tanıyan Ürdün’de turizmin gelişmesi, bu nüfusa yeni istihdam alanları açılması bakımından çok önemlidir. Bu nedenle yönetim, turizmin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapmaktadır. Nitekim turizm sektöründe çalışan kişi sayısının her yıl gösterdiği artışlar, turizm sektörünün ülke ekonomisine katkısını göstermektedir.

Ürdün’de turizm sektörü geliştikçe sektörde çalışan kişi sayısı da artış göstermektedir. Özellikle yüksek kaliteli otellerin sayısı arttıkça, daha fazla çalışana ihtiyaç duyulacaktır. Nitekim geçmiş yıllardaki veriler incelendiğinde sektörde çalışan kişi sayısının da sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

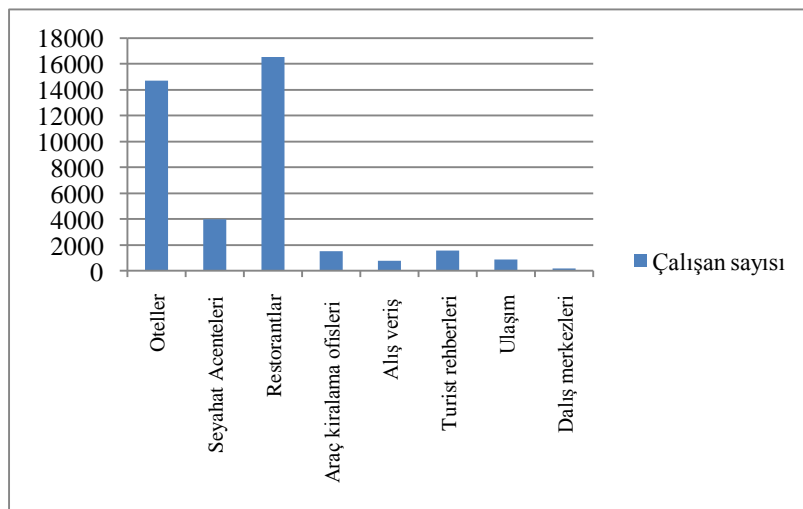
1990’da 8.252 olan çalışan kişi sayısı 1995’te 13.065 iken, 2000’de 21.515, 2004’te 23.554, 2005’te 29.384, 2006’da 31.063, 2007’de 34.405, 2008’de 38.224, 2009’da ise 40.092 olmuştur (Grafik 28). Bu durumda 2004’ten 2009’a kadar geçen süreçte turizm sektöründe çalışan kişi sayısı %70,29 artış göstermiştir. Bu hızlı artışın sebebi; söz konusu dönemde ülkenin, turizmin geliştirilmesine yönelik yapmış olduğu yatırımların artmış olmasıdır. Çalışan kişi sayısındaki en hızlı artış, 2005 yılında gerçekleşmiştir. %24,80’lik artışta etkili olan en önemli faktör, ülkeye gelen turist sayısının 2004 yılında çok fazla artmasıdır. Bu artış sonucunda yetersiz kalan oteller, bir sonraki yıl çalışan kişi sayısını arttırmışlardır.

Konaklama türlerine göre çalışan kişi sayısında inceleme yapıldığında, en fazla çalışanın otellerde olduğu görülmektedir. Diğer seçeneklere göre çok daha fazla çalışanın bulunduğu otelleri, apart oteller izlemektedir (Grafik 29).

Çalışan kişi sayısının en fazla olduğu turizm aktivitesi 16.517 kişi ile restoranlardır. İkinci sırada 14.697 kişi ile konaklama tesisleri, üçüncü sırada ise 3.981 kişi ile seyahat acenteleri gelmektedir (Grafik 29). Gününbirlik turların çok sayıda bulunduğu ülkelerde seyahat acentelerinin sayısı oldukça fazladır. Çalışanların istihdam edildiği bölgeler incelendiğinde en fazla çalışanın 28.256 kişiyile Amman’da olduğu görülmektedir. İkinci sırada gelen Akabe’de ise 4.515 kişi istihdam edilmektedir.

Grafik 28: Ürdün’de Turizm Sektöründe Çalışan Kişi Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2004-2009)

Grafik 29: Turizm Aktivitelerine Göre Çalışan Kişi Sayısı (2009)

5.3. Turizmin Ülke Ekonomisine Katkısı

Uluslar arası turizmdeki büyüme hızı dünyanın her tarafında eşit oranda değildir. Bununla birlikte aynı bölgedeki büyüme hızı da her yıl aynı değildir. Ürdün'ün turizm gelirlerindeki artış oranları incelendiğinde de bu dalgalanma görülmektedir. Bölgenin turizmini etkileyen faktörlerin olumlu ya da olumsuz etkileri turizm gelirlerine yansımaktadır. Bazı dönemlerde bir önceki yıla göre azalma gösteren turizm gelirleri, bazı yıllarda çok büyük artış göstermiştir.

Bütün ülkeler için önem taşıyan turizm gelirleri özellikle gelişmekte olan ve ekonominin diğer sektörlerinin fazla gelişmediği ülkeler için daha da büyük önem taşımaktadır. Bu ülkeler hem turizm gelirlerini artırma savaşı vermekte hem de kendi toplumlarını kalkınma süreçleri içinde turizm ve tatil olayına daha fazla katmaya çalışmaktadır. Bu yüzden büyüme oranları en fazla bu ülkelerde (Afrika ve Ortadoğu) meydana gelmiştir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 1999, s.65).

Ürdün de doğal kaynakları nüfusunun ihtiyacına yetmeyen bir ülke olduğu için turizm gelirlerini arttırma yönünde çalışmalar yapan bir ülkedir. Yıllar içindeki gelişimine bakıldığında, büyüme oranı fazla olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Turizm gelirlerinde yıllara göre artış oranları incelendiğinde, 2000 yılına kadarki süreçte ortalama artışın %6,39 olarak gerçekleştiği görülür. 2000 yılından sonraki veriler incelendiğinde ise ortalama %14,9'luk artışla karşılaşılır. Bu artışta ülkenin turizme yönelik yatırımları artırması en büyük etkiye sahiptir.

Turizm sektörünün Ürdün ekonomisindeki payı son yıllarda fazla değişmemiş ve 2000 yılında % 6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, bu oran 2001 yılında % 4 seviyelerine gerilemiştir (KOÇAK, 2004, s.7). İzleyen yıllarda 2001 yılındaki kadar düşük seviyeye inmemiş ancak turizm gelirlerinde düşüş yaşandığı yıllarda ekonomideki payında da azalma meydana gelmiştir.

Turizm, ayrıca gelir dağılımındaki mekânsal farklılıkları azaltarak bölgesel farklılıkları gidermede de önemi bir rol oynayabilmektedir. Kırsal alanlarda nüfusun göç etmesi dolayısıyla bu alanlarda meydana gelen ekonomik çöküntünün giderilmesinde turizmin büyük katkısı vardır. Özellikle herhangi bir turizm çekiciliğine

sahip alanlarda bu çekicilik kullanılarak ya da yapay çekicilikler yaratılarak kırsal alanların kalkındırılmasında da hükümetler turizmi çözüm olarak görmekte ve teşvik etmektedirler. Bazı doğal özellikler de eko turizm yoluyla turizme açılarak kırsal alanlara gelir elde edilmektedir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 1999, s.66).

Yaklaşık 6 milyonluk nüfusunun 2,5 milyon kadarı Amman çevresinde, geri kalan çok büyük bir kısmı da kuzey bölgelerde yaşayan Ürdün'de nüfus çok dengesiz dağılmıştır. Giderek daha da kalabalıklaşan kuzey bölgelerdeki sorunları azaltmanın en iyi yolu, buralara güney bölgelerden yapılan göçü önlemektir. Bu nedenle güney bölgelerde sanayi ve diğer faaliyetlerin yanında turizm de geliştirilmeye çalışılmaktadır. Güneyde yer alan Petra, Vadi Rum, Akabe, Mujib gibi turizm merkezleri giderek gelişmektedir.

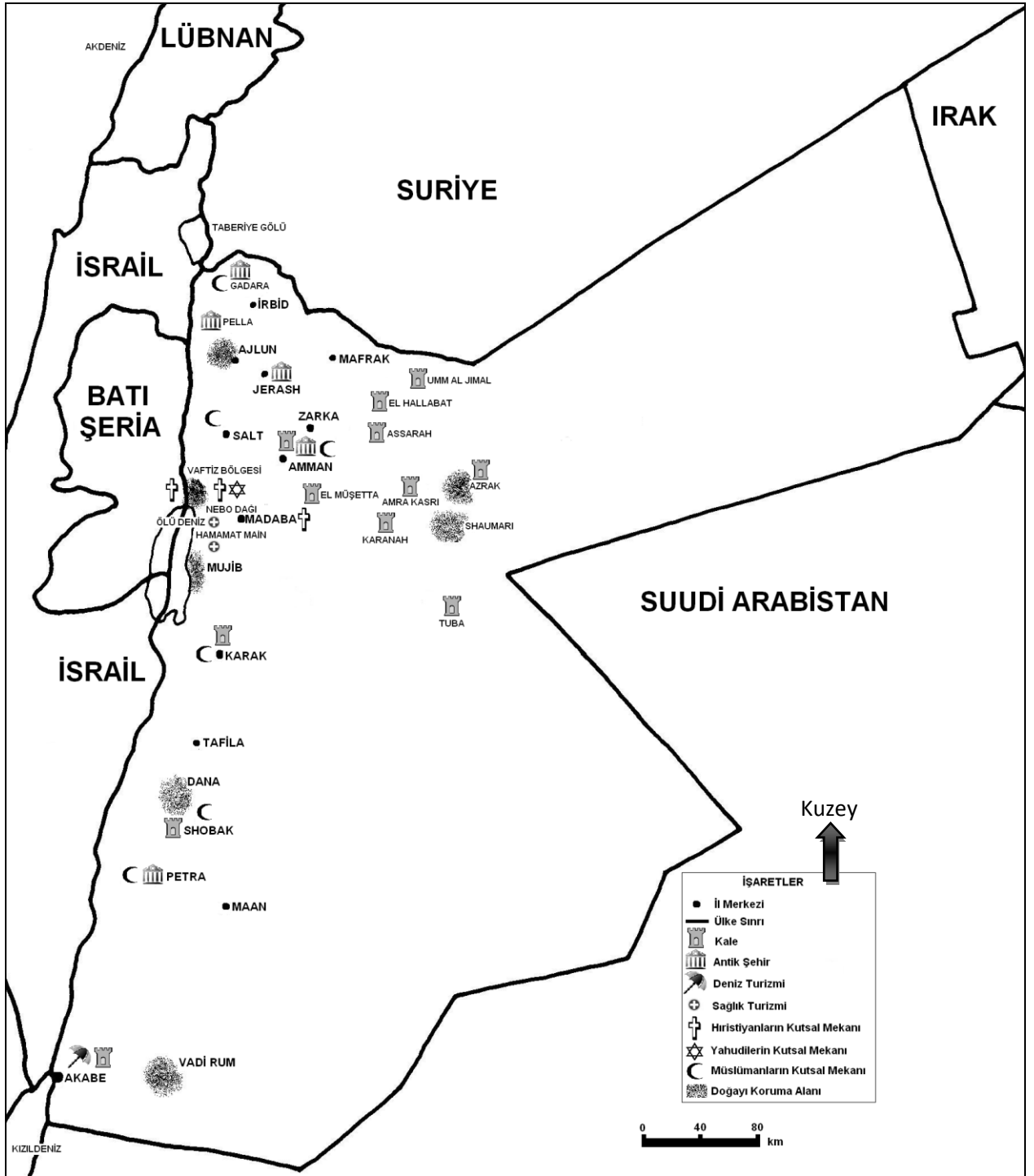
Ülkenin doğu kesimini tamamen kaplayan çöl bölgesinde de Çöl Kaleleri turizme kazandırılmış, vahalarda doğayı koruma alanları oluşturularak eko turizm geliştirilmeye başlanmıştır.

Kırsal kesimde turizm geliştikçe ulaşım olanakları da çoğalmakta ve bu bölgelere daha fazla hizmet ulaştırılabilmektedir. Ülkede kırsal kesimde yapılan tüm turizm yatırımları, bölgelerin ekonomik alanda kalkınmasını sağlama amaçlıdır.

5.4. Turizm Çeşitleri

5.4.1. İnanç Turizmi

Ürdün, üç dinin de kutsal mekânlarını barındıran ve bu nedenle bu dinlere mensup insanların her yıl ziyaret ettiği bir ülkedir. Kudüs, üç din için de kutsal bir şehirdir. Hz. Musa ve Hz. İsa, Kudüs ve çevresinde yaşamış peygamberlerdir. Hıristiyanlık ve Musevilik için önemli olan birtakım kutsal mekânlar sadece Kudüs'te değil, Kudüs'ün yakın çevresinde de bulunmaktadır. Ürdün de bulunduğu konum itibarıyla dinlerin kesişme noktasındadır. Bu nedenle özellikle son yıllarda inanç turizmi ülkede çok gelişmiştir.

Harita 5: Ürdün’de Turizm Çeşitleri ve Turizm Merkezleri

5.4.1.1. Müslümanların Kutsal Mekânları

Ürdün, İslamiyet'in ilk yıllarında, sınırları genişleyen İslam Devleti'nin toprakları içinde yer almıştır. İslam Devleti sınırlarına girmeden önce Bizans'a ait olan Ürdün toprakları, Hz. Ömer döneminde devrin en büyük devleti Bizans ile meydana gelen büyük savaşların yapıldığı alandır. Bizans ile gerçekleştirilen; 634 Ecnadin, 635 Fehi ve 637 Yermük Savaşlarının tamamı bu bölgede cereyan etmiştir ve bu savaşlar esnasında şehit düşen birçok sahabenin türbesi burada bulunmaktadır. Bu savaşlar sonrasında Müslümanların eline geçen bölge daha sonra Emevi ve Abbasi devletlerinin sınırları içinde yer almıştır. Bu dönemlerde burada yaşayan önemli Müslümanların türbeleri de Ürdün toprakları içinde bulunmakta ve her yıl Müslüman ülkelerden yapılan Umre turlarında ziyaret edilmektedir.

5.4.1.1.1. İslam Devletleri Dönemindeki Savaş Alanları ve Şehit Sahabelerin Türbeleri

Türbeler, ülkenin hemen her yerinde bulunur ancak bazı bölgelerde yoğunlaşmışlardır. En yoğun olduğu yerler kuzeyde yer alan İrbid, Salt ve Ajlun çevresi ile Ürdün Vadisi, Lut Gölü'nün batısı ve daha güneyde bulunan Karak yakınlarıdır. Bu türbeler ve diğer kutsal mekânlardan bazıları şunlardır:

Mute Savaşı Alanı ve Sahabelerin Türbeleri: Kerak'ın çok yakınında bulunan Mute Köyü, İslam Devleti'nin ilk dönemlerinde Bizans'la yapılan Mute Savaşı'nın yapıldığı yerdir. Mute savaş alanı, etrafı taş ve tahtalarla çevrili, yanından yol geçen boş bir alandır.

Bugün köyde, savaşta şehit olan sahabelerin türbeleri bulunur. Zeyd bin Harise, Cafer bin Ebu Talib, ve Abdullah bin Revaha, savaşta şehit olan kumandanlardır. Büyük bir cami ile camiyi saran geniş bir avlu, avlunun iki ayrı ucunda türbeler bulunmaktadır. Caminin avlusunda bulunan türbelerden biri Hz. Muhammed'in kölesi ve Mute Savaşı'nın ilk kumandanı Zeyd bin Harise'ye, diğeri Zeyd bin Harise şehit olduktan sonra kumandan olan Cafer bin Ebu Talib'e aittir. Türbeler, Şii mezhebine mensup olan İran Devleti'nin desteği ile yapıldığı için

mimarileri İran tarzını yansıtmaktadır. Türbeler, kapısı tamamen som altın ve gümüş ile kaplı gösterişli yapılardır.

Zeyd bin Harise ve Cafer bin Ebu Talib'in türbelerinin az ilerisinde başka bir cami bulunur ve bu caminin bahçesindeki türbede ise Mute'nin üçüncü kumandanı olan Abdullah bin Revaha yatmaktadır.

Yermük Savaşı Alanı: Gadara antik kentinin bulunduğu tepeden aşağıda, kuzeyde Suriye sınırına yakın bir alanda Yermük Savaş alanı bulunur. Burası Hz. Ömer'in orduları ile Bizans İmparatoru Heraklyus'un ordularının karşılaştığı yer olan Yermük vadisidir.

Ürdünlülerin sahabeler için yaptıkları külliyeleer birbirine benzemektedir. Uzaktan bakıldığında genelde iki ayrı kubbe görülür. Kubbelerden bir tanesi camiye aittir. Caminin büyük kubbesinin yanında modern tarzda bir minare uzanır, kibleye zıt tarafı bir avlu ile çevrilidir ve avlunun, caminin karşısına gelen köşesinde türbe bulunur.

Dırar bin Ezver Hz. Türbesi: Dir Alâ beldesi, adını Dırar bin Ezver adlı sahabeden alır. Bu yerleşim merkezinin ortasında tek kubbeli camisi ve yanında düz minaresi ile yeni yapılmış bir külliye bulunur. Külliyelede bulunan ikinci kubbe, Dırar bin Ezver Hz.'nin türbesine aittir.

Ebu Ubeyde bin Cerrah Hz.'nin Türbesi: Dırar bin Ezver Hz. türbesinin 20 km kuzeyinde Hz.Ömer dönemi İslam Ordularının kumandanı Ebu Ubeyde bin Cerrah Hz.'nin türbesi vardır. Ürdün'deki tüm sahabe kabirlerinden farklı olarak burada sandukasının üzeri örtülerle kapatılmamış, yalnızca kahverengi mermerden bir sanduka yapılmıştır.

Türbenin arkasında yükselen duvarların ardında tarihi bir mezarlık bulunur. Bu mezarlıkta İslam Devleti döneminde bölgede görülen veba salgınında hayatını kaybeden sahabeler yatmaktadır.

Şurahbil bin Hasene Türbesi: Veba salgınında hayatını kaybeden sahabe Şurahbil bin Hasene Hz.'nin kabri, Meş'ari Beldesi yakınlarındadır. Şurahbil bin Hasene, İslamiyetin ilk yıllarında Hz. Muhammed'e vahiy kâtipliği yapmıştır.

Fehl Savaş Alanı: Başka bir sahabe olan Amir bin Ebu Vakkas Hz.'nin türbesi, antik Pella şehri yolu üzerindedir. Aynı yol üzerinde Hz.Ömer döneminde Bizans'la yapılan üç savaştan ikincisi olan Fehl savaşının yapıldığı alan da bulunur. Tarihi kaynaklara göre bu savaşta Bizans, burada bulunan barajı yıkıp Müslüman ordusunu sular altında bırakmak istemiştir. Ancak bazı askerleri sular altında kalan ve zeminin çamur halini alması nedeniyle hareket kabiliyetini yitiren Bizans, savaşı kaybetmiştir.

Fehl savaş alanından 40 km kuzeyde Suriye sınırına yakın bir yerde Muaz bin Cebel Hz.'nin türbesi bulunur. Yermük Savaş alanına çok yakın olan bölgede küçük bir yerleşim merkezinin yanında olan külliyyede bulunan türbedeki iki adet sandukan biri Muaz bin Cebel Hz.'ne diğeri de oğlu Abdurrahman'a aittir.

5.4.1.1.2. Peygamberlerin Türbeleri

İslam Devleti, Emevi ve Abbasi zamanından kalan türbeler haricinde Kuran'da adı geçen peygamberlerin de türbeleri Ürdün'de bulunmaktadır.

Nuh Peygamber Türbesi: Karak Kalesi'nin arka duvarları önünde uzanan tarihi bir mezarlık bulunur. Bu mezarlığın en uç noktasında da Nuh Peygamber'in türbesi olduğu düşünülen bir kabir vardır. Hatta insanlar burada gömülmeyi şeref saydıkları için türbenin çevresi tarihi bir kabristan haline gelmiş durumdadır. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar türbenin bir cazibe merkezi halinde bulunduğu, yakınındaki Osmanlı mezar taşlarından anlaşılmaktadır.

Şuayb Peygamber kabri: Salt şehrinin daha güneyinde Lut Gölü'ne yakın bir tepede yer alan bir camide Şuayb Peygamber'in türbesi bulunmaktadır.

Hızır As.'ın makamı: Şuayb Peygamberin türbesinin karşısındaki tepenin üzerinde görülen caminin yanındaki türbe Hızır As.'ın makamı olarak tanınır.

Hızır As.'ın makamı: Petra'da bulunur.

5.4.1.1.3. Türk Şehitliği

Amman'ın 20 km kadar batısında Balka (Salt) şehri yolu üzerinde bulunur. Bu şehitlikte, I.Dünya Savaşı esnasında 24-26 Mart 1918 tarihleri arasında Salt bölgesinde İngilizlere karşı savaşırken şehit düşen 4.ordunun 48. tümeni ile 143, 145 ve 191. piyade alaylarına mensup Türk subay, ast subay, erbaş ve erleri yatmaktadır.

Türk Askeri Ataşesi tarafından hazırlanan küçük bir binanın önünde kavis çizerek yukarıya yükselen helezonik bir anıt bulunur. Binanın az ilersindeki mağaralarda da I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerle savaşırken şehit düşen 300 Türk askerinin kabri vardır.

Mağaranın içinde sembolik bir kabir ve üzerine serili Türk Bayrağı bulunur. I. Dünya Savaşı'nda Ürdün topraklarında İngilizlerle savaşan Osmanlı ordusu çok zor durumda kalmış, askerler bu mağara civarına çekilmek zorunda kalmışlar ve burada şehit düşmüşlerdir.

5.4.1.2. Hıristiyanların Kutsal Mekânları

5.4.1.2.1. Bethany Beyond (Vaftiz Bölgesi)

Hız. İsa'nın Vaftiz olduğu düşünülen bölgedir. Bölge, Ürdün nehrinin hemen yanında bulunur. Aynı zamanda İsrail sınırında olan bölge, Lut Gölü'nün kuzeyinde Ürdün Nehri deltasının üzerindedir. Nehirden ayrılan küçük bir koldan gelen sular 'havuz' adı verilen alanı suyla doldurmaktadır. Havuzun hemen yanında bulunan kilise kalıntılarındaki bulunan mozaik ve diğer eserlerden, burasının Hız. İsa'nın vaftiz olduğu yer olduğu anlaşılmıştır (Fotoğraf 17).

Burada vaftiz havuzu ile bir büyük üç küçük kilisenin kalıntıları bulunur. Bu bölgede şiddetli depremler yaşandığı için yapılar çok fazla hasar görmüş, sadece temelleri kalmıştır. Restorasyon ve kazı çalışmaları devam etmektedir.

Fotoğraf 17: Vaftiz Havuzu, Arkasında Büyük Kilise'nin Kalıntıları

Vaftiz havuzu önceki yıllarda suyla dolu iken Ürdün, İsrail ve Suriye'nin Ürdün nehrinin sularını tarımsal sulamada aşırı kullanması nedeniyle bugün havuzda su bulunmamaktadır. Havuzun gerisindeki büyük kilise de depremler sonucunda tamamen yıkılmış, sadece temelleri kalmıştır. Kazı çalışmaları devam eden kilisenin tabanını tamamen kaplayan mozaiklerden günümüze çok küçük parçaları ulaşabilmiştir (Fotoğraf 18). Bunun nedeni, bölgede çok şiddetli depremlerin yaşanmış olmasıdır. Depremlerle parçalanan mozaikler, zamanla etrafa yayılmış ve bir kısmı da Ürdün nehri ile (taşkınlar sonrası) Lut Gülü'ne taşınmıştır.

Aynı zamanda İsrail sınırını oluşturan bölgede savaş sırasında mayınlar bulunurken, İsrail-Ürdün arasında imzalanan barış anlaşmasından sonra bölge mayınlardan temizlenmiş ve turizme açılmıştır ancak buraya girmek için 4 ayrı kontrol noktasından geçilmektedir.

Ürdün hükümeti bu bölgenin kullanımını Hıristiyanlara vermiş olduğu için bugün sınır bölgesini oluşturan bu topraklar üzerinde birçok Hıristiyan cemaati kiliseler yapmaktadır (Fotoğraf 19).

Fotoğraf 18: Kilisenin Zeminini Tamamen Kapladığı Düşünülen Mozaiklerin Kalıntıları

Fotoğraf 19: İsrail Sınırını Oluşturan Ürdün Nehri Kıyısına İnşa Edilen Yunan Kilisesi

5.4.1.2.2. Madaba

5000 yıl öncesine tarihlenen ve antik “Krallar Yolu” üzerinde bulunan, Amman’a 32 km mesafedeki Madaba şehri, Amman’ın güneyinde uzanan Moab ovasında bulunur. Amman ile kıyaslanmayacak denli küçük ama geleneksel yapıları korunmuş sokakları ve kiliseleri bulunan bir kenttir (www.tourism.jo 05.01.2010). Madaba’nın önemli turistik mekânları şunlardır:

St. George Kilisesi: Madaba’nın en yoğun ilgi gören yeridir. Çünkü Madaba’nın önemi, bu kilisenin içinde bulunan, MS 560 yılında iki milyondan fazla mozaik parçası kullanılarak yapılmış ve İncil’de adı geçen 157 yerleşimi, nehirleri, dağları, denizleri ve tüm kutsal yerleri ile Ortadoğu coğrafyasını gösteren dünyaca ünlü bir zemin haritasının bulunmasıdır (Fotoğraf 20). 1864 yılında mozaikler gün yüzüne çıkarılmış ve aynı tarihlerde üzerine bu kilise inşa edilmiştir (www.tourism.jo 05.01.2010). Haritanın tamamı korunamamış olsa da küçük bir kısmı kilisenin zemininde bulunmaktadır.

Fotoğraf 20: St. George Kilisesi ve Kilisenin Zemininde Bulunan Mozaik Harita

Arkeoloji ve Etnografya müzesi: Bizans konutlarında bulunan mozaikler sergilenir. En ünlüsü Afrodit ile Adonis'in bulunduğu zemin mozaığıdır. Bunun dışında Yunan mitolojisindeki tanrıların işlendiği (Eros, Afrodit...) mozaikler bulunmaktadır (Fotoğraf 21 ve 22).

Fotoğraf 21: Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf 22: Etnografya Müzesi

Madaba Müzesi: Küçük bir kilisedir. İçindeki Bizans mozaığı ile MÖ 800-650 yıllarına tarihlenen büst, MÖ 1300-1000 yıllarına ait yemek pişirme ocağı ve MÖ 8. yy'da aydınlatma amacı ile kullanılan, önünde iki insan figürü olan, kare şeklinde toprak kandil önemli eserleridir.

Apostol Kilisesi: Zemin mozaikleri bulunmaktadır. Madaba'daki müze ve kiliseler içinde en bakımsız olanıdır.

Madaba'da mozaik yapım atölyeleri bulunur. Bu atölyelerde mozaik eserlerin yapım aşaması turistlere de gösterilip anlatılmaktadır (Fotoğraf 23). Mozaikten yapılmış vazo, masa, sehpa, pano vb eşya yanında Ürdün'ün diğer bölgelerini temsil eden eşyalar da bu atölyelerde turistlere satılmaktadır (Fotoğraf 24).

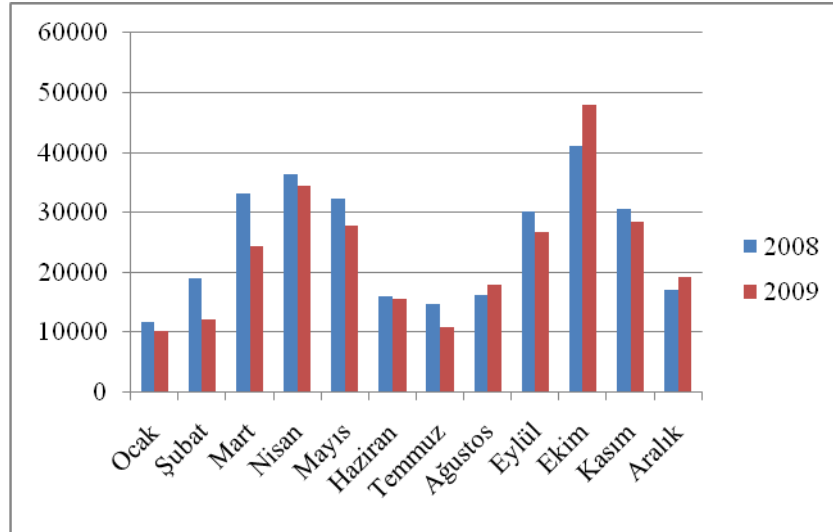
Fotoğraf 23: Mozaik Yapımı

Fotoğraf 24: Atölyelerde Yapılan Mozaik Eserler

Madaba'ya gelen turist sayısının aylara göre dağılımı incelendiğinde 2008 ve 2009 yıllarında en fazla turistin Ekim ayında geldiği görülmektedir (Grafik 30). Ülkede yaz sıcaklıklarının çok yüksek olması nedeniyle diğer turizm merkezlerinde olduğu gibi burada da en fazla turist ilkbahar ve sonbahar aylarında gelmektedir.

Madaba'ya gelen toplam turist sayısı 2008 yılında 298.326 kişi iken, 2009 yılında bu sayı %7,6 oranında azalarak 275.567 kişiye düşmüştür. Ancak 2009 yılının Ekim, Ağustos ve Aralık aylarında 2008'in aynı dönemlerine göre artış meydana gelmiş, diğer ayların tamamında azalma yaşanmıştır (Grafik 30). Madaba'ya gelen turistlerin %90'dan fazlası yabancı turistlerdir.

Grafik 30: Madaba'ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

5.4.1.3. Yahudilerin Kutsal Mekânı: Nebo Dağı

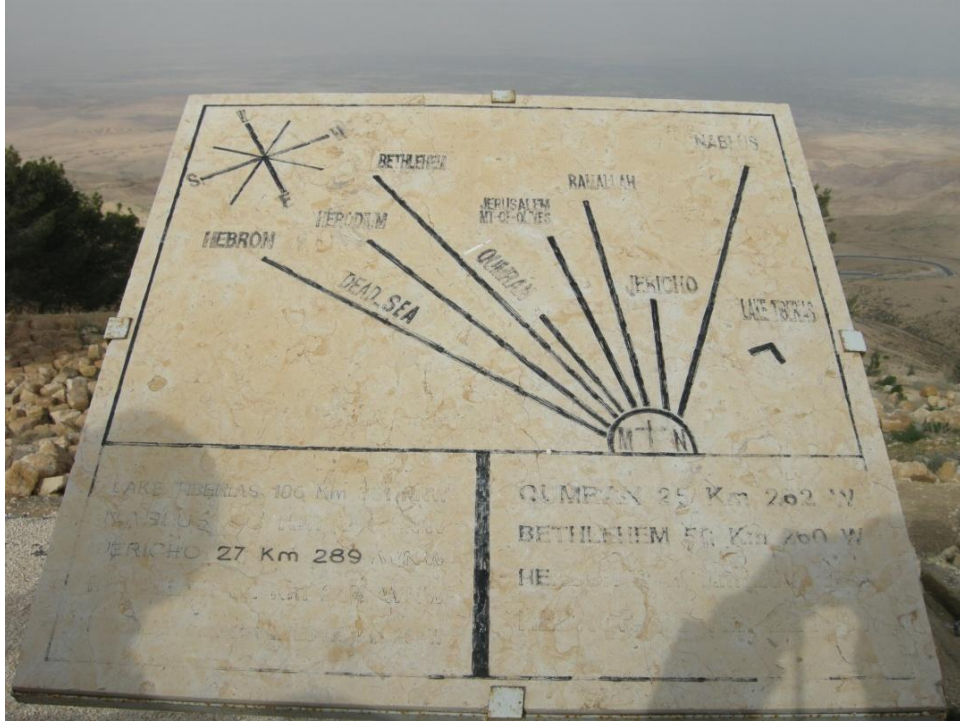
Madaba'nın yaklaşık 9 km kuzeybatısında bulunan bir tepedir ve yörenin en ilgi çeken yerlerinden biridir. Özelliği; Musa peygamberin Mısır'dan kavmi ile çıkıp, Kızıldeniz'in ortadan ayrılarak geçit vermesi sonucu buraya gelip, Ürdün Nehri kıyılarındaki toprakları bu tepeden, Nebo Dağı'ndan ümmetine göstermiş, ömrünün sonuna kadar da burada yaşamış olmasıdır. Hz. Musa'nın mezarı da burada bulunmaktadır. O günden beri de bu topraklar, tüm dünyaca tanınan kutsal mekânlardan biridir (www.tourism.jo 05.01.2010).

Nebo Dağı'nın üç tepesinden biri olan Siyagha, bu özelliği yüzden Hıristiyanlığın ilk yıllarından buyana hacıların Kudüs'ten başlayıp Jerico'dan (El Halil) geçerek izledikleri yolda önemli bir uğrak yeri olmuştur. Siyagha tepesinde bir kilise bulunur (Fotoğraf 25). Nebo Dağı'nın en önemli mekânlarından Musa Kilisesi, 4. yy'da yapılmıştır. Bu kilise yapısı, tarihte de buranın önemli bir yerleşim merkezi ve ilgi odağı olduğunu göstermektedir. Kilisenin önünde bugün çok az bir kısmı ayakta duran manastır binaları ve şehre ait yapılar vardır. Kilisenin yanında bir seyir terası bulunur (Fotoğraf 26). Burası, Hz. Musa'nın vaat edilmiş topraklara (Kudüs) baktığı yer olarak bilinir. Havanın pussuz ve berrak olduğu günlerde Lut Gölü'nü hatta Kudüs'teki kiliselerin kubbelerini görmek bile mümkündür (JORDAN, The Land Of Plenty, 2009, s.41).

Kilisenin yanındaki küçük müzede, civardaki Bizans kiliselerinden gelmiş mozaikler sergilenir (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 25: Restore Edilen Siyagha Kilisesi

Fotoğraf 26: Seyir Terasından Bir Görünüm. Şekilde; Terastan Hangi Yöne Bakınca Neresinin Görüleceğinin Çizimi

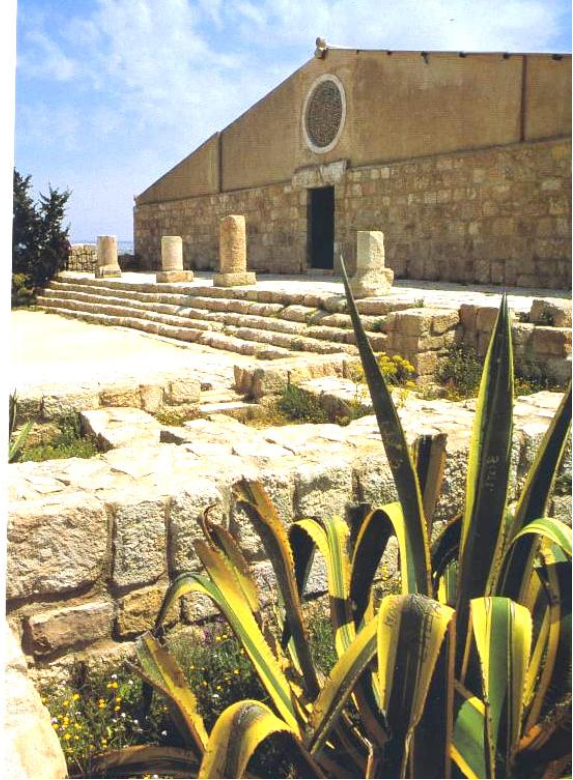
Fotoğraf 27: Müzede Sergilenen Mozaiklerden Birkaçı

Siyagha tepesinde Bizanslılar tarafından MS 6.yy'da yapılan bir kilise daha bulunur (Fotoğraf 29). Kilise içerisinde zemini kaplayan mozaiklerin neredeyse tamamı tüm orijinalliği ile durur. Bu mozaiklerde; yanlarındaki hayvanları ile yolculuk yapan insanlar canlandırılmıştır. Bina restorasyonda olduğu için, 27 m² alan kaplayan bu mozaikleri görmek mümkün değildir (JORDAN, The Land Of Plenty, 2009, s.43).

Papa Jean Paul'un burayı ziyareti ve barış dilekleri anısına diktiği zeytin ağacı ve bir anıt da burada bulunmaktadır (Fotoğraf 28). Bu anıt, Hz. Musa'nın Firavun'un önüne atınca yılanı dönuşen asasını temsil etmektedir. Uzaktan bakılınca bir Haç görünümündedir. Anıtın hem Hıristiyanlık hem de Musevilikle ilgili imgelerin izlerini taşıyor olması, iki dinin kardeşliğini simgelemektedir.

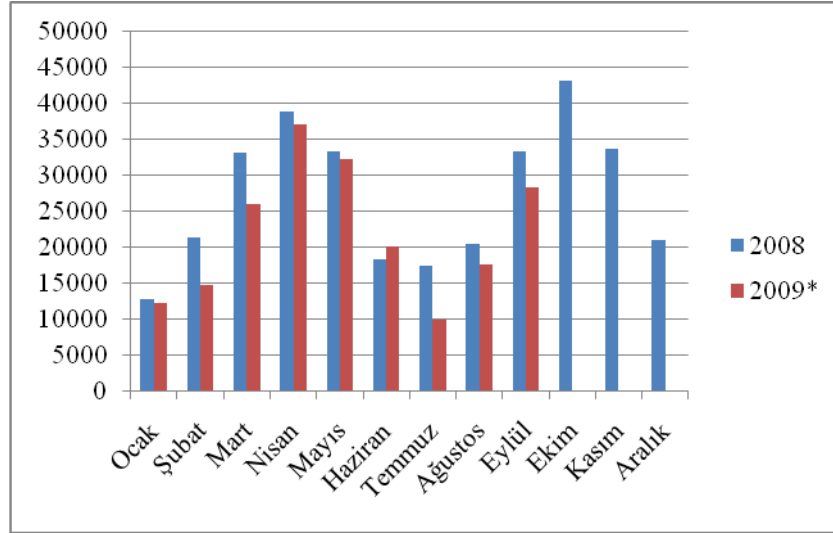
Fotoğraf 28: Papa'nın Ziyareti
Anısına Dikilen Anıt

Fotoğraf 29: Kilise

Nebo Dağı'nı ziyaret edenlerin sayısını gösteren grafik incelendiğinde en fazla turistin Ekim ayında geldiği görülmektedir (Grafik 31). İkinci sırada Nisan ayı yer alır.

İlkbahar ve sonbahar ayları daha serin olduğu için en fazla turisti bu aylarda almaktadır. Haziran ayı haricinde verilen tüm aylarda 2008 yılında gelen turist sayısı 2009'dan fazla olmuştur. Ülkeye 2008 yılında gelen turist sayısı 326.702 kişi iken 2009 yılında sayı %7 azalarak 303.988 kişi olmuştur (Grafik 31). Bölgeye gelen turistlerin %90'dan fazlası yabancı turistlerdir.

Grafik 31: Nebo Dağı'na Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009*)

*2009'un ilk 9 ayı verilmiştir.

5.4.2. Kültür Turizmi

5.4.2.1. Amman

İlk yerleşimin MÖ 3500'lere uzandığı tahmin edilen Amman'ın eski adı Rabbat Ammon'dur. Çölde yarı göçebe olarak yaşayan ve MÖ 13.yy'da bir krallık kuran Ammonoğulları'nın başkenti olan kent, MÖ 9-8.yy'lardan itibaren sırasıyla Asur, Babil ve Pers egemenliğinde kalmış, ardından İskender, Roma ve Bizans devirlerini yaşamıştır. Kentin merkezindeki amfi tiyatro ve yüksek bir tepede kurulan, sadece yıkıntıları bulunan surlar Roma devrinden kalmıştır (KHOURİ, 2009, s.13).

5.4.2.1.1. Amman Kalesi

Roma döneminde yapılmış olan kale, şehre hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur. Kaleden tüm şehri görmek mümkündür. Kalenin yayıldığı alan oldukça geniştir. İçinde Herkül tapınağı, Emevi evleri, Bizans evleri, Emevi su depoları ve Emevi Camii bulunur. Ülkenin en büyük Arkeoloji Müzesi de kalenin içinde yer alır. Kazı çalışmaları devam etmektedir. Kale içinde bulunan önemli mekânlar şunlardır:

Herkül tapınağı: MS 161-166 yılları arasında yapılan tapınak, 27 m genişlikte, 43 m uzunluktadır. Zemini ve dış yüzeyi sert pembe kireçtaştan yapılmıştır. 11 sütunundan günümüze kalabilen 10 m yükseklikteki beş sütun, kalenin hemen girişinde bulunmaktadır (Fotoğraf 30).

Fotoğraf 30: Herkül Tapınağı

Milli Arkeoloji Müzesi: Kale'nin içinde bulunan müze, Ürdün'ün en büyük müzesidir (Fotoğraf 31). Ülkenin en önemli tarihi eserleri bu müzede sergilenir. Lut Gölü civarında bulunan yazılı tabletler, Ain Gazal civarından 8500 yıllık, dünyanın en

eski heykelcikleri, MÖ 4200 yıllarına tarihlenen renkli boyalı duvar resimleri gibi birçok önemli tarihi eser bu müzede sergilenir.

Fotoğraf 31: Milli Arkeoloji Müzesi

Emevi Camisi: Kalenin içinde bulunan bir diğer yapı da Emeviler döneminde (MS 661-750) inşa edilen saray ve camidir (Fotoğraf 32). Emevi dönemine ait evlerin de kalıntıları kalenin içinde bulunmaktadır.

5.4.2.1.2. Antik Tiyatro

Roma döneminde yapılmış olan 6000 kişi kapasiteli antik tiyatro, şehrin içinde, doğu bölümünde yer alır (Fotoğraf 33). Zaman zaman konserlerin verildiği tiyatronun hemen bitişiğinde iki müze bulunur. Bunlardan biri geleneksel Ürdün kıyafet ve yaşam tarzlarının sergilendiği Kostüm Müzesi, diğeri ise ülkenin farklı tarihi yerlerinden getirilen tarihi eserlerin sergilendiği Etnoğrafya müzesidir (Fotoğraf 34 ve 35). Antik tiyatronun batısında MS 2.yy'da yapılan Roma dönemi su anıtı (Nyphaeum) ve Bizans dönemine ait bir kilise kalıntısı bulunmaktadır.

Fotoğraf 32: Emevi Camisi

Fotoğraf 33: Antik Tiyatro

Fotoğraf 34: Kostüm Müzesi

Fotoğraf 35: Etnografya Müzesi

5.4.2.1.3. Kral Hüseyin Tepesi

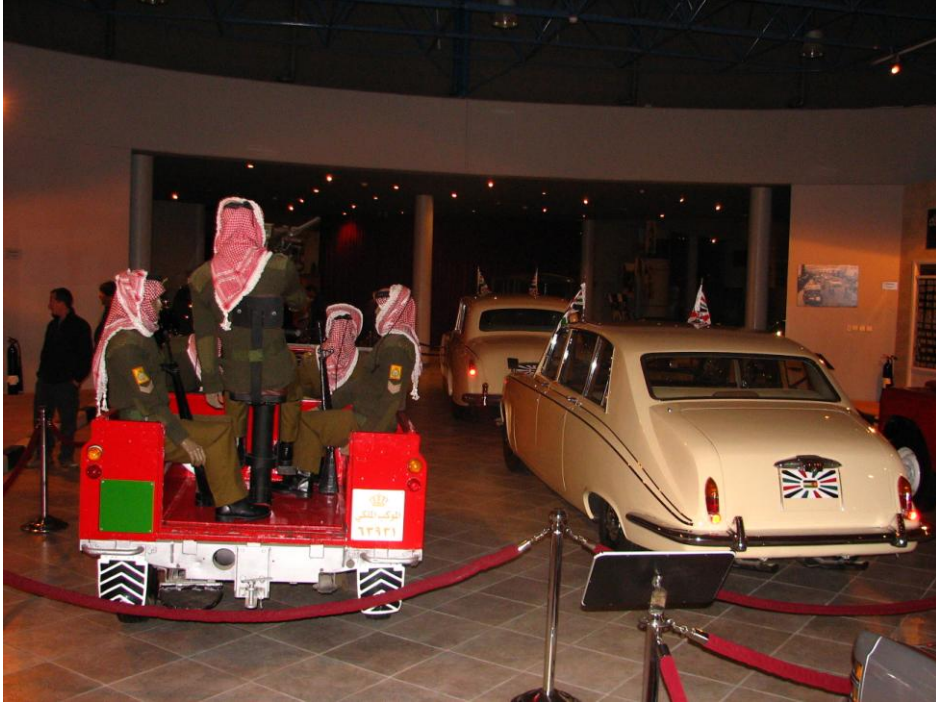
Amman'ın doğu kesiminde bulunan tepelerden biridir (Fotoğraf 36). Tüm kraliyet ailesi bu tepede yaşamaktadır. Tepede bulunan Otomobil Müzesi, Çocuk Müzesi ve Kral Hüseyin Camisi (Fotoğraf 40) görülebilecek yerlerdir.

Fotoğraf 36: Kral Hüseyin Tepesi ve Kraliyet Sarayı

Otomobil Müzesi: Müzede geçmişten günümüze Ürdün krallarının kullandığı makam araçları sergilenmektedir (Fotoğraf 37). Ek olarak da kralların kişisel zevklerini yansıtan motosikletler ve spor arabaları ile askeri araçlar ve ralli araçları bulunur.

Çocuk Müzesi: Otomobil müzesinin hemen yanında bulunur (Fotoğraf 38). Ferah bir bina içine kurulmuş müzenin amacı; çocukları eğlendirirken tarih, biyoloji ve dünyayı öğretmektir. İç organlar, arının bal yapması, hayvanların yaşamı, çeşitli meslekler, engelli insanların yaşamı gibi konular çocuklara simülasyonlarla ve oyunlarla öğretilir. Beş duyu organını kullanarak tam öğrenme sağlanması amaçlanmıştır.

Fotoğraf 37: Kraliyet Otomobil Müzesi

Fotoğraf 38: Çocuk Müzesi

Fotoğraf 39: Kral Abdullah Camisi

Fotoğraf 40: Kral Hüseyin Camisi

5.4.2.1.4. Ashab-ı Kehf

Kur'an-ı Kerim'de Kehf (Mağara) süresine göre; yedi genç ve bir köpekleri, zalim Dakyanus'tan kaçıp bir mağaraya sığınmış ve üç yüz yıl uyuyakalmışlardır. Bu mağaranın nerede olduğu ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden biri de Amman'daki bu mağaradır.

5.4.2.1.5. Hicaz Demiryolunun Ürdün İstasyonu

Osmanlı Döneminde inşa edilen, İstanbul'dan Medine'ye kadar ulaşması planlanan Hicaz Demiryolu Projesinin en önemli ayaklarından biri olan Ürdün Hattı istasyonudur. Proje Osmanlı döneminde tamamlanamamış, daha sonra devam edilmiştir. Burası, ana başlangıç noktası İstanbul Sirkeci Garı ve son istasyon Medine Tren garı kadar büyük değildir. Yan yana birkaç küçük binadan oluşmaktadır. İstasyonda Halen II. Abdülhamit'in armağanı olan 51 numaralı vagon sergilenmektedir.

5.4.2.2. Petra

Petra Antik Kenti, Akabe Körfezi ile Lut Gölü arasında uzanan Vadi Araba'nın doğusunda yer alır. Başkent Amman'ın yaklaşık 350 km güneybatısında yer alan Petra'ya güneye giden üç otoyoldan hepsiyle ulaşmak mümkündür.

Bölge, dağlarla çevrili açık bir vadide bulunmaktadır. Dağların arasından geçen yollar derin yarıkları izler. Resmi giriş yolu Sig'ten geçse de kuzey yönünden de giriş yolu vardır. Çölde oluşan taşkınlar sonucu, kayalardaki zayıf bölgeler (faylar) üzerinde dar geçitler oluşmuştur (www.andrevsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

Buradaki kayaların özellikleri, Nebatilerin şehirlerini buraya kurmalarının nedenidir. Bu bölgedeki kayalar, taş oymacılığı için müsaittir. Ancak, üzerinde çalışılan kayalar 2000 yıldan sonra artık erozyon belirtileri göstermeye başlamıştır.

Petra'daki kumtaşları alt Kretase döneminde oluşmuştur ve sarı, turuncu, kırmızı, gri, kahverengi ve leylak renklerindedir. Jeologlar tarafından Liesegang kuşağı (veya halkası) olarak adlandırılan bu renkli taşlar, bir zamanlar kayalardan akan mineral

açısından zengin sularda bulunan çeşitli demir ve manganez alaşımlarının üst üste tortulaşması sonucu oluşmuştur. Bu taşların bazı örnekleri pervane şeklindedir, bazıları ise çapraz tabaka tortullarına çok benzemektedir (Fotoğraf 41).

Fotoğraf 41: Liesegang Kuşağı Kumtaşları

Tarihçesi: Petra'nın özellikle kuzeyinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan buluntular kentin tarihinin demir çağına kadar uzandığını göstermektedir. Fakat kentin asıl tarihi Nebatilerle başlar. MÖ 7.yy sonlarından itibaren Arabistan'ın kuzeyinden bölgeye gelmeye başlayan yarı göçebe Nebatilerin kurdukları yerleşmelerden biri olan Petra, MÖ 2.yy'da kurulan Nebati Krallığı'nın da ilk başkentidir. Nebatilerin, kurdukları yerleşimler içinden Petra'yı başkent olarak seçmelerinin nedeni, şehrin ticari önemidir.

Önceleri yarı göçebe bir Arap kavmi olan Nebatilerin çöl ortasında kurduğu bu vaha kenti, Baharat Yolu ve İpek Yolu'nun Akdeniz'e ulaşmadan önce kesiştiği bir noktadaydı. Aynı zamanda Perslerin hâkimiyetinden uzak bir bölge olması nedeniyle Roma, Hindistan ve Çin'le ticaret yapan Nebatiler, Petra vahasında bir kervan şehri kurmuşlardır.

Roma İmparatoru Trajan, önceleri sadece ticari ilişkiler kurduğu Petra'yı MS 106'da fethetmiştir. Bu tarihten sonra şehir, Provincia Arabia adlı bir Roma eyaleti olmuş ve Basra'da bulunan bir Roma Lejyonu tarafından yönetilmeye başlanmıştır (LEWIS, 2009, s.54).

Ticaret merkezi, zengin bir vaha kenti, bir başkent olan Petra, Nebatilerden ve Roma'dan sonra Bizans devrini yaşamış, Haçlı Seferleri'nden sonra önemini tamamen yitirmiş ve unutulmuş, 1812'de şehri yeniden keşfeden İsviçreli kâşif J.W. Burckhardt'ın 1922'de anılarını yayımlamasıyla tüm Avrupalıların ve sanatçıların ilgi odağı olmuştur (KHOURI, 2009, s.89).

Petra'daki Önemli Eserler:

İki büyük tapınak kapısı hariç neredeyse tümüyle, demir oksit minerallerinin farklı renklerinin bulunması nedeniyle değişik renkler içeren kayalara oyulmuş bir kent olan Petra'nın adı da 'Taş' anlamına gelmektedir. Petra'nın bir diğer özelliği de kentin değişik bölümleri arasında kilometrelerce uzanan, kıvrılıp bükülen dar geçitleridir. Kumtaşı kütlelerinin tektonik hareketler sonucu yarılmasıyla oluşmuş bu geçitlerin iki yanındaki kaya duvarlarının yükseklikleri yer yer 200 metreyi bulur.

Petra'da hâkim olan renk pembedir. Bu nedenle birçok kaynakta "Gül rengi şehir" diye tanımlanır. Bütün anıtsal yapıların oyulduğu kumtaşı yüzeyleri sarı, bakır, leylak, kül rengi ve pembe tonlarında, ama en çok gülkurusu ve pembe tonlarındadır.

Petra'da bu rengârenk kumtaşı kayalara oyulmuş 800'den fazla anıttan en önemlileri şunlardır:

Obelisk Mezar: Girişten hemen sonra başlayan uzun patika yol üzerinde solda Obelisk Mezar (Fotoğraf 43), sağda ise Cin (Djin) Blokları (Fotoğraf 42) adıyla bilinen, Petra şehrini koruduğuna inanılan, küp şeklinde işlenmiş, devasa boyutlarda masif kumtaşı blokları bulunur. Petra'da bunlardan yaklaşık 40 kadar vardır. Obelisk Mezar, adını cephesinin üst kısmında yer alan dört obeliskten (dikilitaş) alır. Mısır etkisini yansıtan obeliskler Nebati cenaze geleneğinde oldukça geniş yer tutar. Yazıtından bir aileye ait olduğu anlaşılan yapıda beş tane mezar bulunmuştur. Obelisklerin ise buraya

gömülmüş kişileri temsil ettiği düşünülmektedir. Beşinci kişi de obelisklerin arasındaki nişe yerleştirilmiş bir heykel ile temsil edilmiştir.

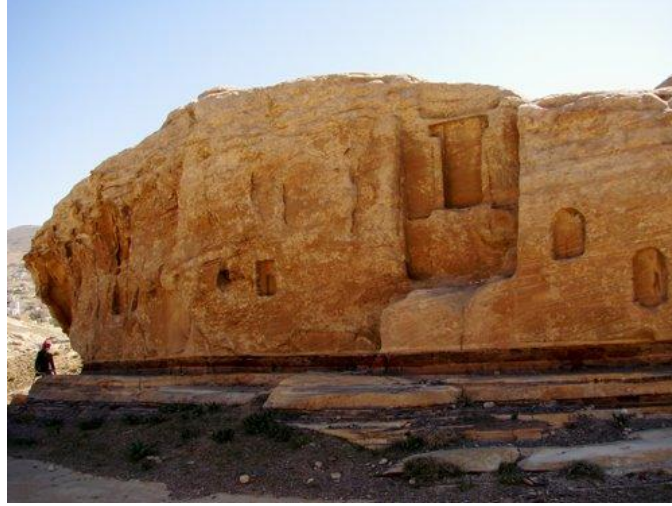
Fotoğraf 42: Cin (Djin) Blokları

Triclinium: Obelisk Mezar'ın hemen altında da "Triclinium" adı verilen anıt vardır (Fotoğraf 43). Triclinium aslında Roma devri evlerinde yemek odasına verilen addır. Kayaya oyulmuş bir mekân ve diğer mezar anıtlarına benzeyen bir cepheden ibaret bu Tricliniumun fonksiyonu; Nebati geleneğine göre cenaze törenlerinden sonra burada ziyafet verilmesidir. Petra'da bunlardan çok sayıda vardır.

Fotoğraf 43: Obelisk Mezar ve Triclinium

Al-Madras: Obelisk Mezar'ın yanından çıkılan bir patikayla, daha güneydeki Al-Madras isimli kutsal alana varılır. Nebati tanrısı Duşara'ya duaların edildiği ve adakların sunulduğu bu alan; adak nişleri, sunaklar ve yazıtlarla doludur (Fotoğraf 44).

Fotoğraf 44: Al Madras

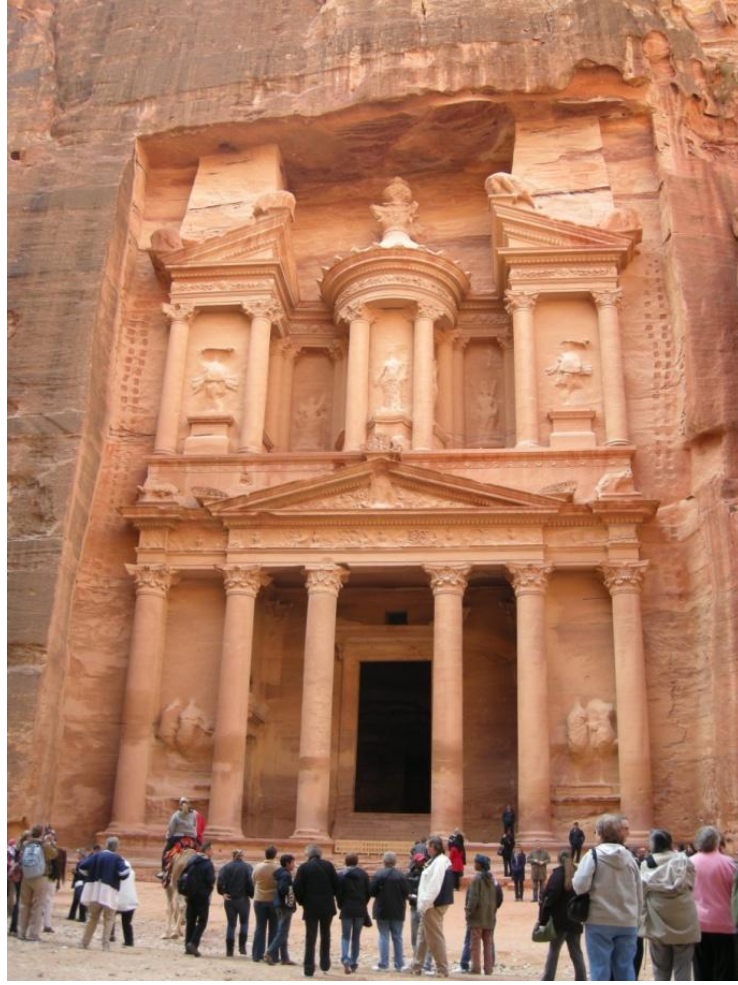
Sig: Obelisk Mezar'ın önündeki ana yolda biraz ilerleyince dar bir geçitle karşılaşılır. 3 km uzunluğundaki bu geçide Arapça'da dar geçit anlamına gelen "Sig" denilir. Burası suların oyduğu bir kanyon ya da eski bir nehir yatağı değil, kaya masifinin tektonik hareketler sonucu yarılmasıyla oluşmuş bir koridordur. Kayaların yüksekliğinin 200 m'yi bulduğu geçitte, genişlik yer yer beş metreye düşer. "Bab es-Siq" yani Sig'in giriş kapısı, Nebatiler döneminde anıtsal bir kemerle örtülüyken bugün kemerin yalnızca kalıntıları bulunmaktadır. Geçitte ilerledikçe kaya ve kült heykellerin bulunduğu nişlere rastlanır (KHOURİ, 2009, s.93) (Fotoğraf 45).

Baraj: Geçitte Mayıs 1963'te meydana gelen bir facia, arkeolojik bir keşfe de neden olmuştur. Şiddetli bir yağmur sonucunda taşan Musa nehri geçide dolmuş, bu olaydan sonra Bab es-Siq'in hemen yanında nehri kontrol altına alacak bir baraj yapılmaya başlanmıştır. Nebatilerin, geçidi ve kent merkezini sellerden korumak için yapmış olduğu eski bir barajın kalıntıları da bu inşaat sırasında bulunmuştur.

Fotoğraf 45: Geçit (Sig)

Hazine: Geçidin bitiminde gül rengi kayalara oyulmuş görkemli bir yapı bulunur. Hazine adıyla bilinen, benzerleri Pompei ve Herkülenyum’da bulunan Helenistik devir evlerinin duvar fresklerine benzeyen süslü cepheli bu mezar anıtının kaya yüzeyine oyulmuş iki katlı cephesi, antikçağ barok mimarisinin örneklerinden biridir. Bu anıtın yapım yılı tam olarak bilinmez ancak Nebati kralı III. Aretas için (MÖ 1.yy’da) yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Adını, korsanların buraya define sakladığını anlatan 19.yy hikâyelerinden alan yapı, aslında bir anıt mezardır. Yüksekliği 40 m’yi bulan iki katlı yapının ikinci katında, kesik alınlığın ortasında 3,5 m’lik bir urna (kül muhafazası) bulunur. İçinde hazine olduğu sanılan bu dev taş vazo, definecilerin attığı kurşunlarla delik deşik edilmiştir (KHOURİ, 2009, s.94) (Fotoğraf 46).

Fotoğraf 46: Hazine

Fasadlar Sokağı ve Mezarlar: Fasadlar sokağı boyunca ilerledikçe Petra'nın merkezine yaklaşırken mezarların ve adak nişlerinin sayısı artar. Antik tiyatroya gelmeden başlayan ve tiyatronun arkasına doğru devam eden mezarlık, Tiyatro Nekropolü diye bilinir ve Petra'nın en eski gömü alanı olduğu düşünülmektedir. Bu yol boyunca her iki taraf da mezarlarla çevrilidir (Fotoğraf 47).

Tiyatro: Fasadlar Sokağı üzerinde solda bulunur. Doğal bir yamaca yaslanan, oturma basamakları kayalara oyulmuş tiyatro bu açıdan antik Yunan tiyatrolarının özelliğini taşır, ancak MÖ 1.yy'da Nebatiler tarafından 3000 kişilik olarak yapılmış, MS 2.yy'da Petra'nın Roma topraklarına katılmasından sonra 8000 kişi alacak şekilde genişletilmiş ve yenilenmiştir (KHOURİ, 2009, s.98) (Fotoğraf 48).

Fotoğraf 47: Fasadlar Sokağı

Fotoğraf 48: Tiyatro

Mezar Alanları: Tiyatrodan sonra ana yoldan ayrılıp sağdaki yüksek bölgeye çıkan yolun sağında Nebati krallarına ait mezarlar görülür. Bu alandaki kaya yüzeyine oyulmuş bu anıtlar; önünde büyük bir terası da olan Urna mezarı, solunda Silk Tapınağı, solunda üst katının görünüşü hazineye benzeyen oldukça yıpranmış durumdaki Korint mezarı ve üç katlı bir Roma sarayını andıran Saray Mezar'dır. Biraz ötede daha sonra yapılmış mezarda ise Roma imparatoru Hadrianus zamanında Petra'nın bağlı olduğu Arabia eyaletinin valisi olan Sextius Florentinus gömülüdür (KHOURİ, 2009, s.98) (Fotoğraf 49).

Fotoğraf 49: Mezar Alanları: Soldan Sağa: Saray Mezarı, Korint Mezarı, Silk Tapınağı ve Urna Mezarı

Şehir Merkezi: Fasadlar Sokağını geçerek 3 km² genişliğindeki şehir merkezine varıldığında yol, iki yanında revaklar uzanan sütunlu bir cadde görünümü alır (Fotoğraf 51). Ticari bir merkez özelliği taşıyan ve Kolonlu Cadde adı verilen bu bölümün girişinde hamam ve Nymphaeum adı verilen anıtsal çeşme yapısı ile caddenin orta kesiminde solda Büyük Tapınak bulunur. Anıtsal çeşmenin hemen yanında 450 yaşında olduğu bilinen anıtsal bir ağaç bulunur.

Büyük Tapınak: Great Temple (Büyük Tapınak) Kolonlu caddenin orta kısmında solda yer alır. Batı fonlarınınca 1992-93 yıllarında restorasyon görmüştür. Tapınak, 7560 m² genişliğindedir (Fotoğraf 50).

Fotoğraf 50: Büyük Tapınak

Bizans Kilisesi: Tapınağın karşısındaki tepelik alanda Bizans Kilisesi kalıntıları bulunur. Bu kilisenin zemininde mozaikler vardır. Bizans Kilisesinin yanında, dört mavi granit kolonunun ayakta kalabildiği, MS 6.yy'da yaşayan bir din adamına ait olduğu tahmin edilen bir mekân kalıntısı vardır. Sırt üzerinde ilerleyerek, Aslan Tapınağı'na (Winged Lions Temple) ulaşılır. Fakat bu yapı iyi korunmamış, yıkılmış taş bloklar görüntüsündedir.

Bizans Kasrı: Kolonlu Cadde'nin devamındaki Anıtsal Kapı'dan (Temenos Kapısı) geçildiğinde Kasr Al-Bind (Bizans Kasrı) adı verilen diğer tapınak ile karşılaşılır. Yüksek, heybetli binadan geri kalanlar içinde en diri kalmış olanı ön cephedeki kilit taşlı kemerdir. Bu kutsal alanına girişi sağlayan üç kemerli kapı vardır. Hemen bütün yapı ve anıtları kayaya oyulmuş Petra'da bağımsız olarak (kayalara oyulmadan) inşa edilmiş yapılar yalnızca bu iki tapınaktır (Fotoğraf 52).

Fotoğraf 51: Şehir Merkezi ve Anıtsal Kapı

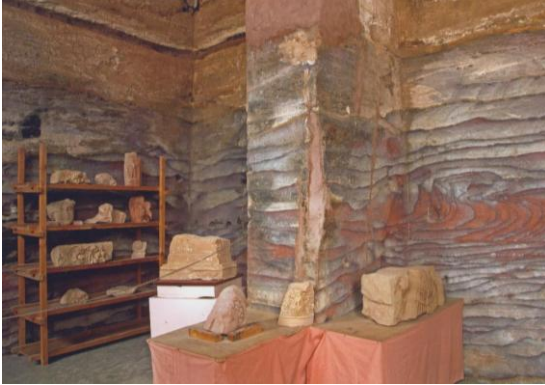

Fotoğraf 52: Şehir Merkezi ve Bizans Kasrı (solda)

Taş Müzesi: Bizans Kasrı'nı geçtikten sonra soldaki kayalıkta taş müzesi bulunur. Bu müzede Petra'da bulunan değişik renklerde birçok taş sergilenir. Müzenin içinde bulunduğu oyulmuş kayanın tavan ve duvarları da rengârenk taşlardan oluşmaktadır (Fotoğraf 53). Müzenin bulunduğu tepenin sağında bulunan Crusader Fort (Haçlı Kalesi) dik merdivenlerle çıkılan bir kalıntıdır.

Nebati Müzesi: Restoranın tam karşısında yolun sağında bulunan müzede Nabati, Roma ve Bizans dönemlerine ait büyük küçük pek çok kullanım eşyası ve heykel sergilenmektedir.

Lion Tomb (Aslan Mezarı): Nebati müzesinden sonra bir köprü geçilir ve yol önce küçük bir patika, ardından kayalara oyulmuş merdivenler halini alır. Manastır'a uzanan bu kaya patikanın başlangıcında solda Lion Tomb (Aslan Mezarı) bulunur (Fotoğraf 54).

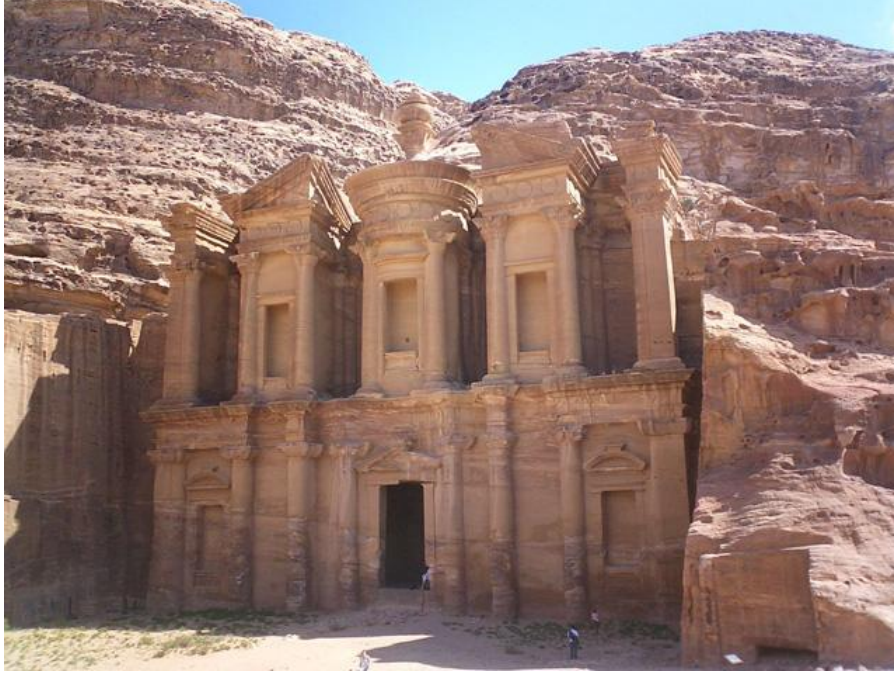
Fotoğraf 53: Taş Müzesi

Fotoğraf 54: Aslan Mezarı

Al-Deir (Manastır): Ana yoldan ayrılıp biraz tırmanma gerektiren Vadi Al-Deir boyunca yürüyüp kayalara oyulmuş 800'den fazla basamağı takip ederek, oldukça uzun bir yolun sonunda ulaşılan Al-Deir, yani manastır, mimari olarak hazineyi andırır ama ondan çok daha büyüktür. Sadece kapısı 8 metre yüksekliğindeki Al Deir (Manastır), cephesindeki kesik alınlığı ve süsleriyle barok özellikler taşır. 45 m yüksekliği ve 50 m genişliğiyle Petra'nın en büyük anıtıdır. Nebatilerin inşa ettiği bu yapı Bizans devrinde kilise olarak kullanılmıştır. Yapının bulunduğu noktadan batıda

Vadi Araba, güneydoğuda şehir merkezinin yer aldığı Musa vadisi ve Harun'un mezarının bulunduğu Harun Dağı görülebilir (Fotoğraf 55).

Fotoğraf 55: Manastır

Adak Meydanı: Başka bir tırmanış, tiyatronun yaslandığı Cebel Madbah'ın (Madbah Dağı) 200 metrelerine yerleşmiş olan kutsal alandır. Kutsal yoldan 1,5 saatlik çıkışla Petra'nın bu en eski kutsal alanına; hayvanların kurban edildiği ve tanrılara sunulduğu, taşlara kanlarının akıtıldığı kanalların, 7 metrelik iki obelisk olduğu Adak Meydanı'na ulaşılır. Obeliskler muhtemelen Nebatilerin en büyük tanrıları Duşara ve Uzza'yı temsil etmektedir. Yolun devamında aslanlı çeşme bulunur. Daha ileride adını cephe nişleri içindeki asker giysisi kabartmalarından alan Romalı asker mezarı (Fotoğraf 56) ve hemen karşısında Triclinium bulunur.

Fotoğraf 56: Romalı Asker Anıtı, Solda: Dış Görünüm, Sağda: İç Görünüm

Petra ve çevresinin kuşbakışı gibi görülebileceği yer ise şehir merkezinin güneybatısında kalan Umm Al-Biyara tepesidir. Bu tepenin yamaçlarında taş müzesi bulunur.

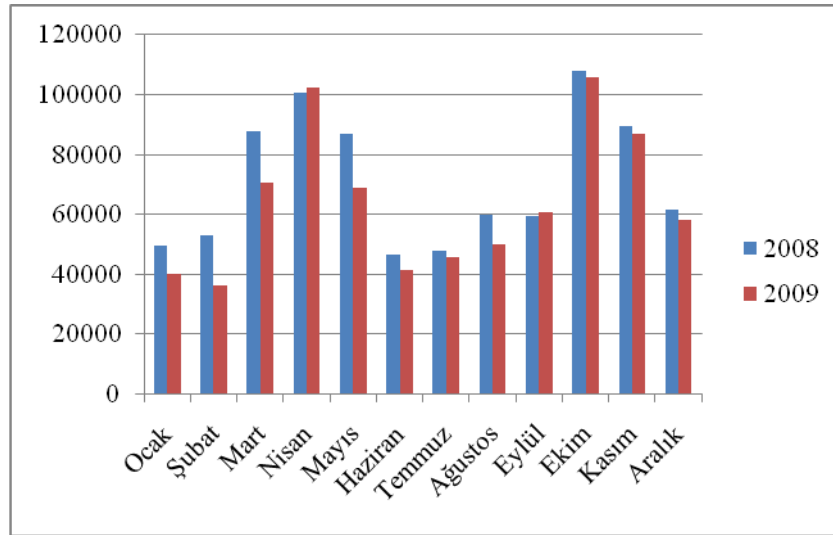
Petra’da, İnanç turizmi için gelenlerin ilgisini çeken, “Ayn Musa” adıyla bilinen su kaynağı, Vadi Musa’nın girişinde bir tepenin üzerinde bulunur ve mermer bir yatak içerisinden Vadi Musa’ya inen yol boyunca kanallar içinde akar. Kur’an-ı Kerim’in Bakara Suresi 59. ayetine göre; Hz Musa bu noktada Allah’ın emriyle asasını taşa vurur ve bu su akmaya başlar. O gün bu gündür de akar. Nebatiler zamanında su, Sig (Petra Antik kentine giden dar geçide verilen ad) içinden geçirilen kanallarla şehre taşınmıştır. Bugün ise, tarım alanların sulanmasında kullanılmaktadır.

Arkeologların, nüfusunun 10 bin olduğunu düşündükleri Petra’da halk, şehrin kuzeybatısında oturmuştur. Arazinin kayalık oluşu, kuraklık ve tuzluluk nedeniyle topraklar tarıma elverişli olmadığından hayvancılık yapılmış ama esas zenginlik ticaretten elde edilmiştir (KHOURİ, 2009, s.89).

Bugün, Petra’ya en yakın yer olan 3 km uzaklıktaki Vadi Musa, turizm sayesinde yaşayan bir yerleşimdir. Bölgede turizm gelişmeden önce küçük bir köy olan Vadi Musa, turizmin gelişmesiyle birlikte giderek büyümüş ve kurulmuş olduğu dağın yamaçlarını tamamen kaplamıştır. Vadi Musa’daki evler zamanla pansiyona dönüştürülmüştür. 1990’lı yıllarda kalacak yer olarak yalnızca pansiyonlar ve birkaç oteli bulunan köy, bugün çok geniş bir alana yayılmış ve 5 yıldızlıdan pansiyona kadar çok fazla otel seçeneğine sahiptir. Önceleri Vadi Musa, Petra Antik Kenti’nin girişinden

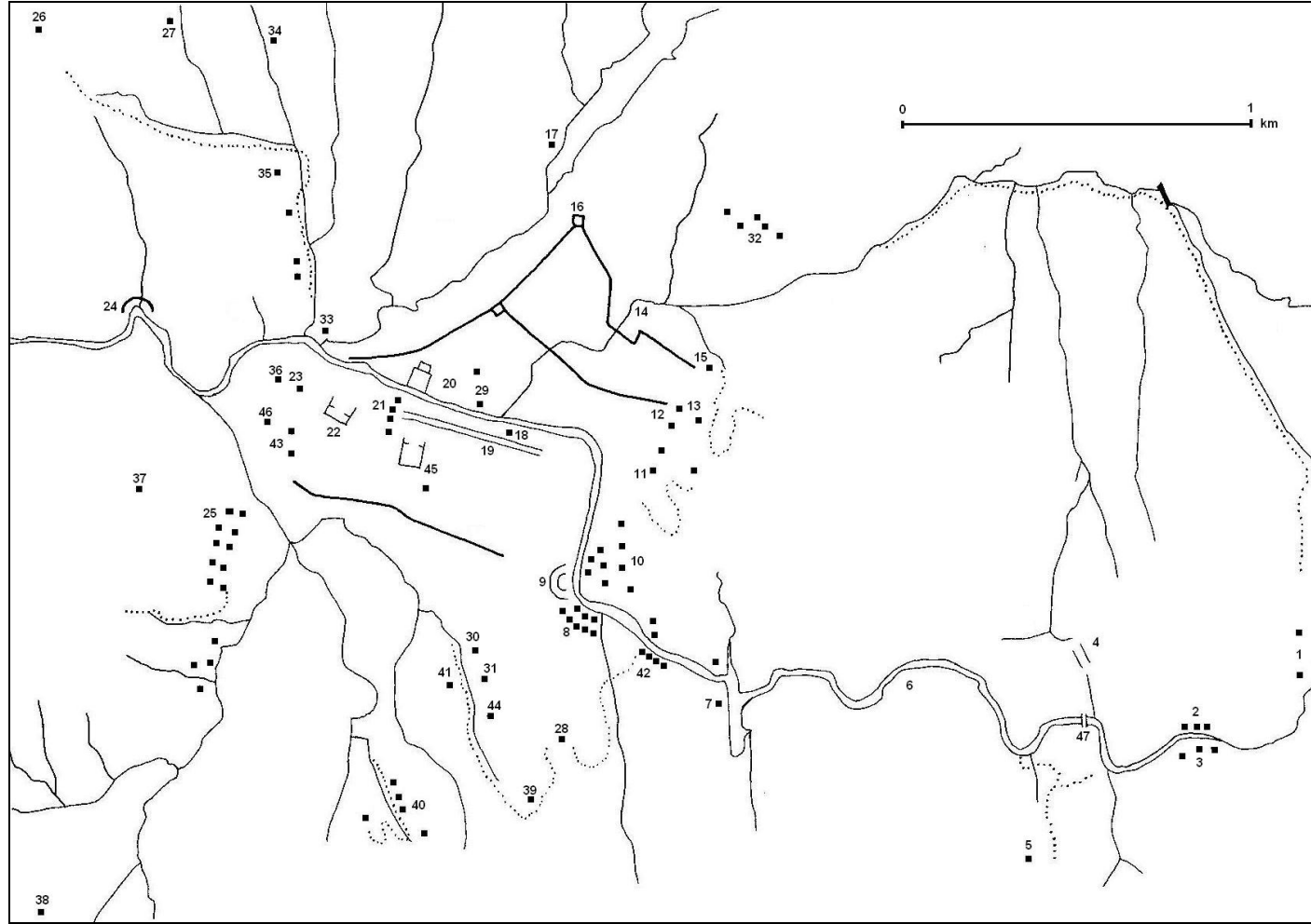
uzak iken, köy genişledikçe girişe kadar yaklaşmıştır. Vadi Musa'da yaşayan insanların temel geçim kaynağı turizmdir. Musa köyünde yamaçları kıvrılarak tırmanan yol boyunca birçok hediyelik eşya dükkanı, turizm acentesi, market ve restoranlar bulunur. Petra antik kentinin içinde yaşayan bedevi halk da kenti gezen turistlere hizmet vermektedir. Antik şehir, bedevi rehberler eşliğinde at, eşek ve develerle de gezilebilir.

Petra'ya gelen turist sayısının aylara dağılımı incelendiğinde en fazla turist Ekim ayında geldiği, ikinci sırada Nisan ayının yer aldığı görülür. Yaz sıcaklıklarının çok yüksek olması, ülkenin turizm merkezlerinin bahar aylarında daha çok rağbet görmesine yol açmıştır. Nisan ve Eylül ayları hariç bütün aylarda 2009'da gelen turist sayısı 2008'den az olmuştur. Petra'yı 2008 yılında 850.317 kişi ziyaret ederken, bu sayı 2009'da %9,8 azalarak 766.938 kişiye düşmüştür (Grafik 32).

Grafik 32: Petra'ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

Petra, ülkenin en fazla turist alan turizm merkezidir. Özellikle 2006'da Dünya'nın 7 harikasından biri seçilmesi, turist sayısını daha da arttırmıştır. Bunun üzerine Ürdün Haşemi Krallığı Hükümeti Kültürel Mirası koruma, Turizm ve Şehir Geliştirme Projesi (CHTUDP) dâhilinde Dünya Bankasından bir finans sağlamıştır ve bölgede turizmi geliştirmek için projenin bir parçası olarak gelen ödemelerle Petra'da bir ziyaretçi merkezi (PETRA GEÇİT PROJESİ) yapmaktadır.

Kuzey

AÇIKLAMALAR

1. Giriş
2. Cin Blokları
3. Obelisk mezar ve
4. Tünel
5. Al Madras
6. Siq
7. Hazine
8. Fasadlar Sokağı mezarları
9. Tiyatro
10. Mezar alanları
11. Urna Mezarı ve Silk tapınağı
12. Korint mezarı
13. Saray mezarı
14. Kuzey surları
15. Sextus Florentinus mezarı
16. Kule
17. Türkmen Mezarı
18. Nymphaeum
19. Kolonlu Caddenin
20. Aslan tapınağı
21. Anıtsal kapı
22. Bizans Kasrı
23. Taş müzesi
24. Taş ocağı
25. Mezar alanı
26. Manastır
27. Küçük Manastır
28. Kurban alanı
29. Bizans Kilisesi
30. Kırık mezar
31. Triclinium
32. Mughur An-Nasara
33. Müze
34. Kharareb vadisi
35. Aslan Triclinium'u
36. Al-Habis sarayı
37. Al-Biyara dağı zirvesi
38. Yılanlı anıt
39. Aslan Anıtı
40. Mezar alanları
41. Roma Askeri mezarı
42. Fasadlar Sokağı mezarları
43. Güvercinlik
44. Bahçeli tapınak
45. Büyük Tapınak
46. Haçlı kalesi
47. Baraj

Harita 6: Petra Antik Kenti

Kaynak: KHOURİ, 2009, s.88

5.4.2.3. Jerash

Amman'ın 40 km kuzeyinde bulunan Jerash, etrafı ormanlardan oluşan tepeler ve verimli ovalarla çevrilmiş bir düzlükte bulunur. Jerash, Roma mimarisi ile birlikte doğu mimarisini de barındıran nadir kentlerdendir. Dil, din ve mimari açıdan doğu ve batının burada birleştiğini ve uyum içinde yaşadığını görmek mümkündür (www.visitjordan.com 19.11.2009).

Yılda bir kere Haziran ayında Jerash'ta festival düzenlenmektedir. Festivalde yerli ve uluslararası halk dansları, bale, opera, tiyatro, konserler, ünlü şarkıcılar ve geleneksel elişleri, festival sırasında Jerash harabelerinde sergilenir.

Antik kentin tarihi MÖ 332'ye, Büyük İskender'e uzanır. Büyük İskender'in askerleri için kurulan bir garnizon şehri olan Jerash, MÖ 63'te Romalı general Pompei tarafından işgal edilmiş ve Roma'nın eline geçtikten sonra bir ticaret merkezi karakteri kazanmış, Roma'nın en önemli on şehri (Decapolis) arasına girmiştir (www.visitjordan.com 19.11.2009). Arabistan'dan gelen Müslümanlar tarafından MS 636'da alınmaya kadar da bulunduğu bölgenin iç ve dış ticaretinde önemi bir yer tutmuştur. Roma devrinde sütunlu caddeler, tapınaklar, tiyatrolar, agora, hamam, çeşme yapıları ve anıtlarla donatılan bu kent daha sonra MS 747'de geçirdiği depremin ardından önemini tamamen yitirmiştir. Yeniden 1878'de gün ışığına çıkarılan Jerash, bugün arkeoloji meraklıları için önemli bir alandır. Çünkü bazı tarihçilere göre "Doğunun Pompeisi" olarak tanımlanan Jerash, yüzyıllar boyunca tamamen kumlar altında kaldığı için neredeyse Pompei kadar iyi korunmuştur. Bu nedenle bu antik kent, Ortadoğu'da bulunan Roma şehirlerine çok iyi bir örnek oluşturur (www.visitjordan.com 19.11.2009).

Sütunlu caddesinin benzerini Ürdün'deki başka bir antik kentte görmek mümkün değildir. Kentte oldukça iyi muhafaza edilmiş durumda bulunan iki amfi tiyatrodan MÖ 2.yy başında yapılmış olan ve 5000 seyirci alabilen güneydeki tiyatro, daha iyi korunmuş bir yapıdır. Sütunlu caddelerinin bir yanında yer alan Artemis tapınağı da iyi korunmuş yapılardan biridir. Tapınağın hemen hemen tüm sütunları sağlamdır (KHOURİ, 2009, s.35).

Jerash'taki önemli eserler:

Hadrian kapısı: MS 129 yılında Roma İmparatoru Hadrian'ın ziyareti anısına yapılmış bir kapıdır. Üzerinde işlemler bulunur (www.visitjordan.com 19.11.2009) (Fotoğraf 57).

Fotoğraf 57: Hadrian Kapısı

Hipodrom: 15.000 kişilik Roma savaş arabası yarışlarının yapıldığı alandır (Fotoğraf 58).

Güney Kapısı: Hadrian kapısının kuzeyinde bulunur. Hadrian kapısından 1 yıl sonra inşa edilmiştir. Jerash kentini çevreleyen duvarların arasında kente giriş için geçit veren dört kapıdan biridir. Bu kapının girişinde ziyaretçiler için harita, rehber gibi kaynaklar bulunur (www.tourism.jo 19.11.2009) (Fotoğraf 59).

Zeus Tapınağı: Güney kapısından girişte solda bulunur. Kapalı bir müzeye dönüştürülmüştür. Müzede sütun başları ve üzerindeki renkli desen ve boyaları ile antik duvar başları sergilenmektedir (Fotoğraf 60).

Fotoğraf 58: Hipodrom

Fotoğraf 59: Güney Kapısı

Güney Tiyatro: MS 1.yy'da yapılmıştır. 5000 kişilik çok iyi korunmuş ve restore edilmiş bir tiyatrodur (www.tourism.jo 19.11.2009). Akustiği çok iyi olduğu için yılda bir kere Haziran ayında Güney Tiyatro'da düzenlenen Jerash festivali, antik kenti dünyanın en canlı ve sayılı kültürel etkinlik yerlerinden birine dönüştürür (www.visitjordan.com 19.11.2009) (Fotoğraf 61).

Oval Meydan (Forum): 90 m uzunluk, 80 m genişliğe sahip olan Oval Meydan, Güney Tiyatro'nun bitiminde başlar. Meydan, şehrin genelinde kullanılan korint başlıklı sütunlar yerine 56 adet İyon başlıklı sütunla çevrelenmiştir. Haziran ayında düzenlenen festivalin festival ateşi bu meydanda yakılmaktadır (www.visitjordan.com 19.11.2009) (Fotoğraf 62).

Fotoğraf 60: Zeus Tapınağı

Fotoğraf 61: Güney Tiyatro

Fotoğraf 62: Oval Meydan (Forum)

Geniş Kolonlu Cadde (Cardo Maximus): Güney tiyatrosundan sonra kuzeye doğru 800 m boyunca uzanır. Yere diyagonal döşenmiş iri taşların arasında yer mozaikleri bulunur. Jerash'ın en önemli eserlerinin büyük kısmı, Cardo Maximus caddesinin oval meydan ile kuzey kapısı arasında uzanır (KHOURİ, 2009, s.43) (Fotoğraf 63).

Cardo Maximus'un solunda bulunan Güney Sokağı, sütunların arasında devam eder ve yolun sağında Emevi evlerinin bulunduğu mahalleye girer. Caddenin altından şehrin kanalizasyon tesisatı geçirilmiştir (www.visitjordan.com 19.11.2009).

Macellum: Cardo Maximus boyunca kuzeye gidildiğinde solda bulunur. Birçok sütun orjinal haliyle halen ayakta. Macellum, antik dönem şehirlerinin birçoğunda olduğu gibi, kutsal alanların yanında bulunur. Bu alan dükkânlardan oluşmaktadır. Macellum; dört tarafı duvarlarla çevrilmiş, üstü açık, ortasında boşluk bulunan bir alandır. Boş alanı çevreleyen duvarların önünde dükkânlar bulunur. Dükkânlar boş alana açılır ve satışlar buradan yapılır. Bazılarının duvarlardan dışarı açılan kapısı da vardır (www.archaeology.org 21.03.2010) (Fotoğraf 64).

Katedral: Cardo Maximus boyunca ilerleyince, sol tarafta yüksek kolon ve girişleri ile Katedral bulunur. Pagan Romalılar döneminde Diyonizos Tapınağı olarak kullanılmış, Bizans döneminde görkemli bir Hıristiyan mabedine dönüştürülmüştür. Katedralin hemen arkasında, dört tane kilise harabesi bulunur.

Nymphaeum (Su Anıtı): Cardo Maksimus üzerinde en son, önünde küçük bir havuz büyüklüğünde su çanağı olan Nymphaeum bulunur. MS 161 yılında yapılan ve şehrin su merkezi görevini de üstlenen Nymphaeum'un, cephesindeki kolon ve giriş işlemleri oldukça büyük ve inceliklidir. Bu da, Roma döneminde su anıtlarına verilen önemi göstermektedir (Fotoğraf 65).

Artemis Tapınağı: Katedralden sonra, Artemis Tapınağının gösterişli girişi başlar. Jerash'taki Artemis Tapınağı da, Efes'teki gibi şehri koruduğuna inanılan Artemis'e adanmıştır (Fotoğraf 66).

Fotoğraf 63: Kolonlu Cadde

Fotoğraf 64: Macellum

Fotoğraf 65: Su Anıtı

Fotoğraf 66: Artemis Tapınağı

Emevi Camisi: Emeviler, Roma sütunlarının sıralandığı cadde boyunca (Cardo Maksimus), onlara zarar vermeden, kalın taş duvarlar arasında, bazıları kemerli, küçük odalı evler ve bir de cami yapmışlardır. Bu cami, kolonlu caddenin doğu tarafında Artemis tapınağının tam karşısında yer almaktadır.

Isaiah Kilisesi: Artemis tapınağının kuzeyinde, MS 550’li yıllarda, Bizanslılar tarafından inşa edilmiş, üzerinde hayli yıpranmış sütunlar ile zemin süsleyen, daha iyi korunmuş mozaikler bulunur.

Kuzey Tiyatrosu: MS 160 yıllarında inşa edildiği tahmin edilen yapı, oldukça iyi bir restorasyon görmüştür (Fotoğraf 67).

Fotoğraf 67: Kuzey Tiyatrosu

Roma Hamamları ve Tetrasyonlar (Çeşmeler): Kuzey Tiyatro’nun karşısındaki alanda Roma Hamamları bulunur. MS 160 yıllarına tarihlenen, kubbeleri ve kemerleri ile hamam binaları Cardo Maksimus’un son noktası olan Kuzey Kapısı önünde son bulur. Bu hamamlara Tetrasyon adı verilen çeşmelerden su

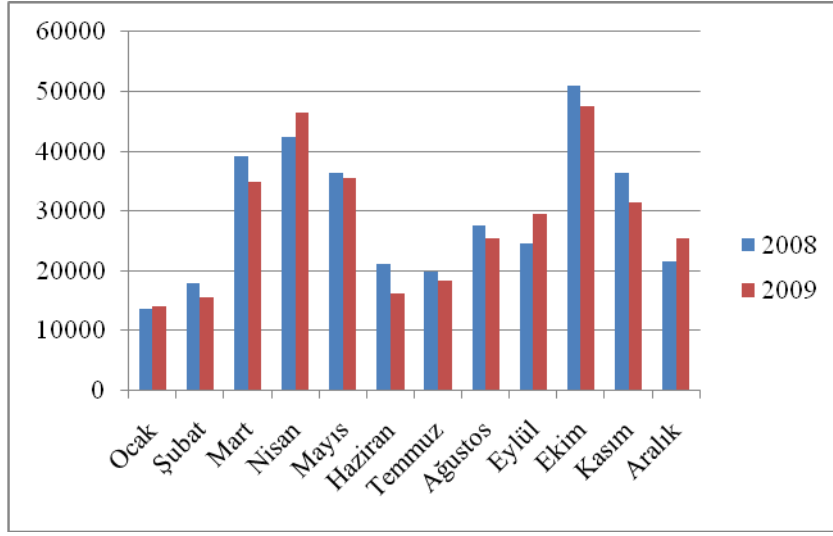
getirilmekteydi. Tetrapylonlar, Cardo Maximus boyunca devam eden, bilhassa dört yol ağızlarında inşa edilen dört yüzlü çeşmelerdir. Çeşmelerden en önemlileri güneyde ve kuzeyde olmak üzere iki tanedir. Güneydeki, Macellum ile Katedral arasındaki dörtyol ağzında bulunur, kuzeydeki ise batı hamamları ile Kuzey Tiyatro arasındaki dörtyol ağzındadır (Fotoğraf 68).

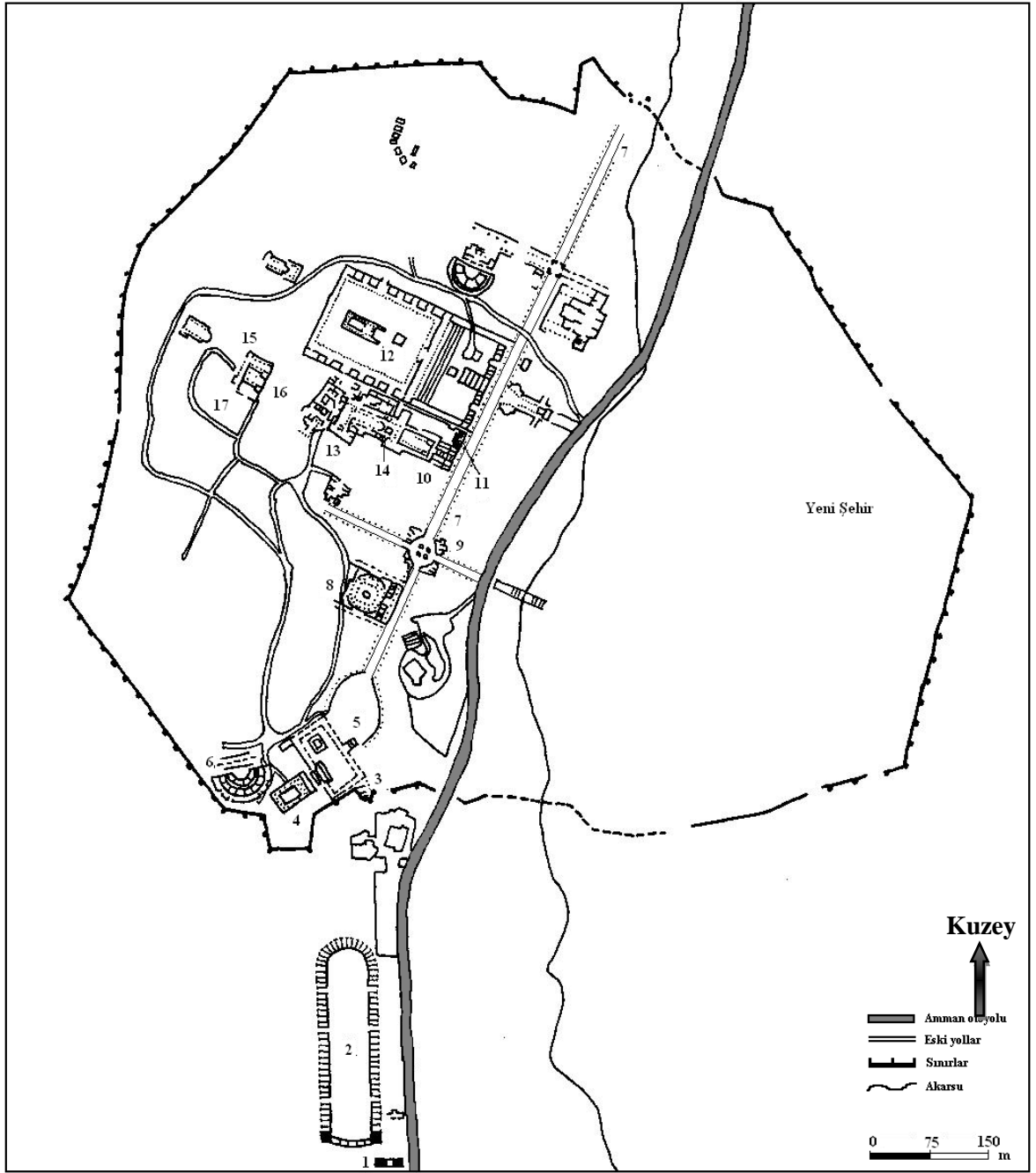
Fotoğraf 68: Tetrapylonlar (Güney Tetrapylon)

Jerash'a gelen turist sayısını aylara dağılım incelendiğinde en fazla turist Ekim ayında geldiği, ikinci sırada Nisan ayının bulunduğu görülmektedir. Ülkenin sıcak iklimi bunun temel sebebidir. Nisan, Eylül ve Aralık hariç bütün aylarda 2008 yılında gelen turist sayısı 2009'dan daha fazladır. 2008'de Jerash'ı 351.508 kişi ziyaret etmiş, 2009'da %3,2'lik azalmayla bölgeye 340.410 kişi gelmiştir (Grafik 33).

Jerash, Petra'dan sonra en fazla turist alan ikinci turizm merkezidir. Çok iyi korunmuş bir Roma şehri olması, bu sayının fazla olmasında etkili olmaktadır.

Grafik 33: Jerash'a Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

1 Giriş
2 Hipodrom
3 Güney kapısı
4 Zeus Tapınağı
5 Forum
6 Güney Tiyatro

7 Kolonlu Cadde (Cardo Maksimus)
8 Dükkânlar (Macellum)
9 Güney Tetrapylon
10 Katedral
11 Su Anıtı (Nymphaeum)
12 Artemis Tapınağı

13 Aziz Theodorus Kilisesi
14 Tapınağın avlusu
15 Cosmas ve Damian Kilisesi
16 Aziz John Kilisesi
17 Aziz George Kilisesi

Harita 7: Jerash Antik Kenti

Kaynak: KHOURİ, 2009, s.34

5.4.2.4. Pella Antik Kenti

Amman'ın 78 km kuzeyinde, Ürdün vadisi doğusundaki yükseltilerden birinin üzerinde bulunur. Arapça adıyla Tabaqat Fahl olarak bilinen Pella, Ürdün'deki en eski yerleşimlerden biridir ve tarihi eserler yönünden son derece zengin olması sebebiyle arkeologların ilgisini çekmektedir (Fotoğraf 69).

Daimi akışlı bir su kaynağının varlığı nedeniyle burası, ilk çağlardan beri yerleşim yeri olmuştur. Bölgede bulunan bazı çakmaktaşı aletlerin Cilalı Taş zamanından kaldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca 2 km kuzeyinde bulunan bazı kalıntılar, buranın Yontma Taş zamanında insanların yaşadığı bir yer olduğuna işaret etmektedir.

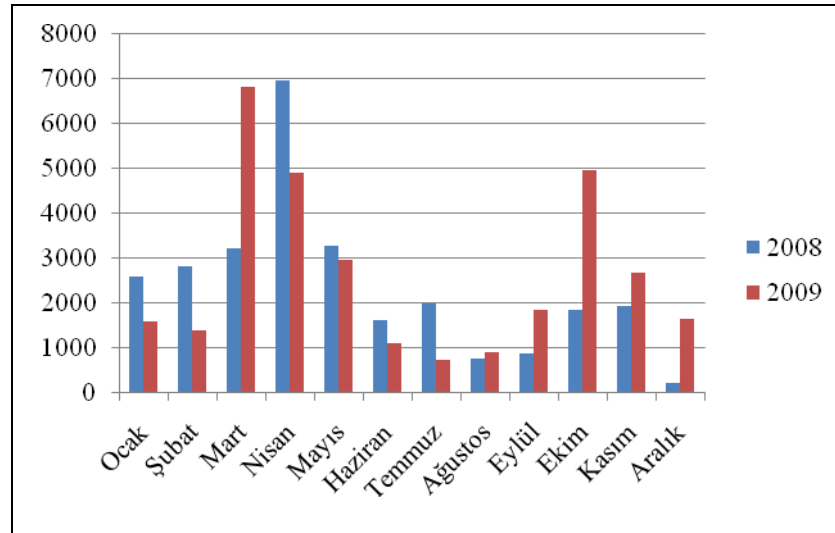
Fotoğraf 69: Pella Antik Kenti

Tarihinin çok eskilere dayanması sebebiyle Pella'da taş devrinden Ortaçağ dönemine kadar farklı dönemlerden kalma eserler bir arada bulunmaktadır. Tarihi kaynaklarda Pella'nın adına ilk olarak MÖ 19.yy'dan itibaren Mısır yazıtlarında "Pihilum" veya "Pehel" olarak rastlanmıştır. Bu yazıtlarda buradan önemli bir ticaret merkezi olarak bahsedilmektedir.

MÖ 63. yılda Roma İmparatoru Pompey'in fethinden sonra Decapolis şehirlerinden biri (On Roma Şehri) olarak zenginliği daha da artmıştır. Bizans döneminde önemi artan ticaret yolları nedeniyle şehrin de önemi artmış ve şehir gelişmiştir (JORDAN, The Land Of Plenty, 2009, s.57).

7. yüzyılda Araplar tarafından fethedildikten sonra, Pella 100 yıldan uzun bir süre boyunca bir Emevi şehri olarak varlığını sürdürmüştür; ancak Ürdün'deki pek çok yer gibi bu şehir de MS 747 yılındaki depremle tahrip olmuştur. Bölgede Abbasiler ve Memluklar dönemlerinde de ikamet edilmiş olsa da daha küçük ve daha kırsal bir yerleşim yeridir.

Pella'ya gelen turist sayısının aylara dağılımı incelendiğinde en fazla turist Nisan ve Mart aylarında geldiği görülmektedir. 2008 yılında en fazla turist Nisan ayında gelmiş, ikinci sırayı Mart ayı almıştır. 2009 yılında ise en fazla turist Mart ayında gelirken ikinci sırada Nisan ayı yer almaktadır. Pella'ya 2008 yılında 28.063, 2009 yılında ise 31.519 kişi gelmiştir. Gelen turist sayısı bir önceki yıla göre %12,3 gibi yüksek bir artış göstermiştir. Bunun sebebi, ülkenin yaptığı tanıtımların artmasıdır (Grafik 34).

Grafik 34: Pella'ya Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

5.4.2.5. Gadara Antik Kenti

Ülkenin kuzeyinde sınırların dışında bulunan Taberiye Gölü'nün güneyinde, Suriye-Ürdün sınırına yakın yüksek bölgelerde Decapolis'ten biri olan Gadara antik kenti bulunur. Kentin deniz seviyesinden yüksekliği 350 m'dir ve Ürdün vadisi ile Yermük vadisine hâkim bir tepede kurulmuştur.

MÖ 3.yy da kurulan şehirde, Mısır'ın son hanedanı Ptolemiesler ve Büyük İskender'in Helenistik döneminin etkileri görülmektedir. MÖ 64 ve MS 324 arası Roma'nın hâkimiyetinde kalan şehir MS 636 yılından sonra İslam Medeniyetlerinin yönetimi altına girmiştir. Emeviler döneminde (8.yy) meydana gelen büyük bir depremde şehir ortadan kalkmış ve 19.yy'a kadar insanlık tarafından unutulmuştur. 1806 da şehir ilk kez araştırmacılar tarafından keşfedilmiş ve o günden beri süren kazılar neticesinde büyük kısmı ortaya çıkarılabilmektedir.

Buradaki volkanik alanların varlığı nedeniyle şehir tamamen siyah bazalt taşından inşa edilmiştir (Fotoğraf 70). Sütunlu caddeler arasında sıralanan dükkânlar, dükkânların arkasında uzanan tiyatro, cimnasyum, çeşme yapıları bulunmaktadır. Şehrin en uç kısmında oldukça dik yamaçlara sahip bir uçurum, uçurumun bittiği düzlükte Yermük nehri ve karşıda Taberiye Gölü bulunmaktadır. Gölün karşısındaki Golan Tepeleri de görülebilmektedir.

Fotoğraf 70: Siyah Bazalt Taşından Tiyatro ve Sütunlar

5.4.2.6. Karak Kalesi

Karak Kalesi, Haçlı Ordusu tarafından 1142 yılında yapılmış, bir dönem buradan geçen kervanlardan toplanan vergilerle gelir sağlamıştır. 1183'te Selahattin Eyyubi, 1263'te de Memlükler tarafından alınmıştır (JORDAN, The Land Of Plenty, 2009, s.65) (Fotoğraf 71).

Şam'dan Mekke'ye giden hacıların ve tüccarlar tarafından kullanılan ve Ürdün Nehri'nin doğusundan geçen Krallar Yolu üzerinde yer alır. Eski bir Haçlı kalesi olan kale, deniz seviyesinden yaklaşık 1000 m yükseklikte, kendisini üç taraftan çevreleyen vadilerin güney kesiminde yer alan bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Mimari açıdan Arap, Avrupa ve Bizans izlerini taşıyan kale, 19.yy'da Osmanlı döneminde restorasyon görmüştür. Kale içinde kalan kuzey duvarında bulunan iki büyük kemerli salon (Fotoğraf 72), Haçlı mimarisini yansıtmaktadır. MS 1263 yılında Memluk hükümdarı Baybars, kalenin kuzeybatı köşesine bir kule inşa ettirerek kaleyi genişletmiştir. Bugün, kalenin etrafında kurulmuş yaklaşık 20.000 nüfuslu Karak şehri ve restoranlar, konaklama vb. turistik yerler bulunur. Kale içinde 2004 yılında bir arkeoloji müzesi açılmıştır.

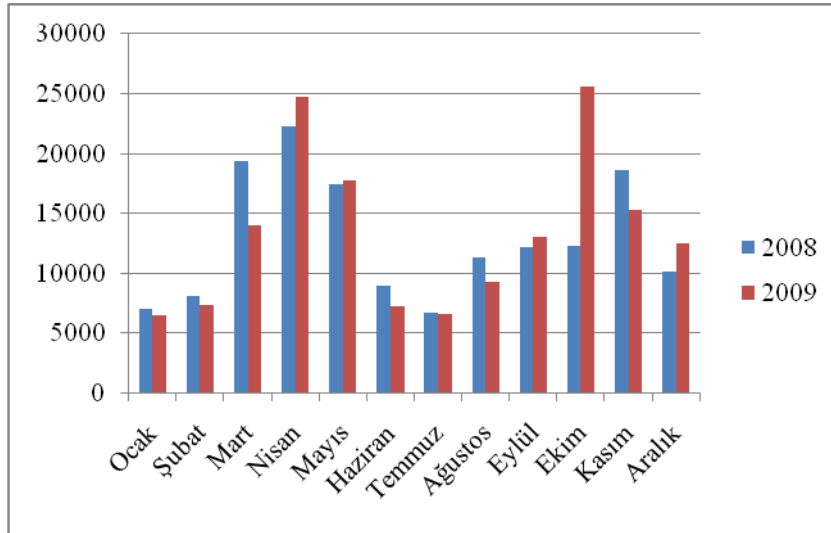

Fotoğraf 71: Kale İçinde Bulunan Osmanlı Savaş Topu ve Kalenin İçinden Bir Görünüm

Fotoğraf 72: Karak Kalesi

Karak'a gelen turistlerin aylara dağılımı incelendiğinde 2008 ve 2009 yıllarının birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. 2008 yılında en fazla turist Nisan ayında gelirken ikinci sırayı Kasım ayı almıştır. 2009 yılında ise en fazla turist Ekim ayında gelmiş, Nisan ayı ikinci sırada yer almıştır. Ülke genelinin aksine, Karak'a gelen turist sayısı 2009'da %3,3 oranında artış göstermiştir. 2008'de 154.581, 2009'da ise 159.641 kişi Karak'ı ziyaret etmiştir (Grafik 35).

Grafik 35: Karak'a Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

5.4.2.7. Shobak Kalesi

Krallar Yolu üzerinde, Karak ve Petra arasında bir bölgede bulunur. Ancak bu iki turizm merkezinin aksine yerleşim yerlerinden oldukça uzak, tenha bir bölgededir. Tarihi kaynaklara göre, MS 1115 yılında Kudüs Krallığı döneminde Kral Baldwin tarafından, Suriye ve Mısır'ı birbirine bağlayan yolu kontrol altında tutmak amacıyla inşa edilmiştir. İlk olarak Mont Real adını almıştır. Selahattin Eyyubi tarafından fethedilmiş ve 14.yy'da restore edilmiştir. Kalenin birçok bölümü tahrip edilmiş olmasına rağmen yerleşim yerlerinden uzak kalması sayesinde bazı eserleri sağlam kalmayı başarmıştır. Bunlar içinde kiliseler, sarnıç ve kuyu bulunmaktadır (Fotoğraf 73).

Fotoğraf 73: Shobak Kalesi

5.4.2.8. Çöl Kaleleri

Amman'ın doğusunda uzanan siyah bazalt taşlarından oluşan çöldeki su kaynaklarının etrafında kurulan kalelerdir. Bu kaleler İslam medeniyetinin kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçoğu Emeviler'in (MS 661-750) yönetimi sırasında inşa edilen kaleler, genellikle ilk İslam sanatlarının en göz alıcı ve orijinal eserleri

olarak kabul edilmelerinin yanı sıra, aynı zamanda konutlar, kervansaraylar ve hamamlar olarak bazı pratik amaçlara da hizmet etmişlerdi.

Emeviler, topraklarını genişlettikten sonra Ürdün çöllerine ve bozkırlarına görkemli mozaik döşemeler, fresk resimler ve oyma kaplamalarla süslenmiş lüks yapılar inşa etmişlerdir.

Başlangıçta Emeviler'in çöl kaleleri, tüm zorlukları ve kalabalık ortamıyla şehir hayatından bunalan göçebe kökenli Emevi prenslerinin çölde kafalarını dinlemelerine yönelik yerler olarak kullanıldığı kabul edilmiştir. Ancak Fransız bilgin Jean Sauvaget bu teoriye karşı çıkmıştır. Bu yapıların çoğu kez çeşitli hidrolik yapıları da barındırması ve büyük emekler sarf edilerek sulanan geniş tarım alanlarında konumlandırılmış olması dolayısıyla bunların tarımsal kullanım amaçlı merkezler olduğunu iddia etmiştir. Bu yapıların var oluş nedenini açıklamaya yönelik diğer bir açıklama da; bunları Emeviler'in, bölgede destekçileri olan kabilelerle yakın temaslarını sürdürmesi amacıyla yapmış olduğudur. Ayrıca bunların arasından Qusayr Amra (Amra Kasrı), Kharaneh ve Mshash gibi bazı yapıların, Hicaz'a seyahat eden üst düzey devlet memurlarına yönelik dinlenme yerleri olarak hizmet vermiş olmaları da muhtemeldir.

Kaleler, eski işlek çöl yollarının yerini modern biçimde inşa edilmiş yolların aldığı günümüzde, Amman'dan gelenlerin günübürlük ziyaretler gerçekleştirebildiği yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.4.2.8.1. El-Mukavir

Yazılı kaynaklara göre dev bir su sarnıcından oluşan bu kasır, Halife II. Yezid (MS 719-723) zamanında yapılmıştır.

Kasırda bulunan kenger yaprağı motifleriyle süslenmiş sütun başları, Arapça kitabeler ve bunların yanı sıra sarnıçtaki suyun derinliğini ölçmeye yarayan ölçek, restore edilmiştir ancak bu kasır, günümüzde tam bir harabe görünümündedir.

5.4.2.8.2. Amra Kasrı

Amman'ın 85 km doğusunda yer alan, neredeyse tüm iç yüzeyleri kaplayan büyük fresk resimleriyle tanınan bir saraydır (Fotoğraf 74). Resimler avlanma, dans, müzisyenler, banyo yapma sahneleri, aşkıyla meşhur olanlar, tarihi kişilikler, felsefe ve şiir temalarını içerir. Konut olarak kullanılmamıştır.

Bu resimler, UNESCO'yu Amra Kasrı'nı da Dünya Mirası Listesi'ne dâhil etmeye yöneltmiştir. İnşa planı 3 ana unsurdan oluşur:

- Güney tarafın ortasında bir taht girintisi olan dikdörtgen bir kabul salonu
- Sıcak, ılık ve soğuk sulu 3 odadan oluşan bir hamam kompleksi
- Yükseltilmiş bir su tankı, duvar örülerek kaplanmış derin bir su kuyusu ve bu kuyudan su çekip su tankına boşaltmaya yönelik aparatları içeren hidrolik yapılar.

Fotoğraf 74: Amra Kasrı

5.4.2.8.3. Assarah Hamamı

Assarah Hamam Kompleksi'nin planı dikkat çekecek şekilde Amra Kasrı'nın planına benzese de, duvar işçiliği daha iyi bir son kata sahiptir ve sıralamada tuğlalar daha sıkı biçimde birleştirilmiştir. Planı Amra'da olduğu gibi 3 ana elemandan oluşur: Kabul Salonu, Hamam Kompleksi ve Hidrolik Yapılar. Kabul salonu yan duvara ve iki ara çapraz kemere oturan 3 beşik tonoz ile örtülüdür. Bu salonun kuzeydoğu köşesinde, suyunu doğuya doğru yükseltilmiş bir tanktan alan bir şadırvanı vardır. Hamamın merkezi; soğuk, ılık ve sıcakta tekabül eden 3 odadan oluşur. Ancak içinde bulunan değerli taşların varlığı, yapının büyük ölçüde insanlar tarafından zarar görmesine yol açmıştır.

5.4.2.8.4. Karaneh Kasrı

Bu heybetli yapı Amman'ın 65 km doğusunda yer alır (Fotoğraf 75). Karaneh, Ürdün bozkırındaki en iyi korunan çöl kalelerinden biridir. Kasır, 61 odadan oluşur. Bu odalar, her biri merkez salona açılan müstakil birimler halinde gruplandırılmıştır.

Fotoğraf 75: Karaneh Kasrı

Dış duvarlar aydınlatma ve havalandırma amaçlı dar girişlerle delinmiştir. Merkez avluya götüren geçidin diğer tarafında ise ahır ve kiler işlevi gören uzun bir oda vardır. Esas olarak damdan gelen yağmur sularının toplanmasına yönelik olan avlunun ortasında küçük bir su tankı yer alır.

İnşaat ve mimari tekniği, oymalı kaplama süslemelerine ilaveten köşeliklerin ve çapraz kemerlerin üzerine oturan sığ kubbelerin kullanımı gibi olgularla Sasani etkisini yansıtmaktadır.

5.4.2.8.5. El-Kastal

El-Kastal, Amman'ın 25 km güneyinde, Kraliçe Aliye Uluslararası Havaalanı'na giden otoyol üzerinde yer alır. Günümüzde buraya inşaat yapılmış ve ana bina olan kasrın (saray) büyük bir bölümü modern bir ev haline gelmiştir.

Kasrın merkezinde bulunduğu 1 km² genişliğindeki alan içinde 100'den fazla sarnıç ile 400 m uzunlukta 4,25 m genişlikte bir baraj bulunur. Kasrın ve çevresindeki tarihi su sisteminin restorasyonu, yönetimin projeleri arasındadır.

5.4.2.8.6. Tuba Kasrı

Tuba, Amman'ın yaklaşık 95 km güneydoğusunda yer alır. Kireçtaşı blokları ile fırınlanmış tuğlalar bir arada kullanılarak inşa edilmiştir. Yan yana kare şeklinde iki oda bulunan giriş yerinin haricinde, mekânların duvarları yarım daire kulelerle desteklenmiştir. Kuzeybatısı neredeyse hiç bozulmamıştır ve batı tarafta değişik uzunluklarda perde duvar mevcuttur.

5.4.2.8.7. Azrak Kalesi

Azrak vahası, su kaynaklarının varlığı nedeniyle Yontma Taş Devri'nden beri yerleşim için kullanılan bir yer olmuş, Güney Suriye ile Arap Yarımadası'nın içleri arasındaki ticaret yollarına yakın olması nedeniyle, Roma döneminde de önemini korumuştur (Fotoğraf 76).

Azrak'taki tümüyle yerel bazalt taşlarından inşa edilen mevcut kale, tarihi kaynaklara göre MS 33'lerden beri kullanılmıştır. Ana giriş üzerindeki Arapça bir kitabede, MS 1237 yılında restorasyon yapıldığını yazmaktadır. Emevi döneminde, Halife olarak hüküm süren amcası Hişam bin Abdul Melik'in (MS 724-743) kızarak sürgün ettiği II. El-Velid'in dinlenme yeri olarak da kullanılmıştır.

Fotoğraf 76: Azrak Kalesi

Azrak'ın güneyinin ilginç bir özelliği, süslenmiş bazalt taşlarla inşa edilip yuvarlak ve üçgen payandalarla güçlendirilen, etrafı kuşatan duvarların iç ve dış cephelerine karşı yerleştirilen büyük altıgen sarnıçlardır. Ayrıca Azrak hisarı, Arap İsyanı sırasında Arabistan casusu Lawrence'ın karargâhı olarak da kullanılmıştır.

Kalenin yaklaşık 2 km kuzeyinde bir Emevi çiftliği (Ain Al-Sil Kasrı) vardır. Bu çitlikte yağ presleri ile soğuk, ılık ve sıcak olmak üzere üç odadan oluşan bir hamam bulunur.

5.4.2.8.8. El-Hallabat Kasrı

El-Hallabat Kasrı Zarka'nın 25 km kuzeydoğusunda ve Azrak Kalesi'nin 55 km kuzeybatısında yer alır. Kasrın yanında cami, sarnıç, su deposu ve evler bulunur. Assarah Hamamı'nın hamam kompleksi kasrın 2 km doğusunda yer alır.

Aslında Romalılara ait olan kale Emevi döneminde yeniden inşa edilmiş, mozaikler, oyma kaplamalar ve fresk resimlerle süslenip saray halinde bir konuta çevrilmiştir. Kalede çoğu Yunanca olmak üzere yaklaşık 150 yazıt vardır. Bunların büyük çoğunluğu Bizans İmparatoru Anastasius (MS 491-518) tarafından verilen fermana ait olan, daha sonra inşaat malzemesi olarak yeniden kullanılan taşlar üzerine yazılmıştır.

5.4.2.8.9. El-Müşetta Kasrı

Amman'ın güneyinde, havaalanına çok yakın bir bölgede bulunur. Emevi döneminde yapılmış bu saray, pembe kireçtaşına yapılan oymalarıyla ilgi çekmektedir. Ancak saray içindeki birçok duvar ve cephe süslemesi sökülmüş ve ülkeden çıkarılmış, bugün Berlin müzesinde sergilenmektedir. Süslemelerin az bir kısmı yerinde kalmıştır.

Sarayın inşasına Halife El-Velid döneminde MS 743 yılında başlanmıştır. Halifenin ölümünden sonra inşaat yarım kalmış, sonraki dönemlerde tamamlanmıştır. Süslemelerde İran ve Greko-Romen tarzı da görülmektedir. Günümüze kadar birçok kez tadilat görmüş ve yıkılmaması için güçlendirilmiştir.

5.4.2.8.10. Umm El Jimal

Doğu çölündeki kalelerin tipik özelliği olarak siyah bazalt taşından inşa edilmiştir. Diğer çöl kalelerinden daha kuzeyde bulunmaktadır. Burası, Nebatiler tarafından MÖ 1.yy'da kurulmuş bir şehrin kalıntılarıdır. Sonrasında Roma İmparatorluğu, Gassaniler (Hıristiyan Araplar) ve Bizans'ın eline geçmiştir. MS 8.yy'da meydana gelen bir depremde bir kısmı yıkılmış, daha sonra da ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önemini kaybetmiştir. Çoğu kilise ve kamu binalarından oluşan yapılar, günümüze düzensiz bir harabe yığını olarak gelmiştir.

5.4.3. Sağlık Turizmi

5.4.3.1. Ölü Deniz

Ülkenin tek gölü, aynı zamanda batıda İsrail sınırını da oluşturan Lut Gölü'dür. Gölün özellikleri turizm açısından avantajlar sağlamaktadır. Suyunun içinde bulunan madensel tuzlar ve çamurun cilde iyi gelmesi, kaldırma kuvveti fazla olduğu için batmanın imkânsız oluşu, gölün su özellikleri, çamuru ile göl çevresindeki atmosfer koşulları ve güneş ışınlarının cilde iyi geldiği düşünüldüğü için turistlerin ilgisini çekmektedir.

Lut Gölü'nün suyu magnezyum, kalsiyum, brom ve potasyum da dâhil olmak üzere 21 mineral içerir. Bunlardan bazılarının rahatlama hissi verdiği, cildi beslediği, kan dolaşımını hızlandırdığı, romatizmal ve metabolik rahatsızlıkları hafiflettiği bilinir.

Su; klorürlerin, kalsiyumun, potasyumun, sodyumun, magnezyumun ve yüksek oranda çözülmüş bromürlerin konsantre çözeltisidir. Cilt üzerindeki anti-alerjik etkisiyle bilinir.

Lut Gölünde yıkanmak sedef, mafsal iltihabı ve özellikle hareketin kısıtlı olduğu ciddi durumlar için oldukça yararlıdır. Yüksek özgül ağırlık, vücudun ağırlığının etkisini azaltır ve insanın hiçbir çaba göstermeden su üzerinde yüzmesine imkân verir (Fotoğraf 77). Ayrıca tedavi edici egzersizler için de ideal bir vasıtaadır.

Güneş ışığı Lut Gölü'nün alçak konumu sayesinde filtrelenir ve daha sonra yüksek buharlaşma hızından ötürü Lut Gölü'nün üzerinde oluşan buhar örtüsüne ulaşır. Bu buhar güneş ışığı için ek bir filtre işlevi görür ve bu doğal filtre sayesinde ultraviyole (UV) ışınları ve bunların yanı sıra güneş yanığına neden olan UVB ışınları azalır. Dolayısıyla bu bölgedeki şartlar, güneş terapisi için elverişlidir.

Lut Gölü bölgesi, deniz seviyesinden %10 daha fazla olmak üzere, oksijen yönünden zengin bir bölgedir. Bu özellik, aşırı derecede düşük seviyede olan kirletici faktörlerle birlikte temiz havaya önemli ölçüde katkı sağlar ki, bunun solunum koşullarından rahatsız olan kişiler için çok büyük yarar sağladığı kanıtlanmıştır.

Ayrıca atmosfer, örneğin Amman'a kıyasla yaklaşık 15 kat daha fazla olacak şekilde bromür yönünden de zengindir. Bromür, sinir sisteminin düzelmesine ve dinlenmesine imkân veren ve bu yolla zihni ve bedeni sağlığa kavuşturan doğal bir sakinleştirici olarak işlev görür (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Fotoğraf 77: Gölün Kaldırma Kuvveti Nedeniyle Suya Batmadan Gazete Okuyan Bir Turist

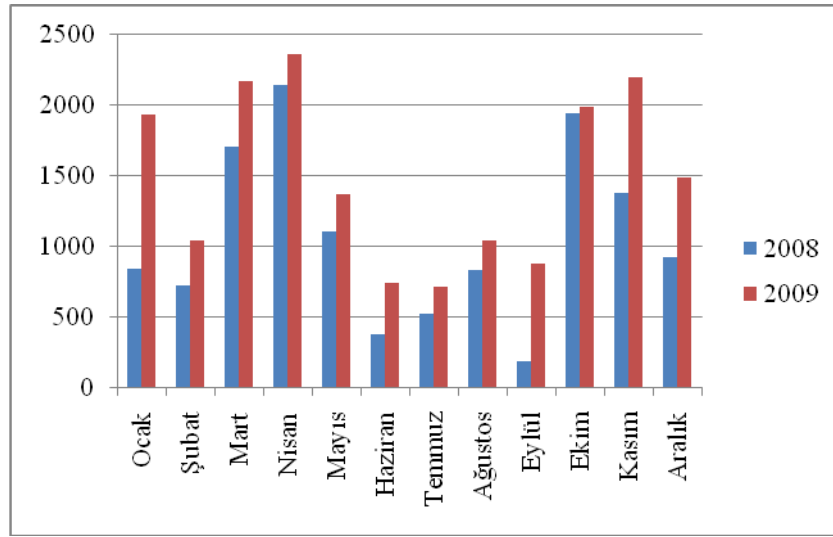
Sıcaklık ortalaması Aralık ayında 20°C, Ağustos ayında ise 31°C'dir. Diğer yandan, Aralık ayında %45 ve Ağustos ayında %32-33 olan nem oranı da oldukça düşüktür. Yağış miktarı 100 mm civarındadır. Deniz suyu sıcaklığı, Aralık ayında 26,7°C, Ağustos ayında ise 37,3°C'dir. Bu durum, iklimsel tedavinin yıl boyunca yapılabilmesini mümkün kılar.

Lut Gölü içinde bulunan mineralleri göldeki çamur emdiği için, suda bulunan bütün mineraller çamurda da vardır. Bu çamur, magnezyum, doğal bitüm ve silikatlar (Silisyum bileşenleri) yönünden zengindir. Silikatların kozmetik amaçlı kullanımda cilde yararlı bir maske etkisi vardır. Çamurun siyah rengi yüksek güneş ışınlarını emer

ve bu nedenle de cilde uygulandığında bir fotosentez yapıcı olarak işlev görür. Çamur, kendi hacminin %70'i kadar büyük bir miktarda su emme kabiliyetine sahiptir. Eklemlerin etrafında kan dolaşımının uyarılmasına yardım ettiğinden, çamur banyosu çoğunlukla sinir sisteminden kaynaklanan eklem hastalıklarına iyi gelir.

Ölü Deniz'e gelen turist sayısının aylara göre dağılımı incelendiğinde en fazla turist Nisan, Kasım ve Mart aylarında geldiği görülmektedir (Grafik 36). Dikkat çekici olan bir başka nokta, Ocak ayında gelen turist sayısının da oldukça fazla olmasıdır. Özel konumu itibariyle kış mevsimini oldukça sıcak geçiren bölge, kışın da ziyaret edilebilmektedir.

2008 ve 2009 yılı verileri karşılaştırıldığında, 2009 yılının tüm aylarda 2008'den daha fazla turist aldığı görülmektedir. Ülke genelinin aksine, Ölü Deniz'e gelen turist sayısında %41,2 gibi büyük bir artış yaşanmıştır. Ölü Deniz'e 2008 yılında 12.705, 2009'da ise 17.939 kişi gelmiştir (Grafik 36).

Grafik 36: Ölü Deniz'e Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

5.4.3.2. Termal Alanlar

Lut Gölü'nün doğusunda bulunan Zarka Nehri vadisi, sıcak su kaynakları yönünden çok zengindir. Burada 109 adet sıcak su kaynağı olduğu belirtilmektedir. Bu kaynaklardan bazıları termal turizme hizmet eder. En tanınmış olanı, Amman'ın 58 km

güneybatısında ve deniz seviyesinin 240 m aşağısında bulunan Hamamat Main'dir. Burada sıcak su kaynağı, iki büyük bir küçük olmak üzere üç şelale oluşturmuştur.

Roma döneminden beri insanların gelip sıcak suyunun altında yıkandıkları bir şelaledir. Günümüzde büyük şelalelerin birinin yanında 4 yıldızlı otel yapılmıştır ve şelalenin kullanımı sadece otele aittir. Otelde bir sağlık merkezi de hizmet vermektedir. Diğer büyük şelale ise halkın kullanımı içindir ve yanında piknik alanı, soyunma kabinleri, cami gibi küçük tesisler bulunur (Fotoğraf 78).

Fotoğraf 78: Hamamat Main Şelalesi

Küçük şelalenin suları diğerlerine göre daha sıcak olduğu için diğer şelalelerde olduğu gibi altında yıkanılmaz, şelalenin suları küçük bir havuzda toplanıp soğuduktan sonra girilebilir. Şelalelerin yaklaşık 100 m doğusunda sadece kadınların girebileceği bir hamam bulunur.

Sıcaklığı 55-63°C arasında değişen şelalelerin içinde bulunan mineraller cilt hastalıkları, dolaşım bozuklukları, kemik ve eklem rahatsızlıkları, sırt ve kas ağrılarına iyi gelmektedir.

5.4.4. Deniz Turizmi

5.4.4.1. Akabe

Amman'ın güneyinde yer alan Akabe, Başkente 360 km uzaklıktadır. Eilat (İsrail) ile arasında 4 km, Mısır'ın Taba kentine 16 km, Suudi Arabistan sınırına 18 km mesafede bulunan Akabe, önemli bir kavşak noktasıdır (MAYHEW, 2009, s.216).

Akabe, ülkenin Kızıldeniz kıyısında bulunan tek liman kentidir. Akabe Körfezi'nin kuzeydoğu köşesinde bulunan şehre, önceleri dağlardan denize doğru açılan geçit "Akabetü'l Ayla" adıyla bilinmekteyken sonraları Akabe denilmiştir.

Önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olan Akabe'nin 21 km'lik sahili aynı zamanda önemli bir turizm merkezidir (Fotoğraf 79). Bu sebeple önemli lüks otellerle havaalanı da mevcuttur.

Kış mevsimini ılık geçirmesi nedeniyle turizm sezonu yıl boyunca sürer. Yıllık ortalama deniz suyu sıcaklığı 23°C'dir. Akabe'de kış mevsimi sıcaklıkları nadiren 20°C'nin altına düşer. Yaz sıcaklıkları ise sıklıkla 35°C üzerine çıkar (MAYHEW, 2009, s.216).

Kentin palmyelerle dolu caddelerine 5 yıldızlı oteller bulunur. Otellerin hemen hepsinde dalış okulu ve dalış malzemesi bulmak ve programlara katılıp Kızıldeniz'in dünyaca ünlü son derece temiz ve rengârenk canlı çeşitlerini barındıran sularında dalış yapmak mümkündür (MAYHEW, 2009, s.216).

Akabe Körfezi Kızıl Deniz'in Sina ve Suudi Arabistan arasında yer alan en kuzeydeki koludur. Ürdün'den maksimum derinliği yaklaşık olarak 1000 metredir. Su, güneş ışığının 70 m kadar derinliğe ulaşmasına izin verecek kadar berraktır. Bu, mercanların oluşması için ideal ortamı oluşturur. Gel-git aralığı oldukça dardır (1 m).

Bu da sular çekilirken (cezir halinde) mercanların yüzeyde kalmasına neden olur (www.andrevsi.freeserve.co.uk 02.12.2009).

Plajlar bölgesi kentin yaklaşık 5 km dışındadır. Şehrin alışveriş merkezlerinin bittiği bölgede, sahildeki plaj ve çay bahçeleri tüm sahili kaplamaktadır. Mısır'la kıyaslandığında daha az gelişmiş olsa da dalış sporları yapılmaktadır. Mercanlar, kıyından başlar, yaklaşık 10 m içeri kadar devam eder. Bu nedenle tüplü dalış yapmaya gerek duymadan görülebilecek durumdadır.

Akabe'deki sulara denizyıldızı, denizhiyari, karides, denizkestanesi, çeşitli balık ve deniz tabanında açtıkları deliklere yaşayan kurt türleri gibi birçok çeşitte hayvan yaşamaktadır. Sığ kesimlerde çeşitli deniz çayırları mevcuttur. Buralar bölgedeki balıklar için hem yemek kaynağı hem de sığınak bölgeleridir. Çeşitli yılanbalığı türleri, denizatları ve boru balıkları da bu çayır yataklarında yaşamaktadır.

Akabe Körfezi'ne dalan dalgıçların en çok ilgisini çeken şeylerden biri özellikle Ürdün'ün güney kıyısında bulunan renkli mercan kayalıklarıdır. Bölgede 100 farklı türde mercan kayaları bulunmaktadır ve buralarda yaşayan su yosunları, fotosentez yapabilmek için güneş ışığına ihtiyaç duyduğundan, bu mercan kayalıklarına genelde sığ sulara rastlanmaktadır. Yine yüzlerce balık türü bu kayalıklarda yaşamakta ve bazıları buralarda yetişen su yosunları ile beslenmektedir.

110 yumuşak mercan çeşidi, 120 sert mercan çeşidi ve 1000'in üzerinde balık çeşidine ev sahipliği eden Akabe'de tüplü dalış (Scuba diving) ve şnorkel dalış yapılabilir. Bunların haricinde bilimsel araştırma yapanların da ilgisini çekmektedir (www.tourism.jo 05.01.2010). Dalış yapmak istemeyenler için tekne turları yapılmaktadır. Turda denizin ortasındaki Ürdün İsrail sınırına kadar gidilir. Teknelerin taban kısmında cam bir bölme bulunur ve su altı, dalış yapmadan da görülebilir. Deniz dibinde mercanların yanı sıra batıklar da bulunmaktadır.

Kentin tarihi 5000 yıldan daha eskidir. Bu dönemlere ait birçok tarihi eser ve Osmanlı kalesi de turistik değerler olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 80). Eski

Akabe şehrinin bulunduğu Ayla Ören Yeri, Kral Hüseyin Caddesi üzerindedir ancak, Ayla dönemine ait birkaç kırık sütun ve temelden başka bir şey kalmamıştır.

Fotoğraf 79: Modern Akabe

Fotoğraf 80: Akabe Kalesi

Akabe Körfezi hem liman hem de turizm merkezi olduğu için Ürdün'ün çok önem verdiği bir bölgedir. Bu deniz ortamının, biyolojik çeşitliliğinin kaynağı olan kapalı yapısı, ticari, endüstriyel ve turistik faaliyetler sonucunda kolaylıkla kirlenebilir bir konumdadır. Var olan ve potansiyel tehditler, fosfat, potas, trafik, çimento, elektrik üretimi ve gemicilik faaliyetleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Turizm vasıtasıyla çöp birikimi meydana gelmekte, hava kirliliği trafik ve atık problemlerinde artış görülmektedir. Akabe'deki turizm çekiciliklerinin deniz ve kara trafiğinden ve sanayi tesislerinden olumsuz etkilenmemesi için Ürdün yönetimi buranın korunmasına yönelik birtakım çalışmalar yürütmektedir. Ürdün'ün çevre ile ilgili düzenlemeleri bu sanayileşme süresince nispeten erken tarihlerde faaliyete geçirilmiştir. 1984'ten itibaren çalışmalar yürütülmektedir.

5.4.5. Eko Turizm (Doğa Turizmi)

Eko turizm, ekolojik kaynaklardan turizm yoluyla kazanç sağlamak ve yine bu yolla doğal kaynakları da korumak demektir. Dünyanın gittikçe azalmakta olan doğal alanları, koruma kaygısını da birlikte getirerek, eko turizmi yaratmıştır ve bu tür turizmin dünya turizmindeki payı gittikçe artmaktadır. Turizm ajansları, daha önceleri turistlere daha az bulunur hayvanları “avlama” reklamlarını, eko turizm anlayışı sayesinde “fotoğraf makinesiyle avlama” olarak değiştirmişlerdir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 1999, s.67).

Ürdün'de 58 familyaya ait toplam 145 kuş türü kayda geçirilmiştir. Bu kuşlardan büyük bir çoğunluğu Doğu Avrupa kökenli göçmen kuşlardır. Bu kuşlar, Ürdün'ün sulak alanlarında ilkbahar boyunca kalırlar. Ayrıca Ürdün'de 100'den fazlası endemik olmak üzere 2500 çeşit bitki türü tespit edilmiştir (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010). Bu bitki ve hayvanlar, doğayı koruma alanları açılarak koruma altına alınmıştır.

5.4.5.1. Azrak Doğayı Koruma Alanı

Azrak Doğa Koruma Alanı 1978 yılında oluşturulmuştur. Doğu ölu'nde yer alır ve 12 km²'lik bir alanı kapsar (TUNÇER, 2005, s.2). Koruma alanına ulaşım kolay değildir, kamusal hiçbir toplu taşıma aracı Azrak çevresine ulaşmamaktadır.

Azrak, ülkenin en eski ve en çok bilinen doğal çevre koruma alanlarından biridir. Azrak kelimesi, Arapça'da "Mavi" anlamına gelir ve suyun yeniden pompalanmasına başlandığı 1980'lerden sonra bu doğal kaynak "çölde parlayan mavi mücevher" olarak nitelendirilmiştir. Suriye'nin Jebel Druze (Druze Dağı)'ndan sızan yeraltı suları burada yeryüzüne çıkar ve buranın çamurlu suları göçmen kuşlar için barınma ve beslenme alanı haline gelir (Fotoğraf 81).

Son yıllarda, İrbid ve daha sonra da Amman'ın bu kesimden büyük miktarda su alması ile bu bölgedeki su kaynakları azalmış, görüntüsü değişmiştir. 1994'den sonra sulak alanın tamamı tahrip olmuştur. Ancak son yıllarda akifer Disi'de bulunan bir alternatif su kaynağı bu kentlere yönlendirilmiş ve Azrak sulak alanından su alımı durdurulmuştur. Birleşmiş Milletler Gelişim Programı (UNDP) ve Dünya Bankası'nın üyesi olan Dünya Çevre Fonu yardımı ile altı milyon dolarlık bir restorasyon proje fonu oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Halen 160'ın üzerinde kuş türü sulak alana dönmüştür (TUNÇER M, 2005, s.2).

Fotoğraf 81: Azrak Vahası

Kaynaklarda belirtildiğine göre geçmiş yıllarda, bataklıklarda 347.000 kuş bulunmaktaydı. Bu sayı su kaynaklarının aşırı kullanılması sonucu azalmış olsa da yapılan düzenlemelerle eski haline getirilmesine çalışılmaktadır. Koruma alanı, günümüzde su bufalolarına, mavi boyunlu devekuşlarına, yabani keçilere (nubian ibex) ve sayısız tür ve çeşitte dragon sivrisineklerine barınak vazifesi görmektedir.

Kıyıda ahşap yürüyüş yolları, kuş gözlem noktaları inşa edilmiş olup, ziyaretçilerin çölün ortasındaki bu koruma alanını gözleme imkanı bulmasına ve yeşil/mavisinden rekreasyon amaçlı yararlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Koruma Alanı girişinde ziyaretçiler için bilgilendirme merkezi oluşturulmuştur. Aynı zamanda, yakınında bir arkeolojik sit alanı bulunmaktadır: Emevi Dönemi'ne ait bir baraj ilginç bir arkeolojik/doğal alandır.

Güney Azrak yakınında konumlandırılan bungalovlar turizme açılmıştır. Ürdün Kraliyet Doğal Çevre Koruma Kurumu (Royal Society for the Conservation of Nature (RSCN), Azrak ve Shaumari Doğa Koruma Alanlarına gezi turları düzenlemektedir.

5.4.5.2. Shaumari Doğayı Koruma Alanı

Azrak'ın 12 km doğusunda, çölün içinde yer alan Shaumari Doğayı Koruma Alanı, 22 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. 1975 yılında tehlike altındaki türlerin beslenmesi ve bakımı amacıyla kurulan alan, Ürdün'deki doğayı koruma alanlarının en eskisidir (TUNÇER, 2005, s.3).

Shaumari'de en önemli tür antiloplardır. Antiloplar için özel bir beslenme programı başlatılmıştır, çünkü küçük yavruları besleyecek dişilerin bulunmadığı fark edilmiştir. Önceleri az sayıda tür ile başlayan çalışma, geçtiğimiz yıllarda 200 hayvana kadar erişmiştir. Ancak bölgede yaşayan Bedevilerin rekreasyonel davranışları olumsuz etki yarattığı için 2002 yılı başlarında 20 civarında hayvan Vadi Rum'a sevk edilmiştir (TUNÇER, 2005, s.3). Shaumari'de beslenen diğer hayvanlar ise yaban eşeği, devekuşu, dağ keçisi ve ceylandır (Fotoğraf 82). Beslenme programı uygulanmayan bazı yabani yaşam türleri ise yabani tavşan, kırmızı tilki, gerbil (Afrika ve Asya'nın kurak bölgelerinde yaşayan kemirgen bir hayvan), çizgili sırtlan ve yabani kedidir.

Fotoğraf 82: Shaumari Doğayı Koruma Alanı'nda Yaşayan Devekuşları

Birçok ülke beslenme stokuna destek vermektedir ve beslenme programı; ziyaretçiler, küçük çocuklar ve okullar için popüler bir küçük bir hayvanat bahçesi ile geliştirilmiştir. Burada, hayvanların izlenmesi amacıyla inşa edilmiş bir gözlem kulesi bulunmaktadır. Aynı zamanda küçük bir piknik alanı ve çocuk oyun alanı da bulunmaktadır. Bölgeye şahsi araçlarla girilememekte, yalnızca özel tur araçlarıyla ve rehber eşliğinde bölgede serbestçe yaşamlarını sürdüren sürüler ve türler ziyaret edilebilmektedir.

5.4.5.3. Ajlun Doğayı Koruma alanı

Ajloun Doğayı Koruma alanı, 1988'de oluşturulmuştur ve 13 km² alanı kapsamaktadır. Ajloun yerleşiminin kuzeyinde yer alan, Ain Zubia Vadisi çevresindeki yükseltileri içermektedir. Burası, Akdeniz ikliminin etkisi altındadır ve yeryüzü şekilleri engebelerdir. Ürdün'ün meşe ve fıstıkçami ağaçlarının koruluk oluşturduğu ender korunmuş alanlarından. Koruluklar, bir zamanlar bütün kuzey Ürdün'ü kaplayan

ormanların kalıntılarıdır (Fotoğraf 83). Ajlun Doğayı Koruma Alanı, birçok orman hayvanına ev sahipliği yapar. Bunlar arasında; porsuk, tilki ve yaban domuzunun az sayıda örnekleri, büyük memeli, altın ispinoz kuşu, kaplumbağa, kukuletalı karga ve alakarga türlerinden tipik kuşlar yer alır (TUNÇER, 2005, s.4).

Fotoğraf 83: Ajlun'daki Yoğun Bitki Örtüsü

1988 yılında Ajlun Doğayı Koruma Alanı'nın 12 km kuzeybatısına karaca için beslenme programının başlatıldığı bir başka alan da kurulmuştur. Koruma alanının çevresi, yerel olarak nesli tükenmek üzere olan karacaya güvenle dolaşma olanağı sağlamak üzere tel ile güvenlik altına alınmıştır, fakat bazı köylerin yakın oluşu ve özel bazı küçük mülkiyetlerin alan içinde oluşu bu serbest bırakılma işlemin uygulanmasını engellemektedir. Ağaç kesimi, yasa dışı otlatma ve avlanma, koruma alanının yönetiminde sorunlar oluşturmaktadır. Kraliyet Doğal Çevre Koruma Derneği'nin (Royal Society of Conservation of Nature-RSCN) bu alana seçenek olacak bir başka doğa koruma alanı oluşturmayı düşündüğü belirtilmiştir (TUNÇER, 2005, s.4).

Ajlun'daki ziyaretçi servisleri oldukça azdır, fakat bu servisleri geliştirmek için planlar yapılmıştır. Planlamalara göre burada, orman şefliği yakınında basit bir kamp alanı oluşturulacak; çadır, duşlar ve tuvaletler yer alacaktır. Karavanları ile kamp yapanlar, çadır kurmak isteyenler ve piknik için gelenlere izin verilmektedir.

25 yıl gibi kısa bir sürede, Ajlun'da % 86 oranında nüfus artışı yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni, yazları göreceli olarak serin mikro iklimi ve yağış alması nedeni ile Ortadoğu ülkelerinden yazlık edinenlerin bulunmasıdır (TUNÇER, 2005, s.5).

Ajloun kalesi çevresindeki üç yerleşimi içeren alan; Ajloun, Ain-Jenna, ve Anjara "Turizm Alanı" ilan edilmiştir. Ajloun Doğayı Koruma Alanı'nın çok yakınında yer alan planlama alanı, yaklaşık 1.300 hektarlık bir kesimi içermekte ve benzer iklim, flora ve fauna özellikleri göstermektedir.

Eyyubi Camisi, geleneksel çarşı kesimi ve çevresindeki tek tük de olsa günümüze kadar ulaşabilmiş yapılar, Osmanlı döneminde Ajloun ve çevresinin önemli bir yerleşim merkezi olduğunun göstergesidir. Ancak, birçok yer bakımsızdır ve restorasyona ihtiyacı vardır.

Ajloun'da aktif durumda olan; St. Gorgious, Dair Al Latin kiliseleri ile Anjara'da Latin, Roman, Amerikan kiliseleri kültürel turizmin önemli öğeleridir. Her üç yerleşimin de temel özellikleri; Vadi Al-Tawaheen adlı tarihi su değirmenleri ile ünlü vadiye ve kaleye yönelik 800-1000 m yüksekliğindeki yamaçlara yerleşmeleridir. Kuzey ve batıdan gelen serin, zaman zaman yağışlı rüzgârlara açık olması ve zeytin dâhil her türlü meyve ve sebzenin yetiştiği verimli topraklar ile maki ve çam ormanları ile çevrili olması da, eko turizme yönelik çalışmalar için uygun potansiyele sahip olduğunun göstergesidir (TUNÇER, 2005, s.6).

5.4.5.4. Dana Doğayı Koruma Alanı

Dana Doğayı Koruma Alanı, ormanlık arazilerden kayalık yamaçlara ve çakıllarla kaplı düzlüklerden kum tepelerine kadar uzanan arazi çeşitliliğine sahiptir. Ayrıca, Dana Doğayı Koruma Alanı nadir rastlanan bitki ve hayvan türlerini içeren zengin yabani yaşamı desteklemekte ve yaklaşık 600 tür bitkiye, 37 tür memeliye ve 190 tür kuşa ev sahipliği yapmaktadır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Dana Doğa Koruma Alanı 308 km² alan kaplamaktadır. Rift Vadisinin doğusunda Vadi Araba'nın çöl düzlüklerine kadar uzanan bir vadi şebekesiyle dağ zincirinden oluşur (Fotoğraf 84).

Fotoğraf 84: Dana Doğayı Koruma Alanı

Dana kasabasında bir konuk evi, kule girişinde açıklayıcı bilgilerin sunumu, yakında bulunan Rummana ve Feinan bölgelerinde bir kamp alanı, farklı yürüyüş parkurları, bir Doğa Ürünleri Dükkanı ve Dana kasabasında Ziyaretçi Merkezi dahil

olmak üzere çeşitli hizmetler bulunmaktadır. Doğa koruma alanındaki önemli yerlere orman bekçileri ya da rehber olmadan girilememektedir. Kasabanın teras bahçelerine ait orijinal olarak yetiştirilmiş ürünlerin yanı sıra Dana kasabasının kadınları tarafından işlenmiş gümüş takılar, çanak ve çömlekler de satılmaktadır.

Dana Doğayı Koruma Alanı'nda iki adet kamp alanı bulunmaktadır.

1) Rummana Kamp Alanı:

Rummana Kamp Alanı, günde 60 kişiyi ağırlamaktadır. Kamp alanı 1 Mart – 31 Ekim tarihleri arasında gece ziyaretçilerine de açıktır. Kamp alanında ziyaretçilerin kullanımına sunulmuş 20 adet büyük çadır, banyo ve yemek pişirme alanları bulunmaktadır.

2) Feinan Kamp Alanı:

Bu kamp alanı Rummana kampına kıyasla biraz daha küçüktür. Kampın kapasitesi gecelik 40 ziyaretçidir. Yıl boyunca açık olan kamp alanında bir mutfak, 10 çadır ve banyolar bulunmaktadır.

5.4.5.5. Vadi Mujib

Lut Gölü'nün doğu kıyısında, deniz seviyesinin altında bulunur. Doğa Koruma Alanı ile kuzeyde ve güneyde yer alan Kerak ve Madaba dağlarının rakımları bazı yerlerde deniz seviyesinin 900 metre üzerine çıkmaktadır. Böylece Lut Gölü seviyesinden yaklaşık 1200 metrelik yükseklik farkına sahiptir. Bununla birlikte vadinin kaynaklarla beslenen yedi akarsuyundan yıl boyu devam eden su akışı vardır (Fotoğraf 85).

Bugüne kadar 300'ün üzerinde bitki, 10 tür etobur hayvan ve sayısız göçmen kuş ve göçmen olmayan kuş kayda geçirilmiştir (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010). Bazı uzak dağ ve vadi alanlarına ulaşılması güçtür, dolayısıyla bu alanlar nadir görülen kedi, keçi ve diğer dağ hayvanları için güvenli bir sığınak sunar.

Mujib'in kireçtaşı kayalıkları keçi türlerinden biri olan boynuzlu Ibex için ideal bir habitatır. Kolayca erişilen alanlardaki aşırı avcılık faaliyetleri nedeniyle doğal Ibex sürülerinin sayısı azalmıştır; bu durum Ürdün Kraliyet Doğal Çevre Koruma Kurumu'nun Mujib Doğa Koruma Alanındaki Ibexler için nesli tükenmekte olan hayvanların korunaklı bölgelerde yetiştirilmesine yönelik bir program oluşturmalarına neden olmuştur. Mujib, siyah ve beyaz kulak tüylerinden ayırt edilebilen orta boy bir kedi olan Caracal gibi etobur türlere de ev sahipliği yapmaktadır (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Doğa Koruma Alanında iki ana yürüyüş parkuru bulunmaktadır:

1) Dairesel parkur: Grup başına maksimum 25 kişi olmak üzere 4 gruba bir haftalık yürüyüş imkânı sunan bu parkur, Ölü Deniz boyunca yer alan Mujib köprüsünün 3 km ilerisinden başlamaktadır.

2) Kısa parkur: Bu parkur aynı köprüden başlamakta ve su sistemi içerisinde 1-2 saatlik yürüyüş imkânı sunmaktadır; buna büyük şelalede yüzme aktivitesi de dâhildir.

Fotoğraf 85: Mujib Doğayı Koruma Alanı

Kamp Alanı: Günlük 25 kişilik barınma kapasitesine sahip bir kamp alanı bulunmaktadır. Bu kamp alanında beş çadır, yemek pişirme alanları ve tuvaletler bulunmaktadır.

Bölgede MS 106 yılında Roma İmparatoru Trajan'ın Nebatilerden burayı aldıktan sonra yaptırdığı yapılar bulunmaktadır. Bunlar; bir köprü, sonraki dönemlerde güçlendirilmiş Nebatilere ait bir bina ile Bizans ve Arap dönemlerine ait birtakım yapılardır.

Yaklaşık 20 kilometre kadar güneyde, MS 2.yy'da Nabati tapınağının mimari özellikleriyle inşa edilmiş olan El Kasr köyü bulunmaktadır. Buradan 5 km kadar daha güneyde İncil'de bahsedilen bir kalenin harabeleri üzerinde yükselen Er-Rabba adlı küçük bir yerleşim mekezi bulunmaktadır. Burada ayrıca Roma döneminde yapılan Aeropolis adında bir şehrin kalıntıları bulunmaktadır. Kalıntılar içinde bir tapınak ve korint tarzı sütunların bulunduğu bir yol bulunur.

5.4.5.6. Bethany Ekosistemi

Ürdün'ün İsrail sınırında bulunan Vaftiz Yeri, son zamanların en önemli arkeolojik ve dini keşiflerinden biridir. Dinsel ve kültürel yönlerine ilave olarak, bu yer kendisini eko turizm yeri kılan bazı özel doğal değerleri barındırır.

Bethany, bir tuz bataklığı alanı ve Ürdün Nehri'nin geniş taşkın ovasının bir kolunun parçası olarak kabul edilir. Bataklığın özellikleri, kiliseden çıkıp nehre doğru akan büyük dere yatağı sistemi olan Vadi Kharrar ve Ürdün Nehri'nin kendisidir. Bölgede kamışlar, sazlıklar, papirüsler gibi pek çok bataklık bitkileri ile ağaç kurbağası ve bataklık kurbağası gibi hayvanlar, bunların yanı sıra birkaç sucul yusuftuk, su böceği ve bazı kabuklular bulunur. Ayrıca bölgede dikkate değer sayıda göçmen kuş ve bataklık kuşu bulunduğu kaydedilmiştir (www.kinghussein.gov.jo 03.02.2010).

Uluslararası Kuş Yaşamı ve Uluslararası Bataklık kurumlarının her ikisi de tüm Ürdün Nehri havzasının önemli bir kuş ve bataklık sahası olduğunu beyan etmiştir ve bölgedeki pek çok kuş, memeli ve sürüngen, yerel ve global anlamda tehdit altında veya

soyu tükenmekte olan türler olarak IUCN'in Kırmızı Listesinden yer almaktadır (www.atlastours.net/ 29.03.2010).

Bitki örtüsü ve su mevcudiyeti dikkate alındığında, Vaftiz yeri bataklığı ekosistemi beş dikkat çekici doğal yaşam ortamı içerir:

Yoğun Sazlık Yatakları: Çoğunlukla kamıştan oluşurlar. Bu yataklar pek çok sürüngen, kuş ve memeli için beslenme ve konaklama alanı sağlamaktadır ve kabuklular ile yusufçuklar için ekolojik açıdan önemlidir.

İlgın Ağaçlığı: Çoğunlukla İlgın ağacından oluşan bu bölgeler, Kaplumbağa, Güvercin, Küçük Kumru, Kumru, Beyaz Göğüslü İskele Kuşu, Lut Gölü Serçesi ve Siyah Frankolin gibi hayvanlar için önemli beslenme ve barınma alanlarıdır.

Tuzlu ve acı sulu bataklıklar: Bu bataklıklar göçmen su kuşları için hayatidir ve tatlı su ile bataklık hayvanları ve su yosunları, yabani otlar, yusufçuklar, kabuklular, amfibiler ve diğerleri için ekolojik açıdan önemlidir (Fotoğraf 86).

Su yatağı tepecikleri: Bunlar seyrek bitki örtülü, pek çok küçük delikler ve oyuklar içeren kuru kumlu tepelerdir. Birçok sürüngen, kuş ve memelinin yaşayıp koloni kurması için zemin sağlar.

Ürdün Nehri: Nehrin kıyılarında pek çok göçmen kuşa barınak sağlayan ve bir bütün halinde kompleks ve bağımsız biyolojik toplumu barındıran yarı tropikal ve bataklık bitki örtüsü vardır. Nehrin kendisi, bazıları doğu Akdeniz ülkelerine özgü olan on beş tatlı su balığı türü barındırır (Fotoğraf 86).

Fotoğraf 86: İlgin Ağaçları, Suların Yükseldiği Dönemde Bataklık Halini Alan Taşkın Ovası ve Ürdün Nehri

5.4.5.7. Vadi Rum

Petra'dan yaklaşık 52 km, Akabe'den ise yaklaşık 30 km uzaklıktaki Vadi Rum, Ürdün'de görülmesi gereken yerlerin başında gelir. Çölün ortasında bir anda yüzlerce metre yükselen irili ufaklı kumtaşı tepeleriyle Amerika'daki Büyük Kanyon'un Asya'daki ufak bir kopyası gibi görünen Vadi Rum, doğa sporu ile uğraşanların da belki tüm Ortadoğu'daki yegâne uğrak yeridir. Vadi Rum, deniz seviyesinden yüksekliği 900-1000 m arasında değişen, vadi tabanından birdenbire 500-750 m yükselen Cebel Ram (Ramdağı) 1754 m'lik zirvesiyle Ürdün'ün en yüksek noktasıdır (MAYHEW, 2009, s.203).

Çöl tabanından dümdüz yükselen kaya duvarları, kaya tırmanışı yapanlar için çok uygundur. Dünyanın önde gelen tırmanıcılarının özellikle bu sporla ilgili yaygın bir üne sahip bu vadideki kaya duvarlarında yaptıkları tırmanışlar kitap haline dahi getirilmiştir.

Vadi Rum aynı zamanda korumaya alınmış bir ortamdır. Burada nadir hayvan türleri, küçük bitkiler ve otlar bulunabilir. Su kaynakları çevresinde çalı ve ağaç türleri de yetişmektedir (Fotoğraf 91). Ürdün'ün ulusal çiçekleri olan kızıl dağ laleleri, gelincikler ve kara süsenlerinin hepsi, yol kenarlarında ve daha sakin yerlerde kendiliğinden yetişirler. Bedeviler tarafından asırlarca kullanılan bitkisel ilaç kürleri dağlık bölgelerde bulunur. Ayrıca birçok ot, yiyecek ve bitki çayı olarak yöre halkınca kullanılmaktadır (Fotoğraf 92).

Vadi Rum ayrıca kayda geçen 110 kuş türüne sahiptir. Doğal yaşam ortamında görünen hayvanlar: Ibex dağ keçisi, Gri Kurt, Blandford Tilkisi ve görünüş olarak evcil kedilere benzeyen fakat çetin çöl bölgelerinde yaşamını sürdürebilen Arabistan Kum Kedisidir.

Bölgeye ulaşım çok kolay sağlanmaktadır. Amman-Akabe yolundan ayrıldıktan sonra bir süre Hicaz demiryoluna paralel giden asfalt yol, daha sonra vadinin içinde yer alan Rum Köyü'ne kadar gider. Rum Köyü, önceleri çadırlardan oluşan bir Bedevi yerleşkesiyken şimdi çadırların yerini tek katlı kerpiç ve betonarme evler almış, yöresel doku bozulmuştur. Rum Köyü, vadinin girişinde ve en dar yerinde kurulmuştur (Fotoğraf 88). Batısında en yüksek nokta olan 1754 metrelik Cebel Ram (Ramdağı) ve dağın eteklerinde bulunan Nebati tapınağı kalıntısı bulunur (Fotoğraf 87).

Ramdağı'nın güneyinde vadinin genişlediği çöl alanına girilir. Bu bölgede ve vadideki birçok kayalıkta taşlara kazınmış olarak, Roma döneminden kalma birtakım harita, yazı ve semboller bulunur. Bu sembol ve haritalar, buranın geçmişte ticaret kervanlarının yolu olduğunu göstermektedir (Fotoğraf 90).

Ramdağı'nın güneybatısında başka bir yükselti daha bulunur. Bu kayalık, bir kanyonla yarılmıştır ve kanyonun içinden kolayca tırmanarak dağın zirvesine ulaşmak mümkündür.

Vadi Rum'u ilgi çekici kılan diğer faktör ise Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap ayaklanmasını örgütleyen T.E. Lawrence'ın, bağımsızlık hareketinin tüm planını

burada yapmış, bu nedenle Ünlü “Arabistanlı Lawrence” filminin de burada çekilmiş olmasıdır. Özellikle filmin ilk yayınlandığı dönemlerde bölge çok ilgi görmüştür.

Fotoğraf 87: Ram Dağı Etekleri(Solda)

Fotoğraf 88: Rum Köyü

Fotoğraf 89: Vadi İçindeki Bir Bedevi Çadırı

Fotoğraf 90: Taşlara Kazınmış Çizimlerden Biri

Fotoğraf 91: Ram Dağı Yamaçlarında, Rum Köyünün Su İhtiyacını Karşılamanı Su Kaynağı ve Çevresinde Gelişen Bitkiler

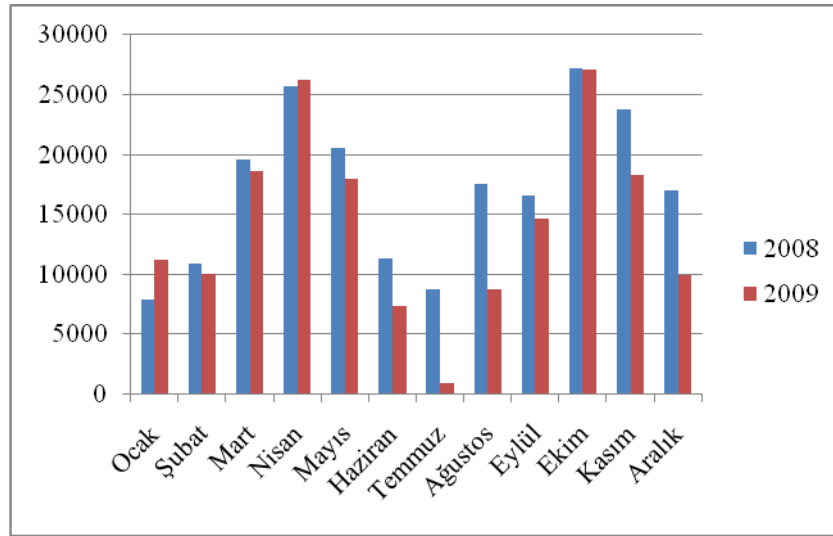

Fotoğraf 92: Yöre Halkının Bitki Çayı Olarak Kullandıkları Bir Ot

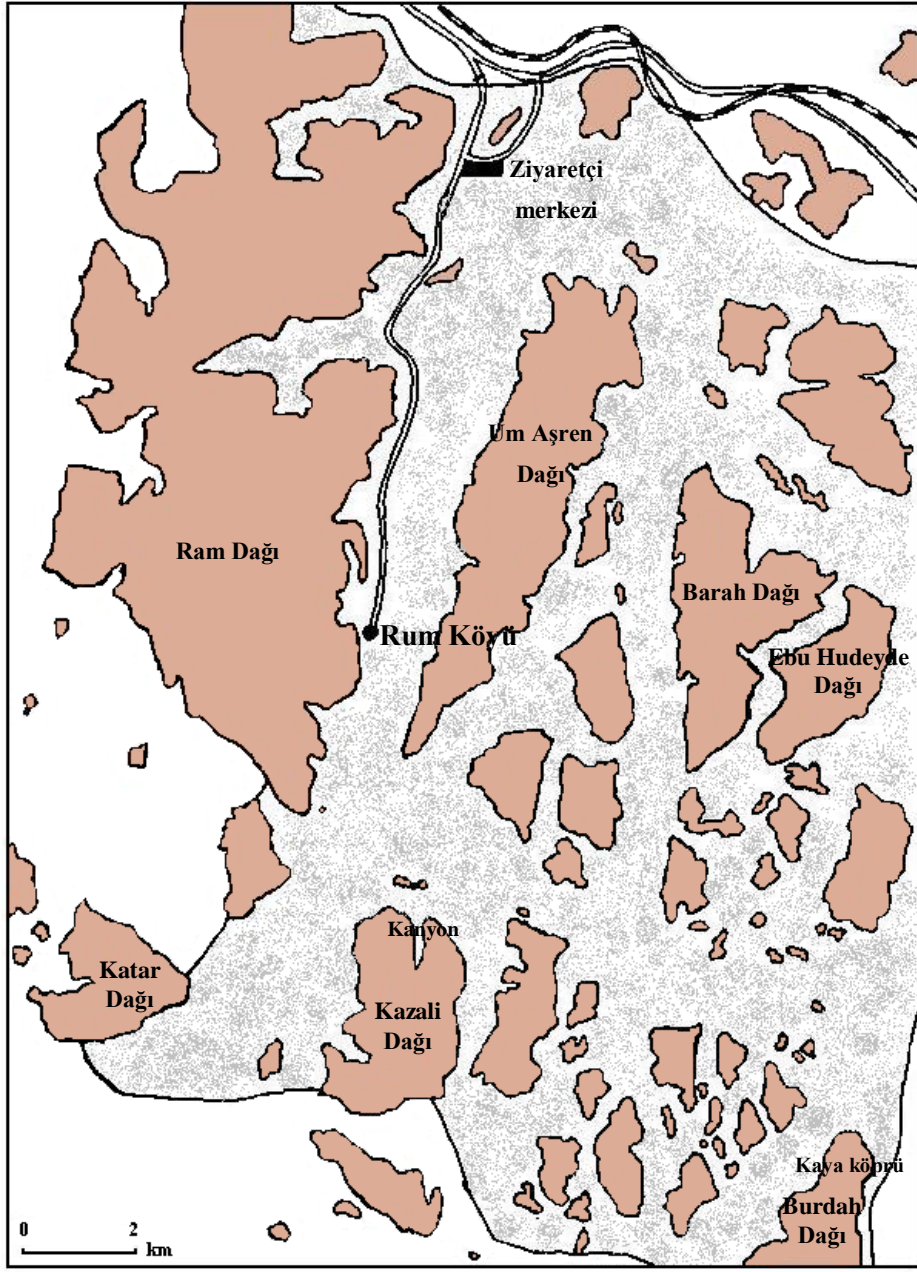
Vadi Rum'daki en büyük problem konaklamadır. Geceyi burada geçirmek isteyenler için otel veya pansiyon gibi seçenekler yoktur. 45 km güneydeki Akabe'de kalıp buraya günübirlik gelinebilir, ya da geceyi dışarıda geçirmeye yarayacak çadır, karavan gibi alternatifler kullanılabilir. Çadır ve karavan için birtakım kamping olanakları sağlanmıştır.

Vadi Rum'da en çok tercih edilen konaklama çeşidi ise sayıları giderek azalan Bedevi çadırlardır. Yöre halkı için turizmle birlikte gelişen bir geçim kaynağı olan bu konaklama türü turistler tarafından en çok tercih edilenidir (Fotoğraf 89).

Vadi Rum'a gelen turist sayısının aylara dağılımı incelendiğinde en fazla turist Ekim ayında geldiği görülür. İkinci sırada ise Nisan ayı yer almaktadır. Ocak ve Nisan ayları hariç bütün aylarda 2009'da gelen turist sayısı 2008'e göre azalmıştır. Vadi Rum'a 2008'de gelen kişi sayısı 206.890 kişiyken 2009'da bu sayı %17,3 azalarak 171.047 olmuştur (Grafik 37).

Grafik 37: Vadi Rum'a Gelen Turist Sayısının Aylara Göre Dağılımı (2008-2009)

Harita 8: Vadi Rum Doğayı Koruma Alanı

Kaynak: MAYHEW, 2006, s.391

6. SONUÇ

Ürdün'ün tarihî, kültürel, jeolojik, jeomorfolojik ve iklimik özelliklerinin sağladığı avantajlar, ülkedeki turizm çeşitliliğine katkıda bulunmuştur.

Ürdün, Ortadoğu'da bulunduğu konum itibariyle tarihten beri önemli ticaret yolları üzerinde yer almış, tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşilmiş, toprakları üzerinde birçok medeniyet kurulmuştur. Yontma taş devrinden beri yerleşilen ülkede, hemen hemen her devre ait tarihî eserler bulunmaktadır. Nebati, Roma, Bizans, Haçlı, İslam Devleti, Emevi, Abbasi, Gassani, Memlük ve en son Osmanlı dönemlerine ait birçok tarihî eser, ülke turizminde değerlendirilmektedir. Özellikle Nebati ve Roma eserleri olan Petra ve Jerash, ülkenin en çok turist çeken turizm merkezleridir.

Üç dinin de doğduğu toprakların üzerinde bulunması, ülkede inanç turizminin gelişmesini sağlamıştır. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar için kutsal olan birçok mekân bulunur ve bu alanlar Petra ve Jerash'tan sonra ülkenin en fazla turist çeken turizm merkezleridir.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ürdün toprakları üzerinde bu medeniyetlerden kalan saray ve kalelerin büyük bir çoğunluğu turizme kazandırılmıştır. Özellikle doğudaki bazalt çölü üzerindeki çöl kaleleri ile ülkenin güneybatısındaki Haçlılar döneminden kalma kaleler, turizme hizmet etmektedir.

Dünyanın en büyük fay hattı olan Rift vadisi üzerinde bulunan ülkede fayların varlığına bağlı olarak oluşan birçok sıcak su kaynağı, termal turizm merkezi olarak kullanılmaktadır. Özellikle Lut Gölü'nün doğusundaki bölgede yoğunlaşan kaynaklar ve oluşturdukları şelaleler, turizme kazandırılmıştır.

Yeryüzünün deniz seviyesinden en alçakta olan yerinde bulunan Lut Gölü, önemli bir sağlık turizmi merkezidir. Göl, dünyanın en tuzlu suyuna sahiptir ve suda bulunan mineraller ile göl tabanındaki çamur, sağlık turizminde kullanılmaktadır.

Ülkenin en güney ucunda Kızıldeniz kıyısında bulunan Akabe, Ürdün'ün tek deniz turizmi merkezidir. Körfezdeki mercanlar, dalış meraklılarının ilgisini

çekmektedir. Ortalama sıcaklıklarının yüksek olması, Akabe ve Lut Gölü'nde turizm sezonunun kış mevsiminde de devam etmesine olanak sağlamıştır.

Ülkenin kuzeyinde geniş alan kaplayan karstik arazide, yer altı sularının yüzeye çıktığı birçok kaynak bulunur ve meydana gelen sulak alanlar önemli vahşi yaşam alanları olmuştur. Bu alanlarda bulunan bitki ve hayvan türlerinin korunması amacıyla ülkede doğayı koruma alanları oluşturulmuştur. Bu alanlar, eko turizm meraklılarının ilgisini çekmektedir.

Sahip olduğu avantajları turizmde verimli bir şekilde kullanmaya çalışan Ürdün'e gelen turist sayısı her geçen yıl artış göstermekte, buna bağlı olarak ülkenin turizm gelirleri de artmaktadır. Birçok ülkeyle yapmış olduğu anlaşmalar, ülkenin dış ülkelerde tanıtılmasında faydalı olmuş; bu durum, ülkeye gelen turist sayısının artışında da etkili olmuştur.

Turizmden elde edilen gelirler arttıkça ülkenin kalkınma hızı ve refah seviyesi artmış, buna bağlı olarak ülkeden yurt dışına turist çıkışları da artış göstermiştir.

Turizmin ülke ekonomisine katkısı sadece ekonomik getiri olarak karşımıza çıkmaz. Hızla artan nüfusa istihdam alanı yaratması, ülkenin kalkınmasına farklı bir katkı sağlamıştır. Ortadoğu'nun çatışma yaşanan alanlarından yoğun göç alan ülkede turizm geliştikçe sayıları artan otel ve diğer hizmet alanları, göçle gelen nüfusa istihdam alanı yaratmıştır. Ayrıca ekonomik aktivitelerin kısıtlı, dolayısıyla nüfusun az olduğu kırsal alanda geliştirilen turizm aktiviteleri, buralara da yatırım yapılmasını sağlamış ve kırdan kente göçü biraz olsun azaltmıştır.

Ülkenin turizmini olumlu etkileyen faktörlerin yanında olumsuz etkileyen faktörler de mevcuttur. Bu faktörlerin en önemlisi ülkenin jeopolitik konumudur. Ülkenin jeopolitik konumu, tarihsel süreçte önemli ticaret yollarının kavşağı, dinlerin merkezi olması bakımından avantajlar yaratmış olsa da günümüzde bu durum bir dezavantaja dönüşmüştür. Özellikle Yahudilerle Müslümanların hâkimiyet mücadelesi içinde olduğu, üç dinin kutsal merkezi olan Kudüs'e yakın oluşu, burada yaşanan her türlü olumsuz gelişmeden ülke turizminin zarar görmesine sebep olmuştur. Filistin ve

İsrail arasındaki çatışmaların arttığı dönemlerde ülke, Filistin'den yoğun göç almıştır ve savaş ortamının etkisiyle ülkeye gelen turist sayısında zaman zaman azalmalar meydana gelmiştir.

Özellikle 1980'lerden itibaren ülkenin doğusunda bulunan Irak'ta yaşanan savaşlar, sadece Ürdün'ü değil, tüm Ortadoğu'yu olumsuz etkilemiştir. Ancak sınır komşusu olması dolayısıyla en fazla etkilenen ülke Ürdün olmuştur. 1980'de İran-İrak Savaşı, 1991'de Körfez Savaşı, 2003'te ise ABD işgali yaşanan Irak'tan gelen göçmenler, özellikle 2003 yılından sonra artış göstermiştir. 2003 yılında aynı zamanda ülkeye gelen turist sayısı da azalma göstermiş, ülkenin turizm gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Ürdün, bahsedilen tüm bu olumsuz siyasi ortamdan en az etkilenmek için, barışçıl politikalar izlemektedir. Bugün Ortadoğu'da İsrail ile barış halinde olan tek ülke Ürdün'dür. Zaman zaman Arap dünyasından bu politikası nedeniyle olumsuz tepki olsa da yıllardır barış durumunu korumayı başarmıştır. Bu durum, batılı turistlerin de kendilerini güvende hissedecekleri bir ülke olmasını sağlamaktadır. ABD ile iyi ilişkiler kurması da ABD'li işadamlarının Irak'a olan ulaşımında Ürdün'ü kullanmalarına, ABD'li turistlerin de Ortadoğu'da İsrail ile birlikte Ürdün'ü tercih etmelerine sebep olmuştur. Bu da, ülkenin turizmine olumlu yansımıştır.

Doğal kaynakları kısıtlı olan ülke, turizmini geliştirmek için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Her geçen yıl otel sayısını arttıran ve hizmet kalitesini yükselten ülke, aynı zamanda turizm çeşitlerini de arttırmaya çalışmaktadır. Festival ve kongre turizmini geliştirmeye çalışsa da henüz bu alanlarda yeterince yol kat edememiştir. Bunun için öncelikle hizmet kalitesini arttırması gerekmektedir.

Turizmde yaşanan bir diğer sorun, ülkede ulaşımın yetersiz olmasıdır. Tüm turizm bölgelerini birbirine bağlayan karayolu ağı gelişmiş olmasına rağmen, bu merkezler arasındaki ulaşım seçenekleri çok kısıtlıdır. Seçeneklerin çoğaltılması, demiryolunun da yolcu taşımacılığında kullanılması, şehir içindeki ulaşım seçeneklerinin de çoğaltılması, turizmin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AL-QUDAH Yahia Munim, Amman (Ürdün) Kent Parklarının Peyzaj Erişilebilirliği Yönünden İrdelenmesi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

ARI Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005

AYDIN İnci Selin, Ürdün Ülke Raporu, T C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2008

GÖZENÇ Selami, Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999

HOŞGÖREN Yıldız, Hidrografya'nın Ana Çizgileri II Göller, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2004

JORDAN, The Land Of Plenty, Travel One, 2009

KESKİN Garip, Amman'ın İklimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008

KHOURİ G. Rami, CASUE Francesca, Art and History of Jordan, Bonechi, İtalya, 2009

KOÇAK İnan, Ürdün Ülke Raporu, KOSGEB(Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), İstanbul, Aralık 2004

LEWİS Bernard, Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009

MAYHEW Bradley, JORDAN, Lonely Planet Publications Pty Ltd, London, 2006

ÖZEY Ramazan, Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası, Genişletilmiş 4. Baskı,
Aktif Yayınevi, İstanbul, 2009

ÖZGÜÇ Nazmiye, Turizm Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2007

TARAWNEH Qassem, ŞEN Zekai, Ürdün Yağışlarının Yarıvaryogram Modeli, İTÜ
Dergisi Mühendislik, Cilt:2, Sayı:1, 80-90, İstanbul, Şubat 2003

TUNÇDİLEK Necdet, Güneybatı Asya, Güven Basımevi, İstanbul, 1968

TUNÇDİLEK Necdet, Güneybatı Asya(Fiziki Ortam), İstanbul Üniversitesi Coğrafya
Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1971

TÜMERTEKİN Erol, ÖZGÜÇ Nazmiye, Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve
Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1999

Ürdün Ülke Bülteni, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), 2008

Sürekli Yayınlar

BALLİCE Levent, YÜKSEL Mithat, SAĞLAM Mehmet, HANOĞLU Cumhuriyet, Mevcut Enerji ve Kimyasal Hammadde Kaynakları Arasında Bitümlü Şistlerin Yeri ve Önemi, H. Ü. Mühendislik Fak. Kimya Müh. Böl, Ekoloji Dergisi, Ocak-Şubat-Mart 1995, Sayı: 14, Sayfa 9, Bornova İzmir

TUNÇER Mehmet, Burdur'da Doğal ve Kültürel Çevrenin Korunması Sürdürülebilirlik; Eko-Turizm; Kültürel Miras Turizmi Bağlamında Politika Önerileri "Ürdün" Örneği, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı İl Belediyeler Dergisi, Sayfa 2-6, Kasım 2005, Burdur

YEŞİLYURT Nuri, II. Abdullah Dönemi Ürdün Dış Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 1, Sayı 6, Sayfa 54, Haziran 2009

Internet

http://met.jometeo.gov.jo/portal/page?_pageid=113,1,113_56210:113_56242&_dad=portal&_schema=PORTAL (12.11.2009)

<http://www.aeri.org.tr/PDF/Bks-5-6.pdf> (03.02.2010)

<http://www.andrewsi.freeserve.co.uk/geology.jpg&imgrefurl=http://www.andrewsi.freeserve.co.uk/jordan-> (2.12.2009)

http://www.arabpotash.com/inside_frame.php?src=sl... (05.02.2010)

<http://www.archaeology.org/interactive/sagalassos/fieldnotes/?cat=5> (21.03.2010)

<http://www.atlastours.net/jordan/> (29.03.2010)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic-art/306128/91996/Population-density-of-Jordan> (2002) (20.12.2009)

http://www.kafkasfederasyonu.org/nart_dergisi/sayi_6/urdun_cerkesleri.htm (03.03.2010)

http://www.kinghussein.gov.jo/geo_env1.html (03.02.2010)

<http://www.tarih.gen.tr/ulkeler-tarihi-urdun-tarihi.html> (15.03.2010)

<http://www.tourism.jo/inside/MotaEC.asp> (01.05.2009, 05.01.2010, 01.04.2010)

<http://www.usak.org.tr/menu.asp?id=3&yid=77> (20.11.2009)

<http://www.visitjordan.com/GeneralInformation/tabid/53/Default.aspx> (19.11.2009)

http://www.visitjordan.com/visitjordan_cms/Default.aspx?tabid=65 (19.11.2009)